

Facebook : Electronic Book
Telegram : t.me/Electronic_Book
Instagram : Electronic Book
WhatsApp :0782095511

یو ماشوم یوه نړی

لیکوال : محب زغم

لومړۍ برخه

د ماشومانو پالنه

محب الله زغم

نوزېږي ماشومان به څنگه وساتو؟

ځینې خلک نوي زېږېدلي ماشومان تر ډېره عمره نه مینځي، دوی وایي ماشوم به ناروغ شي. خو خبره دا ده چې اکثره ناروغۍ له ناولتیا راپیدا کېږي. که ماشوم پاک وي، نه مریضېږي. تاسې کولای شئ چې ماشوم په دویمه یا درېیمه ورځ په اسانۍ سره پرېمېنځئ. په گرمه کوټه کې، مثلاً کله چې کوټې ته لمر راغی، یو سپنج راواخلئ، په ترمو اوبو یې خېشت کړئ. بیا یې داسې ونښتیځئ چې ټولې اوبه یې تویې نه شي، بلکې یو څه اوبه په کې پاتې شي. بیا د ماشوم ټول بدن له سره تر پښو پورې په سپنج باندې ومینځئ. البته د ماشوم نوم به په پاک ټوکر باندې وپوښئ چې لوند نه شي. د ماشوم نوم چې ولوېد، بیا به غمه کولای شئ چې ټول بدن یې په اوبو او شامپو یا په صابون باندې پرې مینځئ. د ماشومانو لپاره ځانته شامپو او جلا صابون وي چې سترگې نه سوځوي او پوټکي ته زیان نه رسوي. ماشوم باید په اوږي کې په هرو دوو یا درېو ورځو کې یو وار پرې مینځو، خو په ژمي کې بیا اوونۍ کې یو

ځل لمبول هم کافي وي، خو په دې شرط چې مخ لاس او تر نامه لاندې بدن يې هره ورځ پرې مينځو. کله چې د ماشوم سر مينځی، هغه پر مخې ونيسی. په دې توگه به د ماشوم په غوږونو او په پوزه کې اوبه نه ننوځي.

د اوبو د گرموالي د اندازې د معلومولو لپاره په خپل څنگل يا د مړوند په پاسنۍ برخه اوبه واچوئ، که اوبه گرمې وي خو سرې نه وي، سمې دي. د دې لپاره چې ماشوم مو ژوبل نه شي، د تال (تشت) په خوله کې يو نيلوني ټوکر وتړئ. ماشوم چې په ټوکر باندې واچوئ نو ټوکر به يو څه کبنسته ځي؛ خو د تال تل ته به نه رسېږي.

که د ماشوم نوکان هم تر لمبولو وروسته ونيسی؛ نو بڼه به وي، ځکه چې په دې وخت کې نوکان نرم وي. اکثراً ماشوم تر مينځلو وروسته شيدې غواړي او ويده کېږي. د تې ورکولو په وخت کې هم د ماشوم نوکان په اسانۍ سره نيولی شو. د ماشومانو لپاره داسې کوچنی نوک نوسی (ناخن گير) واخلي چې څنډې يې تېرې نه وي. که د نوک نوسي څنډې تېرې وي، نو ممکن د ماشوم د نوکانو وړۍ رانه ژوبله شي.

د ماشوم نوم تر هغې پورې چې لوېږي، بايد وچ وساتل شي. ماشوم چې تړی، نو په نامه باندې يې يو جلا پاک ټوکر واچوئ. ځينې خلک د ماشوم په نامه باندې سرخي پوډر يا رانجه اچوي. دا کار سم نه دی. که نوم وچ او پاک وساتل شي، پخپله به بڼه شي او وبه لوېږي. که د ماشوم د نامه د شاوخوا پوستکۍ سور او بڼستی وي، يا يې نوم زوه کړې وي؛ نو هرو مرو به يې ډاکتر ته ورولی.

د ماشوم د پېچلو لپاره نخي ټوکر (هغه ټوکر چې له مالوچو جوړ وي او د نيلون او پلاستيک تارونه ونه لري) واخلي. نو زېږی ماشوم به په ورځ کې اته وارې رڼې ميتيازې کوي او لږ تر لږه درې وارې خړې

ميتيازې نو بايد ټوکر يې ژر بدل شي، که يې ټوکر ژر بدل نه کړو، نو په پوټکي به يې سرې دانې راوخېږي او په عذاب به يې کړي. ټوکر تر پمپر په څو لحاظه ښه وي، يو خو پمپر قيمته وي او د هر چا وس ورته نه رسېږي، بل دا چې سرې دانې له پمپر سره ډېر راخېږي او درېيمه خبره دا ده چې پمپر چاپېريال چټلوي. ټوکر خو بيا بيا پرې مينځل کېږي او بېرته کارول کېږي مگر پمپر به ايسته غورځوي. خو ميندې بايد دې ته هم پام وکړي چې د ټوکړانو تر مينځلو وروسته خپل لاسونه په صابون باندې پاک پرې مينځي او که د ټوکړانو د مينځلو پر وخت دستکشونه په لاسو کړي لا به ښه وي. ټوکر به تر مينځلو وروسته د کافي وخت لپاره لمر ته وغورځوي. لمر ميکروبوونه وژني. تر وچېدو وروسته د ټوکر اتو کول هم ميکروبوونه ختموي. که نوزېږې مونږلۍ وي؛ نو د پاکولو پر وخت د هغې کوناټې له مخې څخه شا طرف ته پاک کړئ. دا د دې لپاره چې ميتيازې د هغې مهبل ته ورنه شي او ميکروبي يې نه کړي.

په اکثرو سیمو کې رواج دی چې خپل خپلوان د نوزېږې او د مور لیدو ته یې په شپږمه یا اومه ورځ ورځي؛ اوس پوهان وايي تر یوې میاشتې پورې باید څوک د ماشوم مبارکۍ ته ورنه شي. دا په دې خاطر چې د ماشوم د بدن دفاعي سیستم کمزوری وي، که یو مېلمه ساري ناروغي ولري، نو ماشوم ته به هم سرايت وکړي. میاشت وروسته هم چې خلک یې لیدو ته ورځي، باید ماشوم ټول نه کړي او ډېر ورنژدې نه شي. یوه میاشت د مور د صحت د ښه کېدو لپاره هم مناسب وخت دی او هغه به هم له مېلمونو سره بې تکلیفه کېناستی شي او مجلس به ورسره کولای شي. موږ باید په خپلو ځینو رواجونو له سره غور وکړو.

ناني ولې ژاړي؟

ځينې ماشومان ارام او ځينې يې ډېر ژړاند وي. ژړا د ماشومانو ژبه ده. دوی د ژړا په واسطه خپله لوږه، تنده، درد، رنځ، وېره او نور احساسات بيانوي. ميندو ته په اول سر کې مشكله وي چې د ماشوم د ژړا علت ومومي. البته د وخت په تېرېدو سره مورد ماشوم د ژړا له ډوله د هغه په مطلب پوهېدای شي. ماشوم چې نوکې غټ شي، د لوږې لپاره يو رقم ژاړي. چې ټوکريې لوند وي، بل ډول او که يې په نس درد وي، بيا په بله بڼه ژاړي. که مور ورته ځير شي، پرې پويه به شي چې هغه څه غواړي. که د ماشوم د ژړا پر علت پوه نه شوی؛ نو دغه لېست به يې په موندلو کې درسره مرسته وکړي.

۱. لوږه

۲. لوندوالی

۳. خوب

۴. غواړي چې په غېږ کې يې ونيسي

۵. د معدې تکليف به لري

۶. ټېغ به يې بند وي

۷. ډېره يخني يا زياته گرمي به وي

۸. د بدن يو ځای به يې په تکليف وي

۹. غاښونه به يې راوځي

۱۰. بهرني تحريکونه به زيات وي

۱۱. بهرني تحريکونه به لږ وي

۱۲. ماشوم به ناروغ وي

پورتنی لېست د علتونو د پېښېدو د ډېروالي پر اساس جوړ شوی، یعنې لوږه د ژړا تر ټولو لوی او ډېر پېښی علت دی او همداسې تر دوولسمې شمېرې پورې د علتونو د پېښېدو فریکونسي وار په وار سره کمېږي.

۱. لوږه: که ماشوم ژاړي، اول یې باید لوږې ته فکر وشي. میندې کولای شي چې د لوږې نورې نښې هم وپېژني. مثلاً وږی ماشوم شونډې چړيوي، چې په غومبوري یې ګوته ووږي، هماغه خوا ته مخ اړوي، خپلې ګوتې یا لاس په خوله کې وهي، که یې مخ ښکل کړي، خوله وازوي او ستاسو خولې خوا ته یې خوځوي. ممکن ماشوم د نورو نښو په واسطه هم خپله لوږه اظهار کړي.

۲. لوندوالی: لوند ټوکر یا پمپر ماشوم ځوروي. ځینې ماشومان تر ډېره وخته پورې لوند ټوکر زغملی شي؛ خو ځینې نور بیا ورته ژاړي. که مو ماشوم ژاړي او وږی نه دی، ټوکر یې وګورئ او که لوند یا چټل و، بدل یې کړئ.

۳. غواړي چې ویده شي: که مو ماشوم موږ وي، ټوکر یې بدل شوی وي او بیا هم ژاړي؛ نو خوبولی به وي. خصوصاً که اړېمې وباسي. که داسې وي؛ نو په غېږ کې یې ونیسئ، ټپ ټپ یې کړئ او لولو ورته ووايئ، ماشوم به ژر ویده شي. ځینې ماشومان له تړل کېدو سره روږدي وي، چې خوب ورشي تر هغو پورې ژاړي چې وېې تړئ.

۴. غواړي چې په غېږ کې یې ونیسئ: ماشوم هیله لري چې ډېری وخت د مور یا د پلار په غېږ کې تېر کړي، د هغوی مخونو ته وګوري، اواز یې واورې او د هغوی د زړه درزا ته غوږ کېږدي. ماشوم ان د مور او پلار بوی هم پېژني او خوند ځنې اخلي. ممکن تاسې ووېرېږئ چې که ماشوم ډېر په غېږ کې ونیسئ؛ نو هغه به ډېر

نازولی او بداموزه شي؛ خو د عمر په لومړیو څو میاشتو کې داسې نه کېږي.

۵. د معدې تکلیف به لري: باد، قولنج، قبضیت او د نس درد ماشوم ژړوي. که تر ټی وړکولو وروسته سم له لاسه ماشوم ژاړي؛ نو ممکن په نس کې یې باد یا قولنج وي. د باد د ایستلو لپاره ماشوم ستوني ستغ واچوئ، پنبې یې لکه بایسیکل چې غغلي، کرار کرار وروسته وړاندې وځوځوئ او نس یې وسولئ. د قولنج لپاره په درملتونونو کې دوايي (د قولنج ضد څاڅکي) پیدا کېږي؛ خو باید د ډاکټر له اجازې پرته ورنه کرل شي. قبضیت، له شیدو سره حساسیت، د لکتوز نه زغمل (لکتوز یو ډول قند دی چې په شیدو کې وي) او د کولمو بندښت هم د نس د دردونو سبب ګرځي چې له ډاکټر سره باید پرې مشوره وشي.

۶. تېغ به یې بند وي: که ماشوم له ټی خوړلو وروسته ژاړي، ممکن تېغ یې بند وي. ماشوم د ټی د روډلو پر مهال هوا هم تېروي، دغه هوا که په معده کې پاتې شي؛ نو ماشوم به ځوروي. د دې لپاره چې تېغ ووهي، په غېږ کې یې نېغ ونیسي، څټ یې وسولئ یا یې ټپ ټپ کړئ. د تېغ په وهلو سره به یې ژړا آرامه شي.

۷. ډېره گرمي یا زیاته یخني به وي: نو زېږي غواړي تاوده اوسي. که د کالیو د بدلولو یا د ټوکر د بدلولو پر وخت یې یخ وشي؛ نو به ژاړي. ماشومان د گرمۍ په خاطر ژر نه ژاړي؛ خو د یخۍ په وجه ژر عکس العمل ښکاره کوي. په یاد ولرئ چې باید په هر موسم کې د ماشوم کالي د تاسو تر کالیو یو بالا وي. که تاسې په یوه کمیس کې هوسایئ؛ نو ماشوم ته باید دوه ورواغوندئ.

۸. د بدن یو ځای به یې په تکلیف وي: کله کله ویښته د ماشوم په ګوته کې داسې سخت تاوېږي چې وینه یې بندوي او د شدید درد

سبب گرځي. څيره ټوکر يا کالي او يا د کاليو لېل ماشوم په عذابوي او ژپوي يې. د پتلانه يا نيکر لاستيک هم که ډېر ټينگ وي د ماشوم نس ورخوږوي. ځينې ميندې ماشوم په سوزني باندې ډېر کلک تړي، دا هم د ماشوم د نارامۍ او ژړا يو علت کېدای شي. په افغانستان کې خصوصاً په کليو کې ورږې، کټمل، مياشې او نور حشرات ډېر دي، که ماشوم څه شی چيچلی وي؛ نو له ژړا پرته به بله چاره نه لري.

که ماشوم ژپي او پورته ياد شوي علتونه مو ونه موندل؛ نو ټول بدن يې وپلټئ، چې کوم ځای خو به يې خوږ يا تر فشار لاندې نه وي. ۹. د ماشوم غاښونه به راوځي: د ماشوم لومړنی غاښ ممکن د عمر له څلورمې تر اوومې مياشتې پورې راوځي؛ خو تر دې هم وختي راوتلی شي. اکثر ماشومان د غاښ ايستلو پر مهال نارامه وي او ژپي. په صابون باندې پاکه پرېمېنځلې گوته مو د ماشوم پر وريو تېره کړې، ممکن د نوي غاښ کلکه تېره څوکه مو په گوته ولگېږي. که ماشوم ډېر نارام وي؛ نو له ډاکټر سره په مشوره يې علاج وکړئ. ۱۰. بهرني تحريکونه به زيات وي: ماشوم له بهرنيو تحريکونو زده کړه کوي، رڼا، اواز، بوی، رنگ او نور شيان ماشوم ته په زړه پورې وي. دغه شيان د ماشوم ذهن تحريک کوي او محيط ورپېژني؛ خو که دغه تحريکونه له حده زيات وي؛ نو د ماشوم ماغزه يې نه شي تحليلولای، همدا وي، چې ماشوم په ژړا شي. که داسې وي؛ نو ماشوم ارام محيط ته يوسئ.

۱۱. بهرني تحريکونه به ډېر کم وي: ځينې ماشومان ډېر فعاله وي. دوی غواړي ډېر څه وگوري، زيات اوازونه واورې، ډېر شيان لمس کړي او ډېر څه زده کړي. د داسې ماشومانو ژړا يوازې هله کرارېږي

چې له کوتې يې د باندې انگر ته يا کوم باغ، ژوبن، پارک او نورو تفريح ځايونو ته يوسي.

۱۲. ماشوم به ناروغ وي: که د ماشوم د ژړا لپاره نور هېڅ دليل ونه موندل شو او ژړا يې هم د لوږې له ژړا توپير درلود؛ نو د بدن حرارت يې وگورئ چې تبه خو به يې نه وي؟ سترگې يې وگورئ چې سرې خو به نه وي؟ غوږونه يې وگورئ، ممکن گڼک يې کړی وي. پوزه يې بهېږي که نه؟ که دا يا د ناروغۍ نورې نښې په کې وينئ؛ نو ژر تر ژره يې ډاکتر ته ورولي.

د نوزېږي تغذيه

نوزېږي ماشومان هر دوه درې ساعته وروسته تې غواړي. د مور شيدې تر شپږو مياشتو پورې د ماشوم ټول ضرورتونه پوره کولی شي. اورېده يا د اولې ورځې شيدې خورا ګټورې دي. ځينې خلک ګومان کوي چې پوډري شيدې به هم لکه د مور شيدې وي؛ خو داسې نه ده. د مور په شيدو کې داسې مواد شته، چې د ماشوم دفاعي سيستم پياوړی کوي او د مرضونو په وړاندې يې بدن غښتلی کوي. دغه مواد په بل هېڅ شي کې نشته. د مور شيدې په اسانۍ سره هضمېږي. له بلې خوا تې ورکول د مور او ماشوم ترمنځ عاطفي رابطه ټينګوي. تې ورکول مور ته هم ګټه لري، هغه د سينې له سرطانه ساتي.

په تاريخ کې راغلي دي چې د ميرويس نيکه مور به تل ده ته په اوداسه شيدې ورکولې. هغه ډېره هونبیاره وه. د تې ورکولو لپاره بايد د مور تيونه پاک وي. خصوصاً په گرمۍ کې چې سړی ډېره خوله کوي، د ميکروب د ودې لپاره زمينه لا زياته برابره وي. مور بايد هره ورځ يا په دوو ورځو کې يو وار ولمبېږي او نور هر وخت

چې ماشوم ته تی ورکوي، باید تیونه په پاکو اوبو پرېمینیځي. په گرمۍ کې باید جامې هم ژر ژر بدلې شي.

مور کولای شي چې په ناسته یا په ځملاستو ماشوم ته تی ورکړي. مور باید په دوو ګوتو باندې د تی سرد ماشوم له پوزې لرې ونیسي چې ساه یې بنده نه شي او نورې ګوتې دې د تی لاندې ونیسي چې تی د ماشوم خولې ته ښه برابر شي.

ماشوم د تی رودولو پر مهال ډېره هوا سږو ته نننه باسي، که دغه هوا یې معدې ته ننوځي او هلته پاتې شي، نو بیا د ماشوم په نس درد پیدا کېږي. ښه به دا وي چې هم د تی ورکولو پر وخت او هم تر هغې وروسته ماشوم پرېږدو، چې تېغ ووهي (ارږمۍ وباسي) کله چې مور ماشوم له یوه تی پورته کوي او بل تی ته یې نیسي، په همدې وخت کې باید ماشوم ته د تېغ وهلو چانس ورکړي. د دې لپاره چې ماشوم د خپلې معدې هوا وشرې باید یې په غېږ کې داسې نېغ ونیسو چې سر یې پورته زموږ پر اوږې وي، بیا به یې خټ کرار کرار تپوو یا به یې سولوو چې تېغونه ووهي. که ماشوم پر خپلو زنګنو باندې پر مخې پرې باسو، معدده به یې چیت شي او هوا به یې راووځي، دا د ماشوم د تېغ د ایستلو بله لاره ده. ماشوم چې موږ شو، باید دغه کار تکرار کړو. که د ماشوم په نس کې هوا پاتې شي، یوه ښه به یې دا وي چې ماشوم به ډېر قیونه ووهي او یا به ژاړي.

ماشوم چې د شپږو میاشتو شو، کولای شو د مور د شیدو تر څنګ نور خواړه هم ورته ورکړو. نړۍ فرني په دې وخت کې مناسبه خواړه وي. کولای شو چې د وریجو اوږه د مور په شیدو کې ګډه کړو او ماشوم ته یې ورکړو. نور حبوبات لکه نخود، مۍ او لوبیا که اوږه کړو او غوړي ورسره ګډ کړو، بیا نرمه حلوا ورنه پنځه کړو، دا به خصوصاً هغو ماشومانو ته چې یو څه خواروي، ډېره ګټوره وي.

البته که ضرورت یې وي ماشوم، چې د څلورو میاشتو شو، اوبلن شیان ورته ورکولی شو، لکه بنوروا او د میوو اوبه البته د لوبڼو او خوړو پاکوالی خورا مهم دی.

یوازینی شی چې د مور په شیدو کې نسبتاً کم وي، ویتامین سي ده. ویتامین سي د بدن مقاومت زیاتوي او په مالتیه، نارنج، لیمو او رومي بانجانو کې پریمانه وي. میندې کولای شي، چې د رومیانو اوبه له بورې سره ګډې کړي او ماشوم ته یې ورکړي یا د مالتې اوبه دې په اوبو کې نړۍ کړي؛ خو نارنج او لیمو بیا ډېر تېزوي.

د دې لپاره چې پوه شو، د ماشوم خوراک مو سم دی که نه، باید دې ته څیر شو چې ورځ تر بلې یې وزن زیاتېږي که نه؟ وده کوي که یې نه کوي؟ رنې میتیازې یې سمې دي که کمې؟ نوزېږی ماشوم باید په ورځ کې تر اتو څلو پورې رنې میتیازې وکړي.

د نو زېږي خوب

نوزېږي د ورځې زیاته برخه په خوب کې تېروي. دوی په شواروز کې ۱۴ تر ۲۰ ساعته خوب ته اړتیا لري. په خوب کې ماشوم ښه وده کوي. نوزېږي له یو بله ډېر توپیر لري، ځینې یې ډېر ویدېږي؛ خو ځینې یې ډېر وخت په وینښه تېروي. په لومړیو میاشتو کې ماشومان، چې هر وخت یې زړه وغواړي ویدېږي او چې ونه غواړي نه ځملي؛ خو وروسته بیا دا زده کوي چې خپل خوب ستاسو له ورځنیو کارونو سره سم کړي. مور باید هڅه وکړي، چې خپل خوب د بچي له خوب سره اعیار کړي. مور مجبوره وي، چې د شپې څو وارې وینښه شي او ماشوم ته تې ورکړي، که هغه نارامه وي، کرار یې کړي، ویده یې کړي؛ نو په دې حساب به یې خوب نه سر کېږي. اکثر نوزېږي یو ځل سهار او بیا ماسپښین ویدېږي. مور ته بویه چې خپل کارونه داسې اعیار کړي چې په همدې وخت کې له ماشوم سره یو ځای ځملي. له ماشوم سره په یوه وخت کې ځملاستل او وینښېدل، د مور او ماشوم ترمنځ عاطفي تړاو زیاتوي.

که چېرې د ماشوم خوب داسې وي چې ستاسو له کارونو سره په ټکر کې وي؛ نو بیا کولای شئ د هغه د خوب پروگرام بدل کړئ. هر وخت چې غواړئ ماشوم ویده شي، ورته سندره وبولئ یا ورته کسټه وغږوئ. که دغه کار هره ورځ تکرار کړئ، ماشوم به ورسره عادت شي او په همدې وخت به ځملي. البته باید هره ورځ هماغه یوه سندره ورته واورل شي. د ماشوم د ویدولو لپاره لږ لږ د میندو ډېره زړه او کامیابه تجربه ده. د دې کار لپاره د لوبې موزیکال شيان هم شته،

چې کوک بې کړې، سندره بولي يا موزیک غږوي. د دې موزیک بڼېگنېه دا ده چې که مور له ماشومه لرې هم وي، بل څوک کولای شي، موزیک چالان او ماشوم ویده کړي. په غربي ملکونو کې داسې موزیکونه جوړ شوي دي چې د مور د نبض په څېر ریتم او غږونه لري، ماشوم چې د مور په نس کې وي، د مور له نبض سره اشنا وي. چې دغه موزیک ورته چالان شي، ماشوم لکه د مور په نس کې چې وي، همداسې ځان هوسا او آرام محسوسوي او کرار ویدېږي.

ځینې ماشومان د شپې ناوخته ځملي او سهار بیا تر ناوخته ویده وي، دوی د خپلې مور او د کورنۍ د نورو غړو خوب خرابوي. میندې کولای شي د داسې ماشومانو خوب پر وخت برابر کړي. داسې چې هر سهار یې باید لږ د وخته راوینس کړي. مثلاً که ماشوم هره ورځ تر اتو بجو ځملي، په اوله ورځ یې پاو کم اته بجې راوینس کړئ او بېگاهه ته یې پنځه لس دقیقې وختي ویده کړئ. په دویمه ورځ یې اووه نیمې بجې راوینس کړئ، بله ورځ پاو باندې اوه. همداسې تر هغې پورې چې ماخوستن له تاسو سره په یوه وخت په ویده کېدو روږدی شي.

که ماشوم د شپې ډېر جگېږي، د ورځې له خوا ورته ډېر تې ورکړئ. په دې توگه به خپله انرژي د ورځې له خوا پوره کړي او د شپې به ډېر نه راوینسېږي. ځینې ماشومان له لوږې پرته هم د روډلو شوق لري، ممکن په دې وجه چې وری به یې څارښت کوي. دوی ته هم د ورځې له خوا ډېر تې ورکول او هم چوشک یا هغه رابري شی چې ماشوم ته د چیچلو لپاره ورکول کېږي (pacifier) هم گټه کوي.

غریبان وایي چې تر ویدولو د مخه که له ماشوم سره لوبې وکړو، ورسره خبرې وکړو او ورته کیسه ووايو، ډېره گټه کوي. د لوبې لپاره

ځينې ميندې مخ په پلو پتوي، بيا لاسونه لرې کوي ورسره ((تي)) وکړي، بيا مخ پټ کړي او بيا يې ښکاره کړي، دا غوره لوبه ده. که نورې خبرې نه وي، د خپلو کارونو کيسه ورته وکړئ، چې نن په کومو کارونو بوخت وي. غريبان ماشوم ته له ډېر وړو کوالي څخه تر خوب د مخه د کيسې کتابونه لولي. هلته د ماشومانو لپاره د کيسو کتابونه ډېر دي. د کتاب لوستل يا همداسې په خوله کيسه کول، دا گټه لري چې له ماشوم سره د ژبې په زده کولو کې مرسته کوي او ذهني وده يې هم چټک کوي.

نن سبا په بازار کې د نوزېږيو د خوب لپاره تيار بسترونه پيدا کېږي چې هم نرم وي او هم له مياشو او مچانو څخه د ماشوم د ساتنې لپاره جالي لري. لوړ بالښت ماشومانو ته ښه نه دی، نوزېږي اصلاً بالښت ته ضرورت نه لري.

د نوزېږي قبضیت

د نوزېږي نارمل غایطه مواد:

معمولاً نوزېږی په اول شواروز کې له نسه کېږي. غایطه مواد یې په اول سر کې ممکن سخت، چسپناک او له ښه زړغون یا تور وي، دا هغه مواد دي، چې د مور په نس کې د ماشوم په کولمو کې وي. تر درې - څلورو ورځو وروسته بیا د موادو ښه رنگ نسواري او زېړو ته اوږي او نرمېږي. کله وای دوهمه نرم شي چې مور به د اسهال گومان ورباندې وکړي؛ خو دا نارمل وي. نوزېږي په ورځ کې درې تر پینځه وای له نسه کېږي. کېدای شي تر دې هم زیات کېږي. مثلاً هغه وخت چې مور د قبضیت دوا وځوري، دغه دوا پر ماشوم باندې هم اغېز کوي او تر لسو څلو هم کېږي.

دا قبضیت نه دی، بې ځایه اندېښنه مه کوئ:

د دویمې او شپږمې اوونۍ تر منځ د ماشوم په ناسته کې بدلون راځي. کېدای شي چې په دریو ورځو کې هم کې نه شي؛ خو دا قبضیت نه دی. وجه یې دا ده چې په دې وخت کې د ماشوم هاضمه سیستم وده کوي، خپله وظیفه سمه تر سره کوي او د شیدو ډېر خوراکي مواد جذبوي، ځکه خو غایطه موادو ته څه نه پاتې کېږي. له بلې خوا د مور شیدې داسې کامل خواړه دي چې اضافي شيان په کې بیخي لږ وي، په همدې دلیل ټوله جذبېږي. همدارنگه د مور په شیدو کې داسې مواد هم شته چې د قبضیت مخه نیسي؛ نو هغه

ماشوم چې يوازې د مور شيدې خوري، که اووه يا ان لس ورځې هم کې نه شي، قبضيت ورته نه شو ويلی. البته ځينې ماشومان په دې عمر کې يو څه بدخويه کېږي هم او ميندې گومان کوي چې دا به د قبضيت په وجه وي؛ خو قبضيت هغه حالت ته ويل کېږي چې د ماشوم غايطه مواد وچ، غليظ او کلک وي. ماشوم چې قبضيت ولري، له نسه د کېناستو پر مهال به ژاړي، نس به يې خوږېږي او شايد له کېناستو سره يې له مقعد څخه وينه هم راشي. که د ماشوم غايطه مواد نرم، مايع او يا نيمه جامد وي، نو بيا هغه قبض نه وي. ځينې ميندې همدا چې ماشوم زورونه وهي، گومان کوي چې هغه به قبض وي. داسې نه ده، نوزېږي ماشومان معمولاً زور وهي، دا نارمل وي؛ خو که غايطه مواد يې سخت او غليظ وي، بيا به قبضيت لري. ماشوم په همدې عمر کې د کېناستو پر مهال او د باد د خارجولو پر وخت له زور وهلو سره يو نيم غږ هم وباسي او مخ يې هم سور اوږي. د دې وجه دا وي چې ماشوم په دې وخت کې پر ځان خبرېږي او غواړي د خپل بدن حرکتونه کنټرول کړي. په اول سر کې ماشوم نه پوهېږي چې د غايطه موادو د ايستلو لپاره پر کولمو باندې څومره زور په کار دی، همدا وي چې تر ضرورت زيات زور وهي؛ خو څو اوونۍ وروسته بيا ورته پته لگېږي او په مناسبه اندازه زور وهي. البته که ماشوم له زور وهلو سره وهم ژاړي، دا بيا نارمل نه دي، په داسې حالت کې ممکن هغه په ريښتيا سره قبض وي.

د قبضیت لاملونه :

۱. د اوبو کموالی

۲. نوي خواړه

۳. د پوډري شیدو بدلول

۴. د فایبر کموالی

۵. دوايي

د مور په شیدو کې اوبه په کافي اندازه وي او اضافي اوبو ته ضرورت نه وي، خو هغه ماشومان چې پوډري شیدې خورې، که شیدې ورته په مناسبه طریقه جوړې نه شي یعنې د شیدو او اوبو اندازه یې له فورمول سره سمه نه وي، ممکن د ماشوم په بدن کې اوبه کمې شي. په دې حالت کې معمولاً د ماشوم وزن په کافي اندازه نه زیاتېږي او رڼې میتیازې یې تراټو ځلو کمې وي.

که هغه ماشوم ته چې یوازې د مور تې روي، پوډري شیدې یا نور خواړه ورکړل شي، نو قبضیت به ورته ځکه پیدا شي چې هاضمه سیستم یې له نویو خوړو سره نابلده وي. بهتره ده چې ماشومانو ته لږ لږ او په تدریجي توګه نوي خواړه ورکړل شي، چې معده یې ورسره روږدې شي.

که ماشوم پخوا یو ډول پوډري شیدې خوړلې او اوس ورته بل ډول شیدې ورکړي ممکن قبضیت ورته پیدا شي.

فایبر د تار په شان داسې مواد دي چې یوازې په نباتاتو کې وي او په کولمو کې نه جذبېږي. فایبر کولمې ښویوي او د غایطه موادو حرکت په کې اسانوي. هغه ماشومان چې غیر له شیدو نور خواړه

خوري، باید په خوړو کې یې ترکاری او مېوه هم شامله کړو ځکه فایبر په کې زیات وي. ځینې دواگانې لکه پاراسیتامول، د میکروب ضد دواگانې او د اوسپنې مستحضرات هم د قبضیت سبب ګرځي.

که مو ماشوم قبضیت ولري، نو څه باید وکړئ؟

اول خو باید دا په یاد ولرو چې قبضیت هغه حالت ته ویل کېږي چې غایطه مواد وچ، غلیظ او کلک وي. د غایطه موادو دفعات هم مهم دي. که ماشوم یوازې د مورتی و خوري او تر اوو یا لسو ورځو پورې کې نه نې، قبضیت به وي. که ماشوم پوږي شیدې و خوري او په پنځو ورځو کې نه وي ناست، باید قبضیت یې په پام کې ونیسو.

تر دواو مخکې طبیعي لارې چارې وکاروئ:

اوبه: تر شپږو میاشتو کم عمرو ته په ورځ کې یو یا دوه وارې دېرش دېرش ملي لیتره یا د چایو په کاشوغو شپږ کاشوغه اېشېدلې سړې اوبه ورکړئ. له شپږو میاشتو تر یو کلن ماشوم ته بیا دوه چنده اوبه ورکول کېږي.

بوره: د مستو په کاشوغه نیمه کاشوغه نسواري بوره په دېرش ملي لیتره اوبو کې ګډه کړئ او ماشوم ته یې ورکړئ. پخوا ماشومانو ته شات هم ورکول کېدل؛ خو اوس یې ځکه نه ورکوي چې ممکن په ځینو حیواني میکروبي ناروغیو یې اخته کړي.

د مېوې اوبه: د منې، ناک او الو اوبه د قبضیت لپاره ګټورې دي. د مېوې اوبه به داسې نړۍ کوئ چې درې حصې خالي اوبه او یوه حصه

د مېوې اوبه په کې وي. له ۲-۳ میاشتني ماشوم ته دېرش ملي لیټره یو یا دوه وخته او تر شپږو میاشتو د زیات عمر ته دوه چنده. هېره دې نه وي چې تر ۳ میاشتو کم عمره ماشوم ته د مېوې اوبه نه ورکول کېږي او همدارنګه د مېوې اوبه او بوره هم په یوه وخت نه ورکول کېږي.

مېوه او ترکاری: هغو ماشومانو ته چې تر کال زیات عمر لري او هر شی خوړای شي، مېوه او ترکاری هم ورکړئ.

بادیان: زموږ وطني تجربه وايي، چې باديان هم قبضیت ته ګټور دي. باديان د کولمو باد هم راټولوي او د نس درد کموي. یوه کاشوغه باديان په نیم ګېلاس اوبو کې وایشوئ او پینځه شپږ کاشوغه اوبه یې کوچني ته ورکړئ.

که له دغو شیانو سره د ماشوم قبضیت رفع نه شو، یا یې له غایطه موادو سره وینه راتله؛ نو هرو مرو به ډاکټر ته مراجعه کوئ.

خپلو اولادونو ته څرنگه نومونه غوره کړو؟

په بگرام کې د يو چا کره لور پيدا شوه. ده غوښتل چې خپلو اولادونو ته د قران شريف له مخې نومونه خوښ کړي. ده وويل: زه به د فال په دود د قران شريف يوه صفحه خلاصه کړم چې هره کلمه مې مخې ته راغله، هماغه به مې د لور نوم شي. قران شريف يې چې خلاص کړ، هلته يې د «زانيه» کلمه وليده. ده د اکثرو نورو افغانانو په شان يوازې د قران شريف لوستل زده کړي وو، په معنا يې نه پوهېده نو خپله لور يې «زانيه» ونوموله. يو وخت چې نورو ورته وويل «زانيه» خوله «زنا» راخيستل شوې ده او بده معنا لري، ايله چې سر يې خلاص شو. وروسته يې پر لور باندې «عايشه» نوم کېښود.

د اسلام دين له نظره پر پلار باندې د اولاد يو حق د مناسب او بنايسته نوم ايښودل دي. ارواپوهان وايي، ښکلی نوم د انسان پر شخصيت اثر غورځوي. که د چا نوم رحيم وي او هغه پوه شي چې رحيم يعنې رحم کوونکی او مهربان، نو دی به د همدغو ښکو خويونو د خپلولو هڅه وکړي.

هغه نومونه چې زموږ له تاريخي وياړونو سره رابطه لري، لکه ملالی، زرغونه، نازو، ميرويس، احمدشاه، خوشال او داسې نور په انسان کې د وطنپالنې او ملت ته د خدمت جذبه پيدا کولای شي. ښه به دا وي چې خپل اولاد ته تر زېږون د مخه نوم پيدا کړي. نن سبا خواته اسوند يا ټلويزيوني معاینه د مور په نس کې د ماشوم هلک نجلۍ معلومولای شي، که دغه امکانات هم نه وي، کولای شي د

هلک او نجلی دواړو لپاره مناسب نومونه وټاکي او بیا ماشوم که هلک و، د هلک نوم او که نجلی. وه د نجلی نوم ورباندې کېږي. اوس په کلینیکونو او روغتونونو کې د زېږون سند هم ورکول کېږي، په دې سند کې معمولاً د نوزېږي پر ځای د هغه د مور نوم لیکل کېږي، خو که چېرې مور خپل ماشوم ته تیار نوم ولري، په کارت کې به خپله د ماشوم نوم راشي. البته دا کار له احصایې سره هم مرسته کوي.

د نوم په انتخاب کې سړی باید خپلې ګاونډۍ ژبې هم هېرې نه کړي. ممکن یو نوم په پښتو کې ښه معنا ولري، خو په دري یا په اردو کې بده معنا. برعکس د دري او اردو ځینې ښې کلمې بیا په پښتو کې ښه معنا نه لري.

زما یوه همکاره ده، تخلص یې «غرجي» دی، دا تخلص یې د مېړه له کورنۍ راخپل کړی دی، خو دا معمولاً چا ته خپل تخلص نه ښيي، ځکه چې «غر» په دري کې بده معنا لري. د ډاکټر نجیب الله په وخت کې د هوايي پوهنتون یو محصل «پیاوړه گل» نومېده، پیاوړه په پارسي کې شکنې ته وايي. یو ملګری مې «شربت» نومېږي. په لغمان کې «شادي خان» نسبتاً عام نوم دی خو په پارسي کې بېزو ته وايي. ځینې خلک له خارجي نومونو سره علاقه لري او پر خپل اولاد باندې د نورو ژبو نومونه ږدي. لیدا، لیزا، سونیا، سونیتا، ماریا، ماري... په ببرک کارمل پسې ویل کېدل چې پر زوی یې «واستوک» نوم ایښی و، واستوک په روسي ژبه کې ختیځ ته وايي. دلته هم باید لومړی د دغه خارجي نوم معنا او ښه او بد ځان ته معلوم کړو او بیا دې ته ځیر شو چې د دې کلمې تلفظ زموږ په ژبه یا زموږ په ګاونډیو ژبو کې خو به بله بده معنا نه لري؟ مثلاً د روسي ژبې «کوسموس» چې معنا یې فضا ده.

هغه نومونه چې د يوه توري يا د يوې هجا په بدلېدو په بله نامناسبه کلمه او بنسټی شي، هم خطرناک وي. زموږ خلک په تېره بيا ماشومان عادت لري چې د نورو نومونه د مسخري لپاره اړوي. زما د ترورزي نوم نصير و. "سیر" په دري کې يعنې "اوږده" نو موږ به خوراوه، پرې غږ به مو کړل: نصير (نه سیر)، نه پياز، نه کچالو.

زموږ د يوه ملگري نوم "دولت" و، نورو ملگرو به چې هغه وليد، زيارې به يې کولې چې د دولت څه و څه ده بيا جنگ کاوه چې ما څه کړي دي؟ بيا به ملگرو ويل موږ خو "دولت يعنې حکومت" ته زيارې کوو.

ځينې خلک گومان کوي چې عربي نومونه اسلامي او د نورو ژبو نااسلامي نومونه دي. حال دا چې تر اسلام د مخه هم په عربو کې همدغه نومونه چې موږ يې اسلامي بولو، دود وو. هغه نومونه چې د الله نومونه يا صفات او يا د حضرت محمد (ص) نوم او القاب په کې وي، بې له شکه چې اسلامي دي، خو په عامه توگه هر عربي نوم خامخا له اسلام سره تړاو نه لري. په طب کې مو يو ټولگيوال «کوروش» نومېده. د طالبانو وخت و چې فارغ شو. د لوړو زده کړو د وزارت د فارغانو مدير پوښتنه وکړه چې دا څه رقم نوم دی. موږ ورته وويل چې «کوروش» د فارس شهنشاه و. ده پوښتنه وکړه چې تر اسلام د مخه که وروسته؟ همدا چې پوه شو چې دا نوم عربي نه دی او کوروش تر اسلام د مخه تېر شوی، پښې يې بندې کړې چې ولله که رانه ډيپلوم واخلي، يا به خپل نوم اړوي يا به له ډيپلومه تېرېږي. کوروش سربېره پر دې چې د طب محصل و، تکړه قاري او په اسلامي علومو خبر هم و. دی چې راغی، مدير ته يې وويل ته پوهېږې چې «فهد» څه معنا لري؟ د سعودي پاچا ملک فهد يې ورته ښوده. مدير نه پوهېده. ده ورته وويل: «فهد ليوه ته وايي. خلک پر

ځان د ځناورو نوم ږدي او ته ورته په دې خاطر په ښه سترگه گوري چې عربي دی» بيا د فارغانو مدير خړ شو، ډيپلوم يې ورته ورکړ. عربي نومونه هم يې جنجاله نه دي. په عربي کې «جبار» يعنې ظالم. که چاته د ظالم خطاب وکړو، بده يې مني خو که نوم يې همدا شی وي، پروانه کوي.

ځينې وگړي د سيمو او سيندونو نومونه لري. خيبر، ميوټ، اباسين، آمو، اريانا ... داسې نومونه دي چې په خلکو کې ډېر عام شوي دي. دغه نومونه پر خپلې ظاهري معنا ورهاخوا بله معنا هم لري. خيبر او ميوټ له مېړانې او اتلولۍ سره تړلي نومونه دي او په اباسين او اريانا کې خپل تېر برم وينو. خو ځينې خلک بيا پر خپل اولاد داسې سيمې نوم ږدي چې دغه بل کمال نه لري. په کابل کې يو ډاکټر قندهار نومېږي.

په انسانانو کې د ژوو او الوتونکو نومونه هم لږ نه دي. لکه مينا، طوطي، زمري، هيلی، هوسی، بلبله، کوتره او داسې نور. زما په گومان د گلانو او بوټيو نومونه به ښه وي: گلاب، مرسل، لونگ ... خو د ځناورو او مرغانو نومونه له انسان سره ښه نه ښکاري.

ځينې پښتو نومونه د خپلې ښکلا او ښې موسيقۍ په وجه په پارسي ژبو او نورو قومونو کې هم عام شوي دي، لکه: مينه، موسکا، لېمه، پلوشه، بريالی، توريالی، زمري، زمريالی، پښتون (د پښتون په بڼه د ځينو مېرمنو نوم دی).

ځينې خلک ماشوم په کوچنيوالي کې په بل نامه نازوي. د تره زوی مې په «تېر = تور» مشهور دی. دی چې وړوکی و، تره به مې له نازه «توره گوره» باله، اوس يې اصلي نوم «عزیزالله» له ټولو هېر دی، هر څوک يې «تېر» بولي. زموږ د سيمې خلک عادت لري چې نومونه لنډ کړي. موږ چې کلي ته لاړو د يوه ډاکټر کليوال پوښتنه مو وکړه. نوم

یې و «محمد عاصم»، هېچا نه پېژانده. چې نننې مو وویلې، خلکو ویل «مدسکۍ» یادوې. برعکس د هلمند او کندهار خلک ان د ماشومانو نوم هم پوره اخلي «عبدالهادي» هېڅکله «هادي» نه بولي. لطیف جان بابي یو «نومېنود» تالیف کړی دی چې ګڼې ښایسته نومونه په کې موندلای شو.

د ماشوم وړۍ او غاښونه

کله کله ماشوم خوله لگوي، د دې وجه معمولاً دوه څيزونه وي، يا يې غاښونه په راوتلو وي او وړۍ يې خاربنت کوي او يا ماشوم عصباني او په غوسه وي. د ماشوم د وړيو د کرارولو لپاره په درملتونونو کې رابري شيان پيدا کېږي چې «بیره کش» يې بولي. دغه شی ماشوم ته ورکول کېږي چې يې په وړيو باندې وچيچي. غاښونه ان د مور په نس کې په ودې پيل کوي؛ خو لومړنۍ غاښ معمولاً د ژوند له څلورمې تر اوومې مياشتې پورې راوځي. د يو نيم ماشوم اول غاښ ډېر وختي، ان په درې مياشتني عمر کې راوځي او ځينې بيا تر يو نيم کلنۍ پورې يې غاښو وي. نادراً داسې هم کېدای شي چې ماشوم له غاښ سره وزېږي. اول سر کې د لاندې زامې دوه د مخې غاښونه، بيا د پاسنۍ زامې همدا غاښونه راوځي، ورپسې د اړخ او شاتني غاښونه پوره کېږي، ماشوم بايد په درې کلنۍ کې شل غاښونه ولري. دغه غاښونه

موقتي وي او له شپږ کلنۍ وروسته، چې دايمي غاښونه سر راپورته کوي، دا بيا لوبږي.

ځينې خلک گومان کوي چې د غاښ ايستلو پر وخت ماشوم تبه کوي، پوزه يې بهېږي او له نسه خرابېږي؛ خو ډاکټران وايي چې دا نظر ناسم دی. زوکام او اسهال ممکن د ميکروبونو په وجه تصادفاً په دې وخت کې راپيدا شي. دغه ناروغۍ له غاښ ايستلو سره هېڅ رابطه نه لري. دغه مهال د ماشوم ورۍ خارښت کوي او هغه هر څه خولې ته منډي چې د وريو خارښت پرې غلې کړي، ممکن په همدې وجه ميکروب يې نس ته ننوځي او په اسهال يې اخته کړي. يو نيم ډاکټر بيا وايي چې دې وخت کې د ماشوم د خولې اوبه ډېرېږي، ماشوم دغه اوبه تېروي. د خولې اوبه کولمې بنويوي او د اسهال سبب گرځي. د اکثرو ماشومانو غاښونه بې له کوم جنجاله راوځي؛ خو ځينې يې ممکن دغه تکليفونه تېر کړي:

— د نارې بهېدل

— د وريو پړسوب او درد

— بد خلقي

— چک لگول

— له خوراکه ډډه کول

— بد خوبې

که د ماشوم نارې بهېږي، په پاک نخي ټوکر باندې يې په کراره پاکې کړې. کله کله د نارو په وجه د ماشوم د خولې شاوخوا شپږېږي، که داسې شوي وي، په واسلين يې غوړ کړئ.

د وريو د درد او خارښت لپاره بيره کش ورکړئ. که ماشوم غټوکی وي او خوراک کولای شي، نو يخې مستې هم ورکولای شئ. کلک بيسکوت هم د وريو خارښت کراروي. ځينې خلک په دې وخت کې

ماشوم ته ځانځړې ورکوي چې ويې چيچي؛ خو له ځانځرو سره دغه خطر هم مل وي چې کومه ټوټه به يې د ماشوم تنفسې لارو ته لاړه شي او ساه يې تربته کړي. په پاکه گوته د ماشوم د وريو سولول هم د څارښت چاره کولای شي. که ماشوم ډېر په عذاب وي، نو د ډاکټر په مشوره د درد څاخکي ورته ورکولای شي.

د ماشوم د وريو او غاښونو پاکول مهم دي. مخکې تر دې چې د ماشوم غاښونه راوځي، کولای شئ پاک ټوکر په گوته تاو او د ماشوم وړۍ په نرمۍ سره پاکې کړئ. همدا چې د ماشوم غاښونه راووتل، وړکۍ برس ورته واخلي او بې له کريمه يې غاښونه ورته برس کړئ. بايد د غاښونو دواړه خواوې برس شي. دې سره به ماشوم د غاښونو په برس کولو روږدی شي.

که ماشوم د نورو په مخ يا لاس خوله لگوي؛ نو بيره کش يې چاره ده. که د دې شي علاج ونه کړئ، نو بيا ماشوم په چيچلو روږدی کېږي او بيا به هم تاسې او هم نور ځنې په عذاب وي.

د ودې ځنډېدل

که چېرې ماشوم په ټاکلي وخت کې د ودې پړاوونه ونه وهي، ويل کېږي چې وده يې ځنډېدلې ده. وده ممکن په يو يا څو ډگرونو کې وځنډېږي. حركي مهارتونه، ارتباطي او ژبني مهارتونه، پر ځان د بسيا کېدنې مهارتونه او اجتماعي مهارتونه د ودې بېلابېل ډگرونه دي.

حركي مهارتونه دوه ډوله دي: د لويو غړو حركي مهارتونه لکه کېناستل، خاپوړې كول، په پښو کېدل؛ او د کوچنيو عضلاتو حركتونه لکه په گوتو باندې د شيانو پورته كول.

ارتباطي او ژبني مهارتونه: دا د پوهېدلو او پوهولو مهارتونه دي. يعنې ماشوم د ودې په بهير کې لومړی د نورو پر خبرو د ځان پوهول زده کوي او بيا د خپلو فکرونو د څرگندولو لپاره خبرې كول، اشارې او اکتونه زده کوي. ماشوم کرار کرار پوهېږي چې د موريا پلار تريو تندي د غوسې مانا لري او دی له يوه کاره منع کوي.

پر ځان بسيا کېدل هغه مهارتونه دي چې ماشوم خپل کالي پخپله واغوندي، خوراک پخپله وکړي، تشاب ته پخپله لار شي او داسې نور.

اجتماعي مهارتونه: ماشوم کرار کرار له نورو سره د رابطې د ټينګولو وړتيا مومي، دا زده کوي چې څنگه د بل سترگو ته وگوري، ورته وځاندي، لاس ورته وخوځوي او ورسره لوبې وکړي.

دا بايد په ياد ولرو چې ټول ماشومان يو خپل نه دي. يو ماشوم ممکن تر نورو همزولو ژر خاپوړې وکړي، ژر په پښو شي، خو په ژبه کې به پخ وي او ممکن بل همزولی يې په حركي مهارتونو کې

سست وي، خو د وخته یې «مم»، «بی»، «مور» او داسې نورې اسانې کلمې زده کړې وي. مهمه دا ده چې ماشوم په ټولو برخو کې پرمختګ وکړي او وده یې جوته وي. که په یوه برخه کې چټکه وده وکړي او په بله کې نسبتاً ورو، پروا نه کوي.

اکثره ماشومان معمولاً په درېیمه او څلورمه میاشت کې لږ لږ ځان ځکوي چې مثلاً خپله شرنګونه واخلي. په نهمه میاشت کې اکثر ماشومان په دې شرط درېدلی شي چې پر یوه شي باندې لاس ټکيه کړي. په همدې عمر کې ماشوم د شیانو پر دوام خبرېږي، که فرضاً نانځکه یې له مخې ایسته کړې او د بالښت تر شا یې پټه کړې، نو دا پوهېږي چې نانځکه شته (البته تر دې کم عمره ماشوم گومان کوي هغه شی چې دی یې ویني شته او چې دی یې نه شي لیدلی، هغه نشته)

د ودې ځنډېدل ممکن طبي علتونه ولري لکه تر وخت د مخه زېږېدل، ځینې ارثي (جینیټیک) ستونزې، شدیدې ناروغۍ او فزیکي زیانونه.

د ژبنۍ ودې ځنډېدل ممکن په دې علت رامنځته شي چې ماشوم د اورېدلو ستونزه ولري یا په ستوني، حنجره، پزه یا خوله کې کوم تګلېف ولري. کله کله د عصبي سیستم ناروغۍ هم د ژبنی مهارتونو په وده کې ځنډ راولي.

د ژبې په زده کړه کې معمولاً دغه پړاوونه لیدل کېږي:
۱۸-۱۲ میاشتینۍ عمر:

په یو کلنۍ کې اکثر ماشومان پنځه معنا دارې کلمې استعمالوي. بیا چې د ۱۴ میاشتو شي د کلمو شمېر یې اوو ته رسېږي. البته دا رښتینۍ کلمې نه وي بلکې داسې غږونه وي چې یوازې ماشوم او د شا وخوا کسان یې پرې پوهېږي مثلاً «ډوډۍ ته «مم»، «خوږ ته «بی»

تشناب ته "تتی" وايي. په دې عمر کې معمولاً ماشومان له خبرو سره ځينې حرکتونه هم کوي چې خپل مطلب بيان کړي مثلاً کله چې غواړي په غېږ کې يې ونيسي، لاسونه پورته نيسي، که غواړي چې د باندې يې وباسي د وره خوا ته لاس غځوي، د "مم" له ويلو سره ممکن لاس خولې ته يوسي.

په ۱۲ مه مياشت کې ماشومان ځينې ناغږن (consonant) غږونه زده کوي لکه "د"، "ت"، "ن"، و "البته ممکن دغه توري په کلماتو کې استعمال نه کړي خو له ځان سره به يې تکراروي.

۲۴-۱۹ مياشتينی عمر: په دې عمر کې ممکن ماشوم شاوخوا د ۲۰۰ کلمو پر معنا وپوهېږي خو پخپله به ۷۵-۵۰ کلمې په منظمه توګه استعمالوي. په دې کې به اکثر کلمې د هغو شيانو نومونه وي چې ماشوم يې په خپل شاوخوا کې وينی لکه پياله، ناوکی، کاشوغه او داسې نور. په دې منځ کې ماشومان معمولاً په ورځ کې لس نوې کلمې زده کولی شي او لنډې جملې هم ویلي شي لکه "ما واخله"، "اوبه راکه". ماشوم چې د دوو کلونو شي د دریو کلمو جملې ویلي شي او ځينو ګرامري نژاکتونو ته يې پام کېږي مثلاً د "زه" او "ما" پر توپیر پوهېږي.

۳۰-۲۵ مياشتينی عمر: ماشوم چې د دوو او درېو کلونو تر منځ وي د دې تر څنګ چې د کلماتو شمېر يې ۳۰۰ ته پورته کېږي او شاوخوا پر ۹۰۰ کلمو پوهېږي، د خپل غږ د ټون (tone) په تنظيمولو هم بريالی کېږي. په اول سر کې ماشوم نه پوهېږي چې خپل غږ څومره اوچت کړي، ممکن د عادي غږېدا پر ځای چيغې ووهي يا که پوښتنه ځنې وکړي ممکن د پسېدلو په بڼه ځواب درکړي خو وروسته پوهېږي چې خپل غږ څنګه برابر کړي. ماشوم بايد په دې عمر کې ستاسو ساده پوښتنو ته ځواب وويلاي شي خو که د ځواب

پر ځای هر ځل ستا پوښتنه تکرار کړي، کېدای شي د اوتیزم (autism) په ناروغۍ اخته وي او باید ډاکټر ته یې بوځي. اوتیزم داسې ناروغي ده چې ماشوم په ځان کې ډوب وي، د نورو په باب فکر نه شي کولی، که دی وږی وي گومان کوي ټول وږي دي، که دی خوشاله وي گومان کوي ټول خلک خوښ دي.

۳۱-۳۲ میاشتني عمر: ماشوم چې د درېو کالو شو، کولای شي منظمه محاوره وکړي، د خپل اواز ټون برابر کړي او پوهېږي چې له هر چا سره د هغه د عمر او موقف سره سم خبرې وکړي. مثلاً ممکن خپل همزولي ته ووايي: “زه مږ خورم” خو لوی سړي ته ممکن همدا خبره داسې وکړي: “زه ډوډۍ خورم”. اوس نو باید د کورنۍ له غړو پرته نور خلک هم د ماشوم پر خبرو وپوهېږي او دی باید د نورو پوښتنو ته ځوابونه ووايي.

په ژبنۍ وده کې د کورنۍ رول:

مور او تاسې چې په لویینه کې غواړو بله ژبه زده کړو نو څومره راته گرانه وي؟ ماشوم د ژبې د زده کړې اوچت استعداد لري، خو د لویانو مرسته دغه چاره ورته اسانوي. کورنۍ باید ماشومانو ته د محاورې ښه محیط برابر کړي. هغه کارونه چې کورنۍ یې باید وکړي، دا دي:

خبرې کول: خبرنو ښودلې ده چې هغه ماشومان چې مور و پلار ورسره په کوچنیوالي کې ډېر غږېدلي دي، تر نورو ماشومانو لوړه IQ یا ذهني قوت لري او د لغاتو ذخیره یې هم لویه وي. مور و پلار باید ماشوم ته شیان وښيي او نومونه یې یاد کړي. مثلاً خپلې یا د ماشوم پزې ته گوته ونیسي او ووايي “پزه”، دوی چې هر کار کوي ماشوم ته ووايي. مثلاً کله چې چای څښي نو ودي وایي: “زه چای څښم” له ماشوم څخه باید پوښتنې وکړي: “تو ډې چېرته دی؟”،

“پزه دې کومه ده؟”، “بابا چېرته لار؟” ماشوم ته د سندرو ويل هم خورا گټور دي.

د کتابونو لوستل: ماشومانو ته د کيسو لوستل دا گټه لري چې نوې کلمې ورزده کوي، د جمله بندۍ پر چل يې پوهوي او د کيسو پر بهير يې خبروي چې کيسې څنگه مخته ځي. د کيسو د لوستلو پر وخت بايد له ماشومه پوښتنې هم وکړئ مثلاً ځنې وپوښتنئ چې: “په دې کيسه کې موږک څنگه له پيشو نه ځان خلاص کړ؟” که د کيسو کتابونه درسره نه وي، کولای شئ پخپله کيسې جوړې کړې. مثلاً که په جنتري کې يو عکس وينئ، د هماغه عکس په باب يو څو خبرې د کيسې په بڼه وکړي يا د ماشوم د لوبکيو په اړه له ځانه کيسه جوړه کړئ مثلاً: “دغه موټر د يو شهزاده و. شهزاده به ورسره لوبې کولې، موټر ورباندې ډېر گران و، بڼه يې ساته. هغه چې لوی شو، مکتب ته لار، سبقونه به يې ويل، د رسم په کتابچه کې به يې هره ورځ د خپل موټر رسمونه کښل. بيا نور هم لوی شو، درسونه يې زيات شول. دی پوه شو چې نور نو له موټر سره لوبې نه شي کولای نو موټر يې تا ته راولېږه، ځکه چې ته هم کوچنی شهزاده يې.”

د ماشوم خبرو ته غوږ نيول: که د ماشوم خبرو ته غوږ ونيسئ او په غور سره يې واورئ، هغه به لا ډېرې خبرې وکړي او په دې توگه به يې ژبني مهارتونه بڼه شي. دا کار بله گټه هم لري، په ماشوم کې پر ځان باندې باور زياتوي، دی ستا مينه محسوسوي او له اروايي پلوه سم روزل کېږي.

څنگه پوه شو چې ماشوم مو په ژبه کې ستونزه لري؟

۱۸-۱۲ مياشتنۍ ماشوم:

که په يو کلنۍ کې ماشوم ونه غونځېږي يا په ۱۵ مياشتنۍ کې يوه کلمه هم نه وايي، يا يې پر خبرو نه پوهېږي، نو پوه شئ چې د مکالمې ستونزه لري.

۲۴-۱۹ مياشتنۍ ماشوم:

که په دې عمر کې ماشوم په ندرت سره د خبرو هڅه کوي، په کلمو کې ناغږن توري نه وايي مثلاً د "شیدې" پر ځای وايي "يېي"، که يوازې يوه يوه کلمه وايي او د کلمو ترکيب نه استعمالوي او کله چې ته يې پر خبرو نه پوهېږي، دی پرې د بې وسۍ احساس نه کوي، نو هغه نارمل نه دی.

۳۲-۲۵ مياشتنۍ ماشوم:

که ماشوم لا هم ناغږن توري نه شي ويلای، که د هغو شيانو نومونه نه شي يادولی چې هره ورځ يې ويني، که د دوو او درېيو کلمو ترکيبونه نه شي استعمالولی، او که په درې کلنۍ کې نور خلک د هغه پر خبرو نه پوهېږي، نو د ودې ستونزه به لري.

په يادو حالتونو کې بايد ماشوم ډاکتر ته ورولی.

د خبرې کولو ځينې عام پرابلمونه:

ناسم تلفظ: اکثر ماشومان د دوه کلنۍ په عمر کې د تلفظ ستونزه لري مثلاً د "ف" او "ش" غږونه سره بدلوي، د "فريد" پر ځای "شريد" وايي. يا "س" او "ش" سره بدلوي لکه "شر" د "سر" پر ځای. دغه ماشومان دوه څنگ پر څنگ ناغږن توري نه شي ادا کولای مثلاً د "چای څښم" پر ځای وايي "چای ښم" دغه ناسم تلفظونه ان تر ۷ کلنۍ پورې معمول دي خو بايد وار په وار سره اصلاح شي او په درې کلنۍ کې بايد د هغه خبرې د پوهېدا وړ وي.

نا روان غږېدل: په دوه کلنۍ کې ماشوم نه شي کولای چې روانې خبرې وکړي، هغه د خپلې مفکورې د بيان لپاره مبارزه کوي چې يوه

جمله پیدا کړي او ویې وایي. دا معمول پرابلم دی او هر کله چې ته یې پر خبرې پوه نه شې، هغه بې وسه ښکاري. همدغه احساس هغه اړ باسي چې لا ډېره هڅه وکړي او ژبه زده کړي.

تړتريتوب: تړتريتوب د ماشومانو لپاره نارمل دی، اکثر ماشومان دغه دوره تېروي. په حقيقت کې دوی تړتري نه وي بلکې د کلمې لومړۍ څپه يا ټوله کلمه تکراروي. دا هغه وخت وي چې ماشوم د خپلو مفکورو په بيان کې چټکه وده کوي (د دوه کلنۍ عمر) په دې وخت کې د ماشوم ماغزه د بيان لپاره ډېر څه لري خو کلمې ورته کمې وي. کله کله ماشوم دومره هيځاني، څپه يا ستړی وي چې د خپلې مفکورې د بيان لپاره په اسانۍ سره کلمې نه شي موندلې. که چېرې د ماشوم تړتريتوب لا پسې خرابېږي او د خبرو پر مهال خپلې ژامې ټينگوي يا خوله کړوي، نو هغه ډاکتر ته بوځي.

apraxia: د خبرو لپاره حنجره، ستونۍ، پزه، ژبه، شونډې او د مخ عضلات فعاليت کوي. ژبه پخپله هم عضله ده. دغه ټول غړي د مرکزي اعصابو (ماغزو) له لوري کنټرولېږي. که چېرې ماغزه هغه عضلاتو ته سمه قومانده ورنه کړي چې د غږونو په تلفظ کې مرسته کوي نو سړی هماغه غږونه نه شي ادا کولای. هغه ماشومان چې apraxia لري، واول يا غږن توري يو د بل پر ځای استعمالوي، مشکل غږونه پرېږدي او پر ځای يې اسانه غږونه کاروي. دغه پرابلمونه څنگه سره حل کړو؟

ناسم تلفظ: ماشوم هماغه څه وايي چې اوري يې. که ماشوم ناسم تلفظ لري، تاسې ورسره ډېر وغږېږئ. کله چې يوه کلمه ناسمه ادا کوي، تاسې يې بيا بيا سمه بڼه ورته ووايئ. البته ډېر ټينگار په کار نه دی، ماشوم بايد ونه رټي.

روانې خبرې: که ماشوم نه شي کولای خپله مفکوره په سمه روانه توګه څرګنده کړي، تاسې هماغه خبرې ورته په روانه بڼه وکړئ، هغه به ستاسو په پېښې روانې خبرې زده کړي. مثلاً که ماشوم خپل بوټونه غواړي او وایي: “مورې، ته بوټونه، زما بوټونه” تاسې ورته ووايي: “مورې، زما بوټونه راکه” همدا جمله بیا ورته تکرار کړئ. ممکن ماشوم هم بېرته همدغه جمله ووايي او که ویې نه ویله نو بل ځل به یې سمه وایي.

تېټیتوب: په نرم او آرام اواز له ماشوم سره خبرې وکړئ، د هغه خبره په نرمۍ سره ورغبرګه کړئ. سترګو ته یې وګورې، وموسپړې او په مهربانۍ سره یې غلطۍ وراصلاح کړئ البته پرته له دې چې ورته ووايي: “ته غلط وایې” یوازې د هغه د خبرو سمه بڼه ورته تکرار کړئ.

apraxia: له دې ماشومانو سره ډېرې خبرې کول ګټور دي. هغه سندري او شعرونه چې کلمې او غږونه په کې ډېر تکرارېږي، ماشوم ته ووايي. له خبرو سره اشارې کول هم ماشوم سره مرسته کوي چې خپلې مفکورې سمې څرګندې کړي.

ماشومانو ته د دوبي خطرونه

دوبېدل

تېر اوړی له دوو ملگرو او کورنیو سره د کاپیسا جمال اغه ته تللي وو. هورې مو د یوه ملگري کور او ښکلې باغچه وه. مېرمنې او ماشومان د باغچې په یوه څنډه کې د شفتالو او بادامو ترونو لاندې چوتره کې کېناستل او نارینه د باغچې په بل سر کې. ښځو په خپل مجلس لگیا وې او موږ پخوانۍ خوږې خاطرې تېرولې چې د آسیې بوغاري راپورته شوې، پلار یې په منډو وروان شو او ورپسې کوربه هم منډه واخیسته. زمونږ گمان دا و چې غومبسو به چیچلې وي؛ خو خبره بله وه. درې کلن مصطفی او بو ته لویدلی و. په باغچه کې د ماشومانو لپاره وړوکی کانکریتی حوض و چې له یوې خوا د لښتې او به ورته راتلې او له بلې خوا یې لښتې وه. د مصطفی د پلار رنگ تښتېدلی و، زوی یې ساه نه شو ایستلای. کوربه ماشوم له لینگیو پورته کړ او سر په خپری یې په هوا کې ونيو، په خټ یې په ځاپېرو وواهه، شېبه وروسته لکه ماشوم چې نوی وزېږي، د مصطفی د ژړا غږ پورته شو. د خدای فضل و، هغه له مرگه بچ شو. خو میاشتي وروسته بیا کوربه راته تېلفون وکړ چې د حوض چارچاپېره یې کتاره نیولې ده او نور د ماشومانو د لویدو خطر ختم کړی دی.

ها بله ورځ د ماشومانو له یوه سایټ څخه راته ای مېل راغلی و چې موضوع یې ماشومانو ته د دوبي خطرونه وو. په دې خطرونو کې په اوبو کې ډوبېدل خورا عمده او لوی خطر یاد شوی چې په امریکا

کې د پېښو په وجه د ماشومانو د مړينې دويم لوی سبب دی. ماشوم په شېبه کې ډوبېدای او له منځه تلای شي؛ نو ميندې پلرونه بايد يوه شېبه هم بې غوري ونه کړي. جالبه خو لا دا ده چې د يوه اينچ (د گوتې د يوه بند په اندازه) اوبه کافي دي چې ماشوم ووژني. د اوړي له گرمۍ سره د مقابلې لپاره لامبو بهترين شی دی او هر څوک ورته هوسېږي؛ خو په دې شرط چې ماشومان مو سم وڅارو.

زموږ خلک په اکثرو سېمو کې په روانو اوبو کې لامبي او کله کله واړه ماشومان هم ورسره بيایي. د روانو اوبو خطر تر حوضونو او ډنډونو په دې زيات دی چې د اوبو تل سړي ته نه معلومېږي، يو ځای کې اوبه د سړي تر ټټر پورې وي خو چې محضې بل گام واخلي، اوبه يې تر سر واوړي. د اوبو چټک بهير بل خطر دی چې سړی ځان ځنې نه شي ساتلای. گرداب د روانو اوبو درېيم لوی خطر دی چې يو ناڅاپه سړی په اوبو کې غوږه کړي او بيا لږ کسان ژوندی ځنې راوتلای شي.

د ډوبېدو د خطر د کمولو لپاره بايد دغه ټکي په پام کې ونيسو: که په کور يا باغچه کې مو حوض يا د اوبو ډنډونه وي، چارچاپيره يې لوړه کتاره ونيسي او غوره خو لا دا ده چې سيمي جالۍ ورپورې ونيسئ او په شاوخوا کې يې داسې شيان مه پرېږدئ چې ماشومان ورباندې وخېږي او له کتارې واوړي لکه چوکۍ، مېز، او نور.

که ماشومان درسره لامبو ته بيایي، يوه شېبه به يې هم له نظره لرې نه پرېږدئ، هر وخت به مو سترگې ورپورې بنځې وي؛ ځکه ماشوم په يوه شېبه کې هم ډوبېدای شي.

ځينې خلک وايي څه ماشوم ته مې د موټر يا موټرسیکل ټيوب ورکړی دی، نه به ډوبېږي؛ خو په دې شيانو باور نه دی په کار.

يوازې د ژغورنې معياري واسکتونه تر يوه بريده سړي له ډوبېدو څخه ساتلی شي.

کله چې لامبو وهلو ته ځئ، د ډوبېدونکي کس د ژغورولو لپاره ځينې وسايل درسره يوسئ لکه ډانگ او يا اوږده لکړه چې يو سړي د امسا غونډې کوروي او د لاس د ټينگولو لپاره مناسب وي.

که څوک ډوبېږي، لومړنۍ مرستې ورسره وکړئ: دغه کس که ماشوم وي په هوا کې يې سر په خپري، ځوړند ونيسئ او کرار کرار يې خټ وډبؤ چې له سږو څخه يې اوبه بېرته راووځي. که سړی ستروي، پر يوې لويې ډبرې يا د حوض په ژۍ يې داسې پر مخې پرېباسئ چې سر يې کښته وي بيا مو لاسونه د هغه پر نس کړي. کړئ او زور ورباندې وکړئ چې له سږو يې اوبه راووځي. تر دې کار وروسته وگورئ چې ساه باسي که نه، د پوزې مخې ته يې هينداره ونيسئ که ساه وباسي، پر هيندارې خوله لگېږي. همدارنگه سينې ته يې ځير شئ چې کښته پورته کېږي که نه. که يې ساه درېدلې وه، ستوني ستغ يې خملوئ، سر يې څومره چې کېږي، شا ته قات کړئ، بيا يې پوزه د يوه لاس په گوتو بنده کړئ او خوله يې خلاصه ونيسئ. بيا پخپله لويه ساه واخلي، خوله مو د ناروغ پر خولې کېږدئ او ساه مو د ده په خوله کې ورپو کړئ. دا کار بايد په دقيقه کې 15-20 ځله تکرار کړئ. په عين وخت کې د ناروغ نبض وگورئ چې غورځي که نه، مناسب ځای يې د غاړې شاه رگ دی. که يې نبض نه درلود، مانا يې دا ده چې زړه يې درېدلی دی. په دې حالت کې به له مصنوعي تنفس سره يو ځای د زړه چاره هم وکړئ. د يوه لاس ورغوی مو د ناروغ د ټټر په منځنۍ برخه کې هوار کېږدئ او د بل لاس ورغوی د لومړي لاس له پاسه لاسونه به له څنگله نه قاتوئ او د ناروغ ټټر به په زور سره کښته خوا کېکارې. داسې چې سينه يې يو يا دوه اينچه

کښته لاره شي، بيا يې خوشې کړئ. دا کار به په دقيقه کې شپېته
ځله تکراروئ. که ناروغ ماشوم وي، دا کار په يوه لاس وکړئ او ډېر
زور ورباندې مه کوئ چې پښتۍ يې ماتې نه شي. دا کار به تر هغې
پورې کوئ چې ډاکتر ته ورسېږئ.

د لمر وړانگې او د مايعاتو ضايع کېدل

په اوږې کې د سهار له لسو بجو څخه د مازديگر تر څلورو بجو
پورې د لمر وړانگې خورا تېزې او خطرناکې وي. په دې وخت کې
لمر هر چا ته زيان رسولاى شي؛ خو د ماشومانو پوستکي د لويانو
په نسبت زيات حساس دي او ژر سوځي. د لمر وړانگې غير له دې
چې د پوستکي د سوځېدو او د تورو خاپونو سبب کېږي، د
پوستکي سرطان هم رامنځته کولاى شي.

زموږ په وطن کې د نورو ملکونو برعکس ښوونځي په ژمي کې
رخصت او په اوږې کې روان وي او په اکثرو ښوونځيو کې واړه
ماشومان د سهار پر نهو يا لسو بجو او يا هم پر دوولسو بجو
رخصتېږي او په هماغه سره گرمۍ کې کورونو ته روانېږي. دغه
ماشومان د خپل عمر د اقتضا په وجه په لاره کې ساعت تېروي او که
تر کوره يې د لسو دقيقو لاره وي، دوى يې په شلو دقيقو کې وهي.
مطلب دا چې دوى زيات وخت تر لمر لاندې تېروي. که د ښوونځيو
مسأله هم نه وي، د اکثرو کورنيو ماشومان د دوبي په سره گرمۍ
کې په کوڅو کې په لوبو لگيا وي.

له بلې خوا زموږ په وطن کې خلک د لمر له زيانه د ځان د ساتلو غم
نه کوي. که څوک په همدې موخه داسې خولۍ پر سر کړي چې مخ او
اورمېر ته يې سيورى وکړي، خلک ورباندې ملنډې وهي. که څوک
تورې عينکې پر سترگو کړي، خلک وايي دې ته وگوره ځان عصري
عصري کوي. حال دا چې د لمر تېزې وړانگې د سترگو د پردې او

نورو ناروغيو سبب کېږي او تورې عينکې د لمر مضرې وړانگې دفع کوي.

په گرمو اوړنيو ورځو کې سړی زياته خوله کېږي او د بدن اوبه يې ضايع کېږي. د بدن د مايعاتو ضايع کېدل هم تر لويانو ماشومان زيات خرابوي. ماشومان چې په لوبو سر شي، بيا يې لوړه تنده هېره شي. لويان په گرمۍ کې غوره گڼي چې کرار يوه سيوري ته کېښي؛ خو ماشومان په گرمۍ کې لاگرمېږي او منډو رامنډو ته هوسېږي. له دې خطرونو څخه د ماشومانو د ساتلو لپاره بايد دغه کارونه وکړو:

په اوړي کې هڅه وکړئ چې د سهار له لسو د مازديگر تر څلورو بجو پورې ماشومان د باندې پرې نه ږدئ. د تفريح او ساعت تېرۍ لپاره ورته داسې وخت وټاکئ چې هوا ماته شوې وي. که په دې وخت کې مو ماشومان ښوونځي ته ځي، داسې گردې خولۍ چې چارچاپيره پيک ولري ورپه سر کړئ چې مخ يې له لمره بچ وي. ماشومانو ته نخي او د روښانو رنگونو جامې جوړې کړئ او داسې کميسونه ورواغوندئ چې لستوني يې پوره (تر مړوندو پورې) وي. له بده مرغه زموږ په دولتي ښوونځيو کې د نجونو لپاره تور يونيفورم ټاکل شوی. تور او نور تېز رنگونه لمر جذبوي او بدن ته تاوان رسوي.

د سترگو د محافظت په خاطر تورې عينکې ورپه سترگو کړئ. دولت ته په کار ده چې دا شيان د ښوونځيو په اوړني يونيفورم کې شامل کاندې، له دې سره به هېڅوک پر هغو کسانو ملنډې ونه وهي چې دغه محافظتي شيان يې اغوستي وي.

د ماشومانو په ټولو بربنډو ځايونو يعنې لاسونو، مخ او اورمېږ د لمر ضد کريم ووهئ. د لمر دوه ډوله وړانگې چې د ماورا بنفش په

نوم یادېږي، خطرناکې دي او د سرطان او سوځېدو سبب کېږي. کله چې له درملتون یا دوکانه د لمر ضد کریم اخلئ، قوټي ته یې وگورئ چې دواړه ډوله مضرې وړانګې (UVA) او (UVB) دفع کولای شي ک نه. په کریم کې له لمر څخه د ساتنې د عامل اندازه (SPF) باید تر 15 زیاته وي. همدارنګه بهتره ده داسې کریم واخلئ چې عطر او خوشبویی ورسره نه وي ګډه. کریم باید 15-30 دقیقې مخکې له هغې چې ماشوم له کور ووځي، غوړ شي او هر دوه ساعته وروسته له سره استعمال شي.

د مایعاتو د ضایع کېدو چاره به داسې کوئ چې ماشومانو ته وخت پروخت د اوبو ست وکړئ. که په اوبو کې بوره ګډه کړئ، ماشومان یې لا په خوند څښي. که په اوږې کې له کورنۍ سره میلې ته ځئ، هندوانه درسره واخلئ. په هندوانه کې په کافي اندازه اوبه، مینرالونه او غذایی مواد شته چې هم د بدن اوبه تکمیلوي او هم نورې ګټې لري. په اکثرو ښوونځیو کې ښوونکي ماشومانو ته اجازه نه ورکوي چې د اوبو څښلو ته ووځي، وایي په ښوونځي کې ګډوډي جوړېږي. بهتره دا ده چې په هر ټولګي کې د اوبو ترموز ایښی وي او شاگردان اجازه ولري، هر وخت چې یې زړه غواړي، پاڅېږي او تنده ماته کړي.

دغه ټولې توصیې چې د ماشومانو لپاره وشوې، د لویانو لپاره هم ګټورې او ضروري دي.

ولې ماشوم ګوته ځبېښي؟

یو ټولګیوال مې د مکتب تر پایه پورې ګوته ځبېښله. د چپ لاس بټه ګوته یې تر نورو ګوتو نرۍ او تکه سپینه وه. دا عادت ورته له ماشومتوبه پاتې و. نه پوهېږم چې اوس هم دغه عادت کوي که نه؟
ماشوم ان د مور په نس کې د لاسونو ګوتې ځبېښي. دا کار ماشوم کراروي او خوند ورکوي. تر زېږون وروسته هم ځینې ماشومان همدا کار کوي، ځینې تر دوه کلنۍ پورې، ځینې تر شپږ کلنۍ پورې او ځینې لکه زما ملګری تر ځوانۍ.
ماشوم کله او ولې دا کار کوي؟

کله چې ماشوم وزګار پاتې شي او ذهني مشغولا ونه لري: مثلاً ماشوم چې تلویزیون ته کېږي یا دا چې په موټر کې په اوږده سفر لار شي.

اندېښنه او روحي فشار: که مور او پلار د ماشوم په مخ کې سره جنګ وکړي یا دا چې یو ماشوم د هغه د خویندو او وروڼو په مخ کې ورته نو هغه تر روحي فشار لاندې راځي. له دې فشاره د خلاصون لپاره ګوته ځبېښي.

په ویدېدلو کې ستونزه: که ماشوم نیمه شپه راویښ شي او خوب یونه سي نو گوته په خوله کې ږدي او ځان لלו کوي. کله کله چې ماشوم د ورځې ډېر خوب کړی وي نو د شپې چې نور ویدېږي، دی وینښ پاتې کېږي او تر هغې پورې گوته څېبېښي چې ویده شي. وېره، ناخوندیتوب او نا کراري: کله چې ماشوم ناروغ دی یا چې نا آشنا شیان یا کسان ویني او یا دا چې له نویو حالاتو سره مخ کېږي مثلاً هغه مهال چې په لومړي ځل وړکتون یا بنوونځي ته ځي، داسې ورته ښکاري چې هلته به خوندي نه وي نو د ځان د کرارولو لپاره گوته څېبېښي.

دا د اندېښنې وړ دی چې ماشوم مو گوته څېبېښي؟ اکثره ماشومان تر درې یا څلور کلنۍ پورې پخپله دا کار پرېږدي، ځینې یې تر شپږ کلنۍ پورې گوته څېبېښي او یونیم تر ځوانۍ پورې دا عادت ساتي. تر شپږ کلنۍ پورې د گوټې څېبېښل ډېر د اندېښنې وړ نه دي خو وروسته باید ورته اندېښنه وکړو ځکه چې په دې عمر کې دایمي غاښونه راو وځي. البته دا هم مهمه ده چې ماشوم گوته په نرمۍ او په کراره څېبېښي که نه په شدت سره. د گوټې ټینګ ټینګ څېبېښل ډېر تاوان کوي. د گوټې څېبېښل دغه تاوانونه لرلی شي: غاښونه کېږي، تالو خرابوي او د خولې شکل ممکن خراب کړي. میکروبونه خولې او د خولې له لارې معدې او وینې ته لېږدوي، خصوصاً زموږ په ټولنه کې چې نظافت ته پوره توجه نه کېږي، دا خطر لایات وي. که ماشوم گوته وڅېبېښي ممکن ژر ژر اسهال شي او په ستوني یې درد شي.

خومره چې ماشوم د ډېرې مودې لپاره گوته وڅېبېښي هماغومره په سختۍ سره دا عادت پرېښودلی شي ځکه چې دا ورته لکه عمل ګرځي.

څه وکړو چې ماشوم گوته ونه څښي؟

پورته مو وويل چې معمولاً څلور حالتونه ماشوم دې ته مجبوروي چې گوته وڅښي. که له دې حالتونو څخه مخنيوی وکړو نو ترډېره حده به ماشوم له دې بد عاده ژغورلی شو. دا به هم په یاد ساتئ چې د گوټې څښل ماشوم ته د خوندیتوب او آرامۍ احساس ورکوي نو که غواړئ چې دا کار ونه کړي، بدیل یې ورته پیدا کړئ مثلاً که ماشوم د تلویزیون د کتلو په وخت گوته څښي نو یو توپ په لاس کې ورکړئ چې لاسونه یې ورسره بوخت شي. واره ماشومان چې وږي شي گوته څښي، ورزده یې کړئ چې د لوږې په وخت، درنه خواړه وغواړي. دا مهمه ده چې ماشوم کله او ولې گوته څښي. د معمولو څلورو حالتونو چاره داسې کولای شو:

کله چې ماشوم وزگار یا یوازې پاتې شي نو تاسې ورسره لوبه وکړي یا داسې یوه لوبه ورته پیدا کړئ چې دی پوره بوخت وساتي. مثلاً د جنجال لوبه چې له وړو ټوټو څخه مختلف شکلونه او شیان جوړېږي. د ماشوم په مخ کې له یو بل سره لاندې مه کوئ. نن سبا په ځینو تلویزیونونو کې ترکي سریالونه خپرېږي، ما همدغه شی ځنې زده کړ. په دې سریالونو کې لویان چې څومره هم خواشینی، په غوسه یا خپه وي له ماشومانو سره په مینه چلند کوي. دوی د ماشومانو په مخ کې له چا سره بحث نه کوي. ترکیه پرمختللی ملک دی، وگړي یې پوهېږي چې له ماشوم سره باید څرنگه چلند وکړي او دا باید موږ هم ځنې زده کړو. که یو ماشوم گناه کړی وي، د نورو په مخ کې یې مه رټئ. که ماشوم خپه یا په غوسه دی، پرېږدئ چې وژاړي او خپله غوسه سره کړي. هغه ته وخت ورکړئ چې خپل زړه درته تش کړي او خبرې وکړي.

ماشومانو ته د ويد بدللو وخت منظم کړی. هره شپه يې په هماغه ټاکلي وخت ځملوئ. د ويدولو لپاره ورته کيسه ووايئ. غوره خو دا ده چې څو پورې خوب نه وي وړی، د هغوی په څنگ کې پاتې شئ. د خوندیتوب احساس ورته ورکړئ: ماشوم وپوهوئ چې هر نوی شی بد نه دی بلکې ډېر نوی شيان ښه شيان دي. که يې گناه کړې وي نو داسې ورسره چلند وکړئ چې په ډاډه زړه تاسو ته درشي او ونه وېرېږي.

ځينې کسان د ماشومانو په گوتو باندې مړچ يا نور ترخه شيان وهي يا يې لاسونه په دسمال باندې تړي چې گوتې ونه ځېښي. دا کارونه ناسم دي. که ماشوم د دې کار په خاطر ورته نو ممکن له بده هم بدتر شي. ځينې ميندې پلرونه وايي که ماشوم ته د گوتې د نه ځېښلو سندره جوړه او ورزده يې کړې نو دا به هم گټه وکړي، مثلاً: گوته نه ځېښمه زه، لوبو ته ورځمه زه.

د بستر لندول

ځينې ماشومان تر لويېنې پورې ان تر اتلس شل کلنۍ پورې د شپې له خوا په بستر کې ميتيازي کوي. د دې کار معمول علتونه دا دي: ديابت يا د شکرې ناروغي، د مثاني او يا د بولي سيستم التهاب، اروايي ستونزې لکه د حقارت احساس. ځينې ماشومان بې له دې چې کومه ناروغي ولري بستر لندوي. له داسې ماشومانو سره بايد څه وکړو؟ لومړی بايد ماشوم د شکرې او مثاني د التهاب لپاره معاينه شي. که دا ناروغۍ په کې نه وي نو د ماشوم اروايي اړخ ته پام وکړئ. دا معلومه کړئ چې ماشوم خو به له څه شي نه ځورېږي؟ خويندو وروڼه سره خو به ډېره رخه نه لري؟ تاسې خو به هغه له نورو ماشومانو سره نه پرتله کوئ چې د پلانکي زوی داسې تکړه دی يا پاک گرځي يا هوښيار دی او ته نه يې. که دغه خبرې وي نو له ارواپوه سره مشوره وکړئ او پخپله خپل عادت سم کړئ، هېڅکله يو ماشوم له بل سره مقايسه مه کوئ. له داسې ماشومانو سره چې د شپې ميتيازي کوي بايد ښه چلند وکړو. هغوی بايد سپک نه کړو او ويې نه رټو. د ميتيازي يا نور سپک نومونه ورته مه اخلئ. د هغه تکليف د راز په توگه وساتئ. د خپلو خپلوانو يا د ماشوم د ملگرو په مخ کې هېڅ کله دا خبره مه يادوئ. له ماشوم سره لکه يو ښه ملگری چلند وکړئ. هغه پوه کړئ چې دا د هغه گناه نه ده، دا ناروغي ده او د نورو ناروغيو په شان علاج لري. که د دې ستونزې علت هر څه وي، دغه کارونه يې په حل کې مرسته کوي.

له مازدیگره وروسته ماشوم ته چای، اوبه یا نور مایعات، خټکی او هندوانه مه ورکوی.

د شپې تر خملاستو د مخه یې تشناب ته بوځی.
که بیا یې هم میتیازې کولې نو د خوب په دویم یا درېیم ساعت کې یې پاڅوی او تشناب ته یې بوځی.

په ژمي کې یخه هوا د میتیازو د زیاتېدو سبب کېږي او کېدای شي د ماشوم تکلیف ورسره زیات شي. هڅه وکړئ چې ماشوم گرم وساتئ. همدارنګه ځینې خواړه لکه هندوانه، چای او کوکاکولا مدرر خاصیت لري او هر خوړ شى میتیازې زیاتوي. ماشوم که د ورځې له خوا تر ماسپښینه داسې خواړه وڅوري، پروا نه کوي خو تر ماسپښینه وروسته یې مه ورکوی.

دا کارونه د دوو درېو میاشتو لپاره وکړئ. که د ماشوم تکلیف ورسره ښه نه شو، ډاکتر ته یې بوځی.

ایمپیرامین ګولی- کولای شي په څو میاشتو کې د دې تکلیف علاج وکړي. دا درمل ۱۰۰-۵۰ ملي ګرامه د شپې له خوا ورکول کېږي. البته دغه ګولی- به د ډاکتر په مشورې ورکوی، نه پخپل سر.

۱

دويمه برخه

د ماشومانو روزنه

د اناهيټارو هې ليکنې او ژباړې

(خلاص موتي)
ماشومان او عدم تشدد

کوم ښوونځي ته چې زما کشر زوی ځي، هغې ته خبرمه د لوبو يو ميدان دی. د هر عمر ماشومانو لپاره پکې د لوبو ډول ډول خپزونه شته. خو ورځې د مخه مې زوی ته انتظار کاوه چې له ښوونځي راوځي. د ميدان خوا ته وروگرځېدم، د نمجنو شگو په منځ کې څلورو وړو هلکانو لوبې کولې. په ابادۍ لگيا وو. پلاستيکي سطلونه، بيلونه او کلنگونه ورسره او د کلا دېوالونه يې ابادول. د لوبو په اوږدو کې په خپلو کې په جنگ شول. له شگو ډک موتي يې پريو بل وشيندل. ښکتهلې پيل شوې. يوه خويي په پلاستيکي بېل وهل هم پيل کړل. دا نور هلکان پرته له دې چې د وهلو په وړاندې غبرگون وښيي او يا هم له غوسې نه د کلا دېوالونه ړنگ کړي، په منډو شول او د ميدان په بل سر کې چې څو تنه ښځې په چوکيو ناستې وې، ورغلل.

د دوی خبرې ما نه اورېدې. لېکن د دوی له حرکاتو داسې رಾಮعلوم شول چې گنې ستونزه يې وار له واره ورهواره کړه. هلکان بېرته د شگو خوا ته راوگرځېدل. ما يې په تلو کې يوازې دا خبره واورېده چې يو هلک وويل: کلا ته به لومړۍ زما آس ننوځي، ځکه چې ما تر ټولو اول «بخښنه غواړم» وويل.

له ځان سره مې فکر کاوه چې موږ هم له کوره بهر لوبېدلي يو. خدای خبر څومره جنگونه او شخړې به مو کړې وي. خو کله به داسې شوې وي چې له همزولو مو بخښنه غوښتي وي؟ يا دا چې کوم ځل مو که د شخړې کيسه په کور کې کړې وي، نو داسې به شوي وي چې د

کورنۍ غړو د بخښنې غوښتلو لپاره هڅولي یا یې مجبور کړي اوسو؟

دلته په جرمني کې تقریبا له یوولسو کلونو را هیسې د (Faustlos) چې تحت الفظي معنی یې (خلاص موی) دی، په نامه په ابتدایي ښوونځیو او وړکتونونو کې یو روزنیز پروگرام تدریسېږي. دا پروگرام د پیداگوژي ماسترانو له امریکې څخه جرمني ته رالېږدولی دی. موخه یې په خپله غوسه کنترول، خپل او د بل د احساس پېژندنه، هغې ته درناوی او د یوې شخړې په وړاندې پرته له فزیکي تعرضه د متناسب عکس العمل، زده کول دي.

د دې پروگرام مدرسین د پروگرام د تطبیق د مخه په مسلکي ډول ځانگړې زده کړې او سیمینارونه ترلاسه کوي. بیا له کورنیو سره په ګډه د پروگرام په تطبیق پیل کوي. د نوموړي پروگرام تدریس د وړکتون په ټوله دوره کې اته ویشت ساعته او د ښوونځي په ابتدایي دوره کې یو پنځوس ساعتونو ته رسېږي.

د دې پروگرام ښوونکي هڅه کوي چې د ماشومانو د غوسې او د عصبانیت د قوې، د تحریک کچه راټیټه کړي. ماشوم ته دا ورزده کړي چې خپل احساسات کنترول او خپل ټولنیز صلاحیتونه وپېژني. که چېرې د احساساتو په اړه فکر وکړو، غوسه، قهر او عصبانیت عادي انساني احساسات دي چې له وړکتوبه روزل کېږي. که یې د کنترول په روزلو کې سستي وشي نو خامخا به یوه ورځ ناوړه فزیکي عملونه رامنځ ته کړي.

ماشومان هغه څه زده کوي چې ویني یې. که دوی وهل کېږي نو څرګنده ده چې دوی هم هماغه غوسه، قهر او وهل زده کوي او څومره چې دا منفي عمل ډېر ویني، په هماغه کچه یې د روزلو زمینه مساعدېده او د تمرین امکانات ډېرېږي.

د خویندو وروڼو تر منځ، د ملگرو او همزولو تر منځ او په ښوونځي کې د ټولگيوالو تر منځ شخړې عادي کيسه بلل کېږي. لېکن زما له نظره ماشوم ته د همدې شخړو په وړاندې د متناسب عکس العمل ښودل ضروري ده. ماشوم بايد په دې پوه شي چې جنگونه او شخړې په خبرو حل کېدای شي. تر دې د مخه چې د بل چا د ترخه عمل په وړاندې تريخ غبرگون وښيو، بهتره به دا وي چې يو وارې يې په خوږه خبره وازمويو.

کېدای شي ډېرو ماشومانو به همدا پورتنۍ خبره له خپلو مشرانو اورېدلې او په ذهن کې به يې ساتلې وي. لېکن که چېرې ماشوم دا خبره په عمل کې پلي نه کړای شي نو د ده لپاره يوازې هغه تيوري ده چې د ذهن په يوه برخه کې يې خوندي شوې ده. د دې تيوري د پلي کېدو لپاره د خویندو وروڼو، د همزولو او ټولگيوالو تر منځ وړې وړې شخړې، غوره گڼلې شو. که چېرې په دې وتوانېږو چې خپلو ماشومانو ته دا ورزده کړو چې د غوسې او قهر په وړاندې په اعصابو حاکميت ولري او کړای شي چې خپلې ستونزې د خبرو له لارې حل کړي، خپله خطا ومني، د بل تېروتنه په زړه کې عقده نه کړي، د بڅښنې غوښتل ورته عيب ښکاره نشي، د مقابل لوري بڅښنې ته درنښت ولري، نو بې له شکه چې دوی به تر موږ ډېر ارامه او هوسا ژوند ولري او دوی به په دې وتوانېږي چې خشن حالتونه هم په يوه په زړه پورې حالت بدل کړي او خوند ترې واخلي.

ښه مې په یاد دي، د ښوونځي په درېيم ټولگي کې وم. يوه ورځ د کور په دروازې کې له يوې خورلنې سره ولاړه وم. زموږ د گاونډي زوی چې په عمر له موږه کشر و، ليندۍ په لاس کې او هره خوا يې تېرې ویشتلې. يوه تېره سيده زما په ټټر ولگېده. له ډېره درده مې په سترگو کې اوښکې ورکې شوې. هلک خپل کور ته منډه کړه. زه هم

لکه قهرجنه زمري ورپسې شوم. مور يې په انگړه کې ولاړه وه. ما ورته شکایت وکړ، دې هم راته وويل: «حالی مه چطوری کنم، توام سنگه بيگي ده فرقش ده.» د نسځې خبرو مې درد نور هم را ډېر کړ. په تېره وړتیه شوم، راوامې خيسته او هلک مې پرې وويشت. (فرق) يې خدای بچ کړ خو په پښه ولگېد. چيغه يې له خولې ووته او گوډ گوډ روان شو. مور يې هماغسې ولاړه وه. نن ورځ چې زه پخپله مور يم، پوهېږم چې د مور زړه به يې څنگه څرېکې کړې وي.

کور ته راغلم د خپلې کارنامې کيسه مې مور ته پيل کړه. لا مې نيمايي ته نه وه رسولې چې داسې يوه خپېره يې پر مخ را حواله کړه چې تر دوو ساعتونو پورې مې يو غوږ د خپېرې له ضربې دپ و او بل يې له ډاره. خو ښه و چې غوږونه مې دپ شوي وو. که نه خدای خبر چې د مور له غوسې ډکې خبرې به مې څو پېرې په ذهن کې پاتې وای.

ما چې د وړوکي هلک د بخښنې خبره واورېده، له ځان سره مې وويل، کاش چې ټول ميندې او پلرونه خپل اولاد ته د بخښنې غوښتل ورزده کړي. عدم تشدد له بخښنې سر چينه اخلي. څومره به ښه و، که هماغه ورځ گاونډۍ مېرمنې دومره موږ ته ويلي وای چې ايا دا کار قصدي و که په ناپامۍ کې شوی دی؟ تاسو خو ښه ماشومان ياستئ. خير دی اوس به دی بخښنه وغواړي او ته به يې ومنې. دی به وعده کوي چې بل وخت به پام نيسي.

ما خو هلک وويشت. په زړه کې خوشحاله شوم چې ځان مې وگټه. خو د دې غبرگون پایله څه راووته؟ زما درد خو ورسره کم نه شو، لېکن دا خو څرگنده وه، که يې بخښنه غوښتې وای، نو زه به يې هم منلو ته مجبوره شوې وای. نه به د ده پښه ژوبلېده، نه به يې مور ځورېده او زه به هم له خپېرې بچ شوې وای.

ايا د کيسې منفي پيغام د ماشوم پر ذهن منفي اغېز لري شي؟

هر کله چې خبره د ماشوم په ادبياتو راځي نو بې له ځنډه موږ ته د ماشومانو کيسې او افسانې رايادېږي. کله کله دا پوښتنه هم رامنځته کېږي چې د ماشوم او کيسې تر منځ داسې څه تړاو دی چې حتی د ماشوم د ادبياتو ډېره برخه هم په کيسو راڅرخي؟

داسې ويل کېږي چې پخوا کيسې او افسانې يوازې د لويانو لپاره ليکل کېدې. په ۱۸۱۲ او ۱۸۱۵ کال کې د گريم د ورونيو د چاپ شويو افسانو په پای کې راغلي دي چې: “زموږ کيسې د پوهانو، عوامو او غير مسلکي خلکو لپاره ليکل شوې دي، نه د ماشومانو لپاره” په بل ځای کې يعقوب گريم په يو ليک کې اخيم فان ارمين “Achim von Armin / الماني ليکوال” ته ليکلي دي چې “سره له دې چې زما کيسې د ماشومانو لپاره نه دي خو، دوی ورسره مينه لري چې زما د خونې لامل گرځي”.

کله چې په ۱۸۱۹ کال کې د دوی کيسې د دوهم ځل لپاره چاپېدلې نو ويلهيلم گريم له ماشومانو سره د عادلانه قضاوت په نوم ډېرې ليکنې د ماشومانو لپاره د دوی په ژبه واپولې. ده د دوهم چاپ په سريزه کې ليکلي چې: “د ماشومانو سترگې هم زموږ د سترگو په شان ابي رنگه ځلا لري ليکن هغه خوند چې دوی يې له کيسو اخلي، موږ لويان يې نه شو اخيستی” او په دې توگه يې د ماشوم د ادبياتو نړۍ ته يو نوی ور، ورپرائيست چې بيا ډېرو نورو ليکوالو د دوی په پلونو پل کېښود او دا لړۍ يې پسې وغځوله.

د کلاسيکو افسانو او کيسو منځپانگې تر ډېره بريده په "ظلم، زياتي، مرگ ژوبلې، ځورونې، لوږې، قحطۍ، بې رحمۍ، له کوره وتل، د کلي او ملک پرېښودل او همدارنگه جادو، سحر، دېوان، پېريان، شياطين او بالاخره يو اتل" را څرخېدې چې له همدې وجې خلکو ماشومانو ته د افسانو لوستل گټور نه گڼل. هغه مهال هم کره کتونکو او ارواپوهانو د کيسو او افسانو په اړه مختلفې نظريې درلودې.

ډېر کلونه وروسته حتی تر دوهمې نړيوالې جگړې وروسته انگرېزانو په خپل هېواد کې د گريم ورونو په کيسو او افسانو د ظلم او تېري د ډېروالي له امله بنديز لگولی و. د دې لپاره چې د ماشومانو ذهن د کيسو منفي اړخونو ته ونه هڅول شي، په ډېرو هېوادونو کې کيسې او افسانې د ښوونځي په لوړو ټولگيو کې لوستل کېدې او ډېری وخت به د کيسو متنونه بدلېدل. خو سره له دې هم ماشومانو د کيسو له لوستلو او اورېدلو سره مينه ښودله له کيسو سره د ماشومانو علاقې ډېر ارواپوهان په دې پوښتنه بوخت کړي وو چې ايا د کيسو منفي پيغامونه د ماشوم پر ذهن منفي اغېزه لري او که نه؟

له ځينو تجربو وروسته دا ثابته شوه چې د کيسې د منفي پيغامونو اغېزه په لويانو کې د ماشومانو په پرتله ډېره ده. ماشوم يوازې کيسه اوري، د هغه ذهن د دې وړتيا نه لري چې د اورېدل شوې کيسې لپاره په خپل ذهن کې تصوير جوړ کړي. د کيسې صحنه له ځان سره تصور کړي او يا په دې وپوهېږي چې جادوگر او شيطان څه ډول د کيسې اتل غولوي او په لومه کې يې نيسي. کوم پاچا عادل دی او عادلانه قضاوت کوي او يا مجرم په څه ډول سزا محکومېږي.

د ماشومانو لپاره د کیسې اتل تر ټولو مهم کس دی او همدا اتل د دوی لپاره، اتل او په کیسه کې د پام وړ کرکټر دی. پروفیسر برونو بیتل هایم "Bruno Bettelheim" د "ماشومان کیسو ته اړتیا لري" په کتاب کې لیکلي دي: کله چې په کیسه کې مجرم د مرګ په سزا محکومېږي "دا ډول سزا د ماشوم په ذهن منفي اغېزه نه لري برعکس دا د ماشوم په نړۍ کې د هغه د رواني حالت د استحکام لپاره ګټور تمامېږي" د ښو او بدو تر منځ د تناسب پیدا کول، د ظلم په وړاندې د غږ پورته کول او دا چې ښه پر بدو بری مومي، دا په خپله د ماشوم لپاره مثبت په پایله لري.

دا چې ماشوم د کیسو او افسانو اورېدو ته غلی کېږي، غوږ نیسي او پام یې بدلېږي، دا په خپله د ماشوم په ذهني حالت کې آرامتیا رامنځته کوي. په تاکید سره تل دا خبره تکرارېږي چې له ماشومانو سره د کیسې تر اورېدو وروسته باید د کیسې پایله وڅېړل شي. تر خود منفي ټکیو اغېزه هم پکې له منځه لاړه شي.

برګیته شیدر "Brigitta Schieder" الماني لیکواله، اروا پوهه، د پېداګوژۍ او لوګوټراپۍ ماستره "د ماشومانو او د کیسو تر منځ تړاو، د دوی د اروا او زړونو تر منځ پټې اړیکې ګڼي. مېرمن شیدر وایي: "کیسې او افسانې د ماشومانو د ذهن هغه طرز تفکر بیانوي چې زموږ لپاره یې لیدل او بیانول ستونزمن دي". کیسې او افسانې هغه هنداره ده چې د ماشوم د ذهن تصویرونه موږ ته منعکسوي. د ماشوم هغه نړۍ موږ ته رانښيي چې هر څه پکې ژوندي دي او غږېږي. لکه ګلان، ونې، ژوي، تیرې چې دا په خپله دا څرګندوي چې ماشوم یوازې په خپله نړۍ کې له خپلو همجنسو سره

نه دی مخامخ شوی. دی له هر شي سره بې له کومې ستونزې خبرې کولای شي او د يو بل په ژبه سره پوهېږي.

مېرمن شیدر وايي د ماشوم د رواني ودې په برخه کې تر ټولو اغېزمن او اساسي ټکي د دوی په افسانو او کيسو کې د سحر او جادو ټکي دي چې ماشوم له څلور کلنۍ څخه تر اووه کلنۍ پورې د دې ډول کيسو لېوال وي او په ذهن يې ژوره اغېزه لري. که په دې کيسو کې ځينې منفي ټکي هم وي، د ماشوم نه وړپام کېږي دا چې د ماشومانو په کيسو او افسانو کې هر څه غږېږي او هر څه د دې وړتيا لري چې ځانونه په يو شي او بل شي بدل کړي، همدې ته ورته بدلون وروسته د ماشومانو په ذهن کې هم ليدل کېږي او يوې ټاکلې دورې ته په رسېدو سره ختمېږي.

که چېرې دې خبرې ته لږ ژور فکر وکړو، نو په منځنۍ پېړۍ کې تر هر وخته ډېر د انسانانو په وړاندې تاوتریخوالی او زیاتۍ ليدل شوی دی. همدا رنگه د هغه وخت د ليکوالو په ليکنو کې هم د ظلم او تېري تصويرونه جوت دي. نو ايا د هغه وخت لوستونکي او په تېره بيا ماشومان ټول د کيسې د منفي ټکو تر اغېزې لاندې راغلي وو؟

که د ارواپوهنې له نظره دې ټکي ته ځير شو نو داسې ويل کېږي چې د ماشوم په ذهن کې د ماضي او راتلونکي لپاره ډېر څه نه ليدل کېږي. ماشوم يوازې په حال کې اوسېږي او د کيسې له اورېدو وروسته په اورېدل شوې کيسه ډېر سر نه خوږوي.

که د کيسې ويونکي او يا لوستونکي "مور، پلار، نيا او نيکه" د کيسې تر څېړلو وروسته ماشوم ته دا احساس او ډاډ ورکړي چې ته زموږ اتل يې. له هېڅ شي مه وېرېږه، په خپل ځان باور ولږه او موږ په دې پوهېږو چې بری له تا سره دی، نو هېڅ ډول کيسه به د هغه په

ذهن منفي اغېز و نه لري. کله چې ماشوم په یو داسې چاپیریال کې رالویږي چې د ده په ذهن کې د ښو او بدو تناسب روزل کېږي، هېڅکله هم د کیسې منفي پیغام د ده پر ذهن منفي اغېز نه شي پرېښودای. د یوې پېښې خپرل، ماشوم ته قناعت او ډاډ ورکول د ارواپوهنې له نظره تر ټولو اغېزمنه لار ښودل شوې ده.

ماخذ:

ليکنه kinder brauchen märchen د Bruno Bettelheim

ایا د ماشوم ادبیات د ماشوم نړۍ بدلولی شي؟

دا لیکنه په ۲۰۰۹ م کال کې د ګوټه انستیتوت د شپږم فیستوال ((د ماشوم ادبیات)) لپاره لیکل شوې وه.

د دې پوښتنې ځواب به لږ څه له ماضي راپیل کړو د پینځلسمې پېړۍ په نیمايي کې کله چې چاپي توري دود شول، د دیني او مذهبي کتابونو تر څنګ د ماشومانو او تنکیو ځوانانو د ادبیاتو په لیکلو کې هم بدلون رامنځ ته شو. له پینځلسمې پېړۍ څخه رانیولې بیا تر نولسمې پېړۍ پورې، لویانو د ماشومانو د ودې او زده کړې لپاره په لرګینو تختو واړه او لنډ متنونه ولیکل چې ډېرو ماشومانو به دا تختې د کتابونو په بڼه په کورونو کې ساتلې.

له شپاړسمې پېړۍ څخه راپه دې خوا په هره دوره او په هر نسل کې د ماشومانو د ادبیاتو اصلي توکي، کیسې بلل کېدې چې بیا په نولسمه پېړۍ کې ډېرو نوموتو لیکوالو لکه: جواني فرانسسکو، چارلس پیرولت، ګبریهله سوزانه، ګریم وروڼه او په همدې لیکه ډېرو نورو نوموتو لیکوالو د ماشوم د ادبیاتو په نړۍ کې نوې لارې پرانیستې.

په ۱۵۸۰ کال کې د ماشومانو لپاره لومړني کتابونه راووتل چې وروسته بیا د فولکلوريکو کتابونو په نامه مشهور شول. د لومړي ځل لپاره په ۱۶۵۸ کال کې د ماشومانو او تنکیو ځوانانو لپاره د

چکي ليکوال ((جان اموس)) د Orbis Pictus مصور کتاب راووت چې تر نولسمې پېړۍ پورې د نورو کتابونو لپاره ښه بېلگه و. جان اموس په خپل کتاب کې، نړۍ د تصويرونو په مرسته ماشومانو ته ورپېژندله.

د ماشومانو او تنکيو ځوانانو لپاره د مصورو او رنگينو کتابونو لړۍ له پېړيو را په ديخوا په اروپا کې دود ده. اوس مهال دې لړۍ د نوې تکنالوجي او تخنيک په مرسته نوره هم وده کړې او لا يې کوي. د مثال په توگه په جرمني کې د ماشومانو کتابونه د سن او عمر په لحاظ، په مختلفو کواليتيو چاپ او طبقه بندي کېږي.

که چېرې زه دا خبره وکړم چې د کتاب کلتور په اروپا کې له زانگو راپيل کېږي نو، غلطه خبره به مې نه وي کړې. که چېرې تاسو دې ټکي ته پام شوی وي يو ماشوم چې د څلورو او يا پينځو مياشتو عمر لري له عادي پلاستيکي خلطې سره ډېره مينه ښيي دا ولې؟ ځواب يې ډېر ساده دی، ځکه پلاستيکي کڅوړه آواز لري او ډېر وخت پلاستيکي خلطې رنگه وي او هغه هم په آبي، گلابي او زېړ رنگ کې او دا هغه رنگونه دي چې يو ماشوم يې ژر پېژني.

نو دلته په اروپا کې د زانگو د ماشومانو لپاره د لوبو د سامان په توگه داسې کتابونه جوړېږي او خرڅېږي چې پوښ يې له رنگه ټکې او په منځ کې يې آواز لرونکي پلاستيک وي او ډېر وخت د ماشومانو سندري هم پکې ثبت شوي وي چې ماشوم يې د ليدو پر وخت رنگونه پېژني، له آوازونو سره آشنا کېږي او د نيولو عمل زده کوي او بيا وروسته يې د کتاب په نوم پېژني.

په بل پړاو کې يې هغه کتابونه دي چې په وړه بڼه او په قطعه يې ډوله ډبل کاغذ کې چاپېږي چې ځينې يې د لومړنيو کتابونو په نامه يادوي. په دې کتابونو کې اکثراً تر لسو حساب وي او يا هم د الفبا توري او ورسره اړونده تصويرونه انځور شوي وي.

د ورکټون د ماشومانو لپاره په پراخه کچه معلوماتي او روزنيز کتابونه چې د تصويرونو په ژبه د ماشومانو ډېرو پوښتنو ته ځوابونه وايي، په کلک او پلاستيکي ډوله قطعه کې چاپېږي چې د پاڼو په اړولو کې د ماشوم گوتې نه پرې کېږي او ژر يې پوښونه هم نه شلېږي. هغه تصويري کتابونه چې د ورکټون د ماشومانو لپاره چاپېږي له ۴۸ مخونو څخه نه زياتېږي.

په دوهمه دوره کې د هغه ماشومانو کتابونه يادولی شو چې نوی په لوست پيل کوي. د سن د کتگورۍ په لحاظ يې له شپږو نه تر نهه پورې گڼلی شو. د دې عمر د ماشومانو لپاره هم په مختلفو بڼو او په بېلابېلو موضوعگانو لکه، د ماشومانو شعرونه، سندرې، ترانې، لنډې کيسې، د اورولو او لوستلو لپاره يادولی شو. دا ډول کتابونه د ۲۴ نه تر ۹۲ مخونو پورې رسېږي. د دې کتابونو ژبه دومره ساده او روانه وي چې پرته له هر ډول ستونزې ماشوم پرې پوهېدای شي.

د هغه ماشومانو چې عمر يې د نهو او دولسو کلنو تر منځ وي، د هغوی کتابونه بيا تر ۱۸۰ مخونو هم رسېږي په دې کتابونو کې د تصويرونو تر څنگ د کتاب موضوعات بدلېږي او متنونه يې اوږدېږي.

د دولسو نه وروسته بيا د تنکيو ځوانانو دوره راپېلېږي چې د کتاب موضوعات يې اکثراً په تخيل او فانتزي را څرخېږي. لنډې کيسې

یې په رومانونو بدلېږي. په کیسو کې تلوسه ډېرېږي او غوټې پیدا کوي چې لوستونکي دې ته هڅوي چې کتاب تر آخره ولولي او په خپله یې غوټې راوسپړي.

زما له انده تر ټولو مهمه او د پام وړ خبره د معلوماتي کتابونو لړۍ ده. دا لړۍ چې د (څه شی څه شی دي) او (څه شی ولې داسې دي) په نامه یادېږي د دې لړۍ کتابونه له درې کلنۍ راپیلېږي او د ماشومانو او تنکیو ځوانانو، هر ډول پوښتنو ته د دوی له پوهې سره سم ځواب وايي.

د ماشوم ادبیات یوازې په کیسه او شعر بسنه نه کوي. لنډ جنایي رومانونه، کومیک، تیاترونه، فلمونه، سریالونه، لنډې هنري او تمثیلي ټوټې، اخبارونه، رسالې، مجلې او په زړه او بوختونکي توکي یې په ځان کې رانغښتي دي چې د ماشوم په سالمه روزنه کې فعاله ونډه لري.

که دې ټکي ته پام وکړو چې د پینځلسمې پېړۍ را په دیخوا په اروپایي ټولنه کې ماشوم ته د یو شخصیت په سترګه کتل کېږي او د هغه د سالمې ودې لپاره د پام وړ کارونه تر سره کېږي دلته دا پوښتنه رامنځ ته کېږي چې ایا زموږ او د دوی د ماشومانو تر منځ کوم خاص توپیر شته؟

کله چې ما د دې لیکنې لپاره د کتابتون دروازه خلاصه کړه او په دې برخه کې مې د لویدځوالو هلې ځلې او د دوی د ګالل شویو ستونزو پایلې ولیدې، نو دخپلې پوښتنې ځواب مې بې له ځنډه ترلاسه کړ.

هغه دا چې توپير په ماشومانو کې نه په لويانو کې دی. موږ تل دا خبره کوو چې زموږ په هېواد درې لسيزې خونړۍ جگړه تېره شوه او هر څه يې د نشت کومې ته وغورځول. خو دا هم بايد هېر نه کړو چې زموږ ډېر سیدلې کدرونه له هېواده بهر دي، هغوی په دې برخه کې څه کړي دي او يا به تر دې وروسته څه وکړي؟

زه نه وایم چې زموږ لیکوالو به په دې برخه کې هېڅ نه دي کړي، خو دا څه چې لرو دا تقریباً په نشت برابر دي.

په کتابتون کې مې د جرمني د بېلابېلو خپرنډويه ټولنو په يو لست سترگې ولگېدې چې د ماشومانو لپاره کتابونه چاپوي، يو ځغلنده نظر مې په لست تېر کړ پوره ۹۸ ټولنې وې چې دې کار ته يې اوږې ورکړې وې.

د چاپ شويو کتابونو په کتار کې مې دا هم وليدل چې د يو کال په بهير کې په سلو کې ۲۴٪ کتابونه د ماشومانو لپاره چاپېږي. دا شمېره ډېره د پام وړ ده.

له يو کتاب پلورونکي څه مې د ماشومانو د کتابونو د پلورولو او رانيولو پوښتنه وکړه، هغه راته وويل: په ډېر دقيقه توگه دا ويلي شم چې ((د يو کال په بهير کې په ټول المان کې د ماشومانو لپاره د کتابونو چاپ له ۸۰۰۰۰ څخه تر ۱۰۰۰۰۰ پورې رسېږي. دا چې هر کتاب په څومره تيراژ چاپېږي د دې حساب به لږ څه وخت ونيسي. خو تر ټولو کتابونو د ماشومانو ادبياتو په برخه کې هغه کتابونه ډېر خرڅېږي چې د تنکيو ځوانانو لپاره ليکل شوي وي. ځکه د ډاډول کتابونو منځپانگې اکثراً په تخيل او فانتزي راڅرخېږي او لوستونکي د بېلابېلو غوټو راسپړلو ته هڅوي)).

په همدې لړۍ پسې مې د انټيرنيت له لارې هڅه پيل کړه. د گوگل په ماشين کې مې په پښتو توريو د ماشوم ادبيات وليکل، پايله يې يوازې د مصور خپرندويه بنسټ راووت.

په دوهمه هڅه کې مې پښتو شعرو وركړ، بېشماره پاڼې او په زرهاو بې خونده او بې رنگه شعرونه په تعجب سره مې وويل: آيا زموږ د پښتو ادبيات يوازې په شعرونو را څرخي؟

خو كله چې مې په الماني ژبه د ماشوم ادبيات وليكل، نو په رښتيا سره بايد ووايم چې لار مې وركه كړه چې زه څه ولولم او له كومه يې راپيل كړم. د خپلې تجربې لپاره مې په الماني ژبه نوى شعر د گوگل پر پاڼه وليكه، څه فكر كوى چې پايله به يې څه وي؟ د گوتو په شمار يو خو شعرونه، او بس.

زه دا نه وايم چې بې له ادبياتو به يو ماشوم لوى نه شي او يا به له جسمي اړخه غښتلى نه وي. خو دا هم وايم چې بې له كتابه او بې له ادبياتو د يو ماشوم ذهني اړخ پياوړى نه وي. همدا ادبيات دي چې حافظه پياوړې كوي.

موږ تاسې ټول له دې بريده رااوښتي يو، خو كه لږ څه په خپلو ذهنونو فشار راولو نو خامخا به هغه وخت بيا په خپله حافظه كې را وين كړو كله چې مو لومړنى كتاب لوستى وي. كه چېرې د هماغه لومړني كتاب په هكله لږ نور هم ژور فكر وكړو نو په دې به هم وپوهېږو چې د كتاب منځپانگه څه ډول وه؟ همدا ليكنې دي چې نن ورځ پوهېږو چې پرون څه ډول وه.

دلته دا پوښتنه هم رامنځ ته كېږي چې ايا موږ به په دې وتوانېږو چې د كتابونو او ادبياتو په مرسته د ماشوم نړۍ بدله كړو؟

خرگنده خبره ده چې موږ د ماشوم نړۍ په ادبياتو نه شو بدلولی، خو بې اغېزې هم نه پاتې کېږي.

کله چې موږ يو کتاب په پينځلس کلنۍ کې ولولو، بيا همدا کتاب په اوولس کلنۍ کې او بيا په شل کلنۍ کې، د دې درې واړو لوستلو ترمنځ به توپير احساس کړو. د کتاب منځپانگه نه بدلېږي ليکن زموږ حافظه، زموږ ذهن او زموږ پوهه بدلېږي او دا زه د يو ماشوم په ذهني وده کې د پام وړ ټکي بولم او د دې بدلون لپاره بايد داسې مواد اولاس ته راوړنې ولرو چې ماشوم د نوې پلټنو لپاره وهڅوي. موږ بايد د ماشوم ادبياتو ته په دې سترگه وه نه گورو چې هغه د ماشومانو لپاره دي او ماشومان لا کوچني دي او په هغه څه نه پوهېږي کوم چې لويان پرې پوهېږي.

بر خلاف هر هغه څه چې موږ يې د ادبياتو په نوم ماشوم ته وړاندې کوو بې له کوم توپيريې د ماشوم په ذهن کې ثبتوو. د ماشوم ادبيات د ماشوم له جسمي کوچني والي سره هېڅ ډول تړاو نه لري.

په نويو پلټنو او څېړنو کې ويل شوې دي، که چېرې د ماشومانو په کوم کتاب کې داسې څو کرښې وي چې هغه يې د لوستلو پر وخت په معنا پوه نه شي نو دا غلطه خبره نه ده. که چېرې کتاب د ماشوم لپاره په زړه پورې وي نو خامخا دې ته هڅه ول کېږي چې په خپل ذهن کې په دې څو جملو کار وکړي او په معنایې ځان پوه کړي.

په دې هيله چې زموږ ليکوال د ماشوم ادبياتو ته هم پام وکړي او له خپلو تجربو څخه هغه څه د ماشومانو لپاره وليکي چې دوی ته په ماشومتوب کې په زړه پورې وو او دوی خوند ترې اخيسته. که هغه د ازاد شوي کاغذ باد نيول وي او که د ونو په ستو د تاو شويو تارونو شيشه کول.

جادويي الفاظ

د تاند په ويب پانه کې مې ماشومانو ته (د ادب د ښوولو وخت) تر سر ليک لاندې د ډاکټر صيب محب زغم يوه ليکنه ولوسته. په ليکنه کې مهمو ټکو ته اشاره شوې وه. د همدې ليکنې د لوستو پر وخت مې د خپل مشر زوی، وړکتون ته تگ رايا د شو. ده چې کله وړکتون ته تگ پيل کړ، نو يو ټکی جرمني ژبه يې هم نه وه زده. طبيعي ده چې ماشومان هر څه د لويانو په پرتله ژر زده کوي. ده هم ډېر ژر په جرمني ژبه غږيدا پيل کړه.

زما لپاره له ماشومانو سره د جرمنانو هر چلند نوی و. يو شي چې زما پام يې ډېر ژر ورواړاوه هغه د ماشومانو د ژبې زده کړه او د هغوی د کلماتو کارونه وه. موږ چې په کور کې د خپلې سيمې په لهجه غږېږو، د زوی د خبرو بڼه په موږ کې ډېره ژر جوت شو. يو دا چې ده خپلې خبرې ټکي په ټکي له جرمني څخه پښتو ته رااړولې او بل د گرامري جوړښت له نظره يې د اورېدو اهنګ بدل و. دوهم د پام وړ ټکی دا و چې ده ډېرې جملې به احتمالي پوښتنې وې. په موږ کې د احتمالي ژبې کارونه ډېره لږه ده.

مثلاً موږ په خپله لهجه کې وايو، ما ته کالي راکړه. خو ده همدا جمله له جرمني ژبې څخه پښتو ته داسې رااړوله: «کولای شې ما ته کالي راکړې؟» يا همدې ته ورته جملې يې داسې ويلې: «کړای شم زه دا موټرک ولرم؟ کولای شم ستا قلم واخلم؟» نو کله چې يو ماشوم په دومره مودبه ژبه د خپلو کاليو غوښتنه کوي، نو موږ به هغه ته (نه) ووايو؟ د خبرو دا بڼه که څه هم زموږ په ورځنۍ محاوره کې نه کارول کېږي، خو د ماشومانو په تربيه او د دوی په ادب کې موثره ونډه

درلودلی شي او له بلې خوا د ماشومانو له خولې د دا ډول جملو اورېدل ډېر په زړه پورې وي. که چېرې موږ د خپلې ژبې کارونې ته پاملرنه وکړو، زموږ ماشومان يې له وړکتوبه په هماغه بڼه زده کوي. د وړکتون بله معجزه جادويي الفاظ نومېده. جادويي الفاظ يو څو کلمې وې چې ماشومانو د هغې په کارولو سره په لويانو جادو کوله. دا کلمې (هيله کوم، مننه، وبخښه، اجازه لرم او مهرباني وکړه) وې. دوی ته له پيله په وړکتون کې دا وړښودل کېدل چې د جادويي الفاظو په کارولو سره دوی ډېر څه لاس ته راوړي شي حتی ډېر ځله داسې څه چې لويانو په دوی منع کړي وي.

زما لپاره دا هم يوه پوښتنه وه چې د وړکتون په يوه گروپ کې پېښه ويشت تنه ماشومان يو ځای وو. دوی به په يو وخت د ډوډۍ پر مېز راټولېدل او يو ځای به يې لوبې کولې. لېکن هر کله به چې ورغلې، دوی به په خپلو کې لوبې کولې يا به ډوډۍ ته په کراره ناست وو. د دوی د جنگ غږ به نه اورېدل کېده. يوه ورځ مې له يوې روزونکې پوښتنه وکړه چې زموږ په کورونو کې چې دوه درې ماشومان سره يو ځای شي نو يو خود لوبو پر وخت خامخا پکې ژاړي.

روزونکې راته وويل: ماشوم ته له پيله بايد دا وروښودل شي چې دلته څه ډول قانون حاکم دی. موږ دلته په هر وړوکي شي ماشوم ته نه په غوسه کېږو او وهل خو هېڅکله نه کوو. ماشوم وړوکي دی خود ده وړکتوب د ده د کمعقلتوب په معنا نه دی، دوی په هر څه پوهېږي. ډېر ځله داسې پېښې چې يو ماشوم د بل پر ځای کېږي. نوکه يو ماشوم په غوسه بل ته ووايي، پاڅېږه دا ځای زما دی. څه فکر کوئ چې هغه به بې له جنجاله د ده له ځايه پاڅېږي؟ نه، وار له واره به دواړه په ضد سره واوړي. موږ په داسې حالت کې ماشومانو ته د جادويي الفاظو د کارولو سپارښتنه کوو. جادويي الفاظ نه

يو ازې په ماشومانو بلکې د ماشومانو له خوا په لويانو هم ډېر مثبت اثر کوي. په داسې وخت کې لويان بايد يو شي ته پام وکړي چې له خپل ټاکل شوي بريد څخه وانه وړي. ځکه که ماشوم په دې وپوهېږي چې زه هر څه د څو کلمو په کارولو سره لاس ته راوړم، کېدای شي سو استفاده وکړي. دا ډېره مهمه ده چې ماشوم د (هو) تر څنگ د (نه) په اورېدو هم بلد وي او (نه) ورته په ريښتيا د (نه) په معنا اوسي.

د وړکتون د روزونکو يوه دنده دا هم ده چې ماشوم د ژبې په لحاظ ښوونځي ته تيار کړي. يو نورمال ماشوم تر شپږ کلنۍ پورې بايد پېنځه زره کلمې زده وي تر څو وکړای شي په ښوونځي کې زده کړې پيل کړي. روزونکې د لوبو په اوږدو کې د ډېرو کلماتو معادلې کلمې ماشومانو ته وربښي. د پيداگوژي له نظره دوی د کلماتو په اغېز ډېر تاکيد کوي. مثلاً موږ که د يوه ماشوم پام کوم شي ته اړوو نو ده ته وايو: «دا وگوره» يا «دا وکسه». لېکن دوی ماشوم ته وايي: «دې ته ځير شه» دوی د ماشوم پام له پيله د دې دوو کلمو تر منځ توپير ته وراړوي. د دوی اصلي موخه دا ده که چېرې ماشوم په دقت سره د يو شي په کتلو بوخت شي نو ده ته خامخا پوښتنه پيدا کېږي او پوښتنې ذهن ته وده ورکوي، خو په دې شرط چې سم او دقيق ځواب ورته وويل شي.

خوروونکی ماشوم که خورېدلی ماشوم؟

دلته (په جرمني کې) د تعلیمي کال په وروستیو کې میندې د خپلو ماشومانو په خاطر د دوی ملګري او د هغوی میندې د چای او کافي لپاره دعوتوي. د همدې بلنو په ترڅ کې یوه ورځ د یوې خورلنې په کور کې له یوې بلې مور سره مخ شوم. دې مېرمنې یو زوی درلود. ما ته خو داسې وایسېد چې زوی به یې درې کلن وي. خو مور یې وویل چې یوه اوونۍ مخکې یې کلېزه وه، پېنځه کلن شو. د هلك مخ ټول نوکاري نوکاري و. لس ځایه نور یې پخوانیو نوکارو په مخ کې نښانونه پرې اېښي وو. په تندي یې هم پلستر لګېدلی و. نارامه او ډېر خوځېدونکی و. له حرکاتو یې داسې معلومیدل، لکه کوم څه چې ترینه ورک وي او دی یې د موندلو لپاره لالهانده وي. د ماشوم ژبه هم بندېدلې. خبرې یې ګډې وډې وې. جملې یې بشپړې نه وې. په ځینو کلماتو خو یې زه هېڅ نه پوهېدم. ډېر توري یې سم نه تلفظ کول. د (س) توري یې د ژبې په سر ادا کاوه. مور یې خبرو ته نه پرېښوده، ده به ورته ویل مخ دې زما خوا ته راواړوه او بل چا ته مه ګوره.

د مور زړه یې راتنگ شو. په تشناب کې یې د ایسارولو په اخطار ووبراوه او له کوتې یې وایست. ماشوم به په لنډه شپه کې یو ځل کوتې ته راننوت مور به یې وکتله او بېرته به لاړ. مور یې د خپل زوی له عادتونو سر ټکاوه. په وار وار یې د شپې له خوا په دېوال د سر وهل او د بستري لندول تر ټولو لوی غضب وبله. خدای شته چې په ماشوم مې ډېر زړه درد وکړ. له ځان سره مې وویل

چې د دومره نارامۍ علت به څه وي؟ دوی خو زموږ غوندې په جنگ کې هم نه دي زېږېدلي او رالوی شوي چې د جگړې منفي اثر پرې پروت وي. په دې عمر کې خو ماشومان د پسرلني گلانو په څېر غوړېدلي وي چې په لیدو یې مړوي زړونه تازه کېږي . د دې لپاره چې مور یې موضوع بدله کړي، ویې ویل چې خاوند یې په مخدره موادو روږدی و. دا د امیدواری په مهال ترې بېله شوې ده. تر هغه وروسته یې بېلابېلې ستونزې زغملې دي. د ماشوم تر پیدایښت وروسته ورته د پښتورگو ناروغي پیدا شوې وه. ان دا چې خوځو واري په روغتون کې هم د اوږدې مودې لپاره پاتې شوې ده.

په خبرو کې ورولویدم: دا موده چې ته په روغتون کې وې، ماشوم دې له چا سره و؟ ویې ویل، د دوو کلونو په اوږدو کې له بېلابېلو څلورو کورنیو سره د فرزندې ماشوم په نوم اوسېدلی دی. دې ټکو ته تم کېږو چې پېنځه کلن ماشوم اوس هم د شپې له خوا بستره لندوي. خپل سر په دېوال داسې وهي چې ویني کېږي. خپل مخ په نوکارو شکوي. دا ولې؟ په دې کیسه کې د پلار د مخدره موادو پرته نور کوم دلایل د ماشوم د نارامۍ حالت سبب ګڼلای شو؟ د مور او ماشوم تر منځ تر ټولو ټینګه اړیکه د عاطفې ده. خو په دې کیسه کې د مور او د زوی تر منځ اړیکه لا د پیدایښت په لومړي کال ترینګلې شوې ده. دی په دوو کلونو کې څلور واره له مور بېل شوی دی. دا هر ځل بېلېدل د ده لپاره یوه ذهني صدمه بللای شو. د ماشوم روزنه څلور واره بېلابېلو میندو ته سپارل شوې ده. ایا پردۍ مور د خپلې مور ځای نیولای شي؟ په پښتو کې متل دی چې وایي: «نه به هره ونه گل شي، نه به پردی زامنګی خپل شي» ماشوم هر ځل له یو

نوي چاپېريال او د نوي خلکو له پېژندګلوی سره لاس او ګرېوان شوی دی.

هرې مېرمنې به ده ته کالي وراغوستي وي. د خوراک لپاره خواړه او د څښاک لپاره به يې اوبه ورکړې وي. خو د يوه ماشوم د سالمې روزنې لپاره د خوراک، څښاک او نظافت سربېره تر ټولو مهم ټکي مينه او خواخوږي دي چې له بده مرغه دا ماشوم ترې محروم پاتې شوی دی.

پروفيسر راین هارټ لمپ (ماشومان هم سړی عصبي کوي) تر سر ليک لاندې کتاب کې د ماشومانو د ژبې بندېدا تر ډېره ځايه له ماشومانو سره د خبرې نه کول ګڼي. دی وايي: «له ماشومانو سره بايد ډېرې خبرې وشي. که څه هم له پيله ماشوم خبرې نه شی کولای ليکن د لغتونو زيرمه د اورېدو پر وخت ډېرېږي. ماشوم د خبرو تلفظ اوري او حتی د خولې خوځښت ته پام کوي او کله چې په خبرو راځي د کورنۍ او په تېره بيا د مور له خوا يې خبرې په بيا بيا تکرار سره اصلاح کېږي».

خو دلته د دې ماشوم خبرې نه دي اصلاح شوي او حتی د خبرو د کړلو ځواک نه دی په کې روزل شوی. بله خبره د ماشوم او د مور بېلېدل دي. ماشوم له بېلابېلو کورنيو سره وخت تېر کړی دی. په ده کې د اعتبار حس ټپي شوی دی. له ده سره د مور د بېلېدو وېره اوس هم ملګرې ده. نو ځکه يې شېبه شېبه خپله مور کتله چې شته او که نه؟ دی لا هم بې اعتباره دی چې ګڼې مور مې بيا پرېږدي. دی غواړي چې د مور پام يوازې ده ته اوسي. نو ځکه په وار وار د مور مخ د خبرو پر وخت خپل ځان ته ورتاووي. ده له چاپېريال څخه هغه څه رااخيستي دي چې دی يې ځورولی دی. دی ماشوم دی په دې نه پوهېږي چې څنګه خپله مور په دې وپوهوي

چې دى ورته اړتيا لري او له ده سره دا وېره ده چې بيا به مور دى يوازې پرېږدي. نو د دې لپاره چې دى د مور پام وړ واړوي په هغه کارونو لاس پورې کوي چې مور يې خور او غضب گڼي. د ده مور، دې کيسې ته نه دى وړ پام شوى چې د دوى د ستونزې تر ټولو اسانه د حل لار، مورنۍ مينه، ډېره حوصله او د امکان په صورت کې د ارواپوهنې د ډاکټرانو لارښوونه ده. د ډاکټر ليمپ په وينا هغه ماشومان خورول کوي چې په خپله خورېدلي وي. ماشوم ته غوسه کېدل او په يوازيتوب يا تياره کې ايسارول، د دوى په روان ډېر منفي اغېز پرېږدي. د طبابت له مخې د بستري لندول بېلابېل دليلونه درلودلای شي. خو ډېرى ډاکټران د ماشومانو د بستري لندول اروايي ستونزې لکه وېره، په ځان نه باور او خور گڼي.

لکه څنگه چې ډاکټر ليمپ وايي، خورېدلي ماشومان خوروونکي ماشومان وي. دا نه ده مهمه چې موږ مور د لږې پاملرنې په وجه يا ماشوم د هغه د کړو وړو په خاطر ملامت کړو. خو دا بايد ومانو چې موږ لويان دومره يو بل سره خوروو چې پايله يې زموږ د خپلو ماشومانو په خور ختمېږي.

د ماشوم ذهن او د ((تلویزیون، کمپیوتر،
کیمونو)) اغېزه

نننۍ پرمختللي تکنالوجۍ چې خومره د ژوند سهولتونه ډېر کړي،
په هماغه کچه يې منفي اغېزې هم په ډېرېدو دي. په تېره بيا دا منفي
اغېزې په ماشومانو کې د يوې ساري ناروغۍ په څېر په چټکۍ سره
په خورېدو دي.

د ماشومانو ارواپوه، المانی فیلسوف او د عقلي او عصبي برخې
ډاکټر ((منفريد شپیتخير)) Manfred Spitzer وايي: ((د
تلویزیون پر شیشه هر ډول خپریدونکې خپرونه د ماشوم د ذهن،
سر، زړه او حتی خټې او نس لپاره مضره تمامېږي)). د لیدنیزو
شیشو مخې ته کېناستل له ډېرو خواوو د ماشومانو او تنکیو
ځوانانو ذهن زیانمنوي.

ډېرې میندې وینو چې خپل واپه ماشومان يې د تلویزیون مخته
کېنولي وي او دوی په خپله د کور په چارو لگيا وي. که ترینه
وپوښتې چې ولې دې دا ماشوم د تلویزیون مخ ته یوازې کېنولی
دی؟ په ځواب کې وايي: ((ښه دی غلی ورته ناست وي، ژاړي نه،
ناولتیا او وړانۍ نه کوي او زه هم خپلو چارو ته وزگار وم!))

اوس به راشو دې ته چې تلویزیون او نورې لیدنیزې شیشې کومې
منفي اغېزې لري او تر کومه حده د ماشومانو او تنکیو ځوانانو ذهن
زیانمنوي:

لومړۍ:

د تلویزیون، کامپیوتر او له گېمونو سره بوخت ماشومان او تنکي ځوانان اکثراً د یوازیتوب خوا ته ځي. له خلکو سره د ناستې او ولاړې څخه ځان لرې ساتي. په داسې حال کې چې زده کړه او تجربه له چاپېریاله او له خلکو سره د ناستې او ولاړې په ترڅ کې زده کېږي. دوه:

سره له دې چې ماشوم په خبرو اترو بوخت وي خو، مخاطب یې داسې څوک نه وي چې د ده په کړو وړو نیوکه وکړي او یا یې هم د ترسره شوي کار په پایله کې وستایي. ماشوم هغه وخت د بنو او بدو تر منځ توپیر زده کوي چې په غیر مستقیم ډول له نیوکې او په مستقیم ډول له ستاینې او هڅونې سره مخ شي. درېم:

دا چې ماشومان یا تنکي ځوانان په اوونۍ کې د دېرشو نه تر څلوېښتو ساعتونو پورې په لیدنیزو لوبو بوخت وي، دا په خپله یو نا سالم عادت دی او دا ډول ماشومان معتادین بلل کېږي چې پایله یې د معتادینو کلینیکونو ته رسېږي. څلورم:

د ماشومانو د خوراک سیستم بدلون مومي. دوی په بې علاقمۍ او په بېرته ډوډۍ خوري چې دا په خپله د معدې او هضمي سیستم لپاره تاوان رسوي. پینځم:

هغه غږونه او اوازونه چې د کامپیوټري لوبو، تلویزیون او بېلابېلو گېمونو په ترڅ کې د ماشوم په ذهن کې ځان ځایوي، د دې پایله په څه شي ختمیږي؟

د هامبورگ په پوهنتون کې د ځینو کامپیوټري لوبو له څېړلو وروسته دا خبره په ډاگه شوه چې له ۹۰ یمو کلونو راپه دیخوا یعنې

کله چې انټېرنېټ ته لاس رسی اسانه شو، نارینه ماشومان او تنکي ځوانان چې عمر يې د يوولسو او اتلسو کلونو تر منځ دي، د ورځې دوه ساعته په دې لوبو بوخت وي. که چېرې د ماشوم بدني جوړښت ته ځير شو نو د بدن تر ټولو غړو وروسته عقل تکميلېږي او دا عقل هغه وخت پخېږي چې په خپل چاپېريال کې ډېر څه تجربه شي. ماشوم هر څه په تکرار سره زده کوي. غږ پېژني او د وخت په تېرېدو سره بېلابېل اوازونه له يو بل څخه توپيروي شي. خو د دې لوبو اوازونه د اصلي څيز له اواز سره توپير لري.

مثال:

د موټر هغه غږ چې موږ يې د سپک پر سر اورو او هغه غږ چې موږ يې له تلویزيون او يا له کامپيوټر څخه اورو، ډېر توپير لري. حتی ډېری غږونه له تصوير سره اړيک نه لگوي او په اعصابو کې هغه حجرې زيانمنوي چې لا د ودې په حال کې وي او د ژر عصبي کېدو او غوسه کېدو سبب گرځي.

شپږم:

ماشومان او تنکي ځوانان د ليدنيزو لوبو په ترڅ کې بې خوځېسته او بې حرکت وي. دا په خپله د وزن د زياتېدا سبب گرځي. هغه ماشومان چې وزن يې تر نورمال حالت ډېر وي، د تنبلۍ او لتۍ احساس کوي. په ازاده هوا کې نه گرځي، حرکت يې لږ وي او ډېری يې د وينې په لوړ فشار، شکر او نورو بېلابېلو ناروغيو چې اصلاً د لوړو عمرونو په خلکو کې وي، اخته کېږي.

اووم:

د ښوونځي له درسونو سره مينه نه ښيي. د ازادې مطالعې له نوم سره ناشنا وي او هغه لوبې او نورې ازادې زده کړې لکه لاسي

کارونه، رسامي، انځورگري، خطاطي او سپورت دا خو ورته بيخي پردي بنکاري.

نن سبا په هر هېواد کې له شلو څخه زيات تلویزيوني چينلونه دي. که چيرې دا ټول پروگرامونه يو ځل وڅېړو نو په سلو کې به يې څومره برخه د ماشومانو او تنکيو ځوانانو لپاره وي؟

ايا داسې کومې روزنيزې خپرونې د ماشومانو لپاره شته چې هره ورځ دې له نويو مطالبو سره خبرې شي؟ د ماشومانو لپاره په زړه پورې وي او ماشوم دې يو څه ترينه زده کړي؟

د نړۍ په پرمختلليو هېوادونو کې لکه المان، انگلستان او امريکا کې چې د ماشومانو لپاره يې په هره برخه کې ډېر کار شوی دی، بيا هم ارواپوهان له دا ډول مسايلو سره لاس او گريوان دي او په دې هڅه کې دي چې په څه ډول سره د داسې لوبو مخنيوی وکړي چې ډېره لوړه برخه يې د ماشومانو په ذهن ناوړه اغېزه لري. په امريکا کې د يوې څېړنې په پايله کې دا خبره څرگنده شوه چې په منځنۍ کچه مخکې له دې چې ماشوم په امريکا کې ښوونځي ته لاړ شي ۱۰۰۰۰ جنایي پېښې او ۸۰۰۰ قتلونه يې په تلویزيون کې ليدلي وي. دا شمېره بيا په هغه ماشومانو کې څو چنده وي چې دوی د تلویزيون تر څنگ گيمونو او انټرنېټ ته هم لاسرسی ولري.

د همدې څېړنو په ترڅ کې يې ماشومانو ته يو داسې فلم وښود چې ماشومانو له نانځکو سره په زور زياتي چلند کاوه. وروسته يې ماشومانو ته په هماغه ډول نانځکې ورکړې. هغه ماشومانو چې فلم يې ليدلی و، د څو شېبو په ترڅ کې يې کټ مټ هماغه ډول د زور، زياتي چلند له خپلو نانځکو سره پيل کړ او هغه ماشومان چې فلم يې نه وليدلی، په ارامۍ سره په لوبو بوخت وو.

نو زموږ د هېواد په څېر یو غریب هېواد کې به د ماشومانو ذهني حالت څه ډول وي؟ چې نه مو په تعلیمي نصاب کې د پام وړ څه شته، نه په وړکتونونو کې مسلکي پالونکې لرو، نه د ماشومانو لپاره کتابتونونه لرو او نه مو کورنیو په دې برخه کې کومه خاصه پاملرنه کړې ده.

دا خبره سمه ده چې تلویزیون او اینټرنیټ نن سبا د ټولې نړۍ تر منځ د راکړې ورکړې، د مهمو پېښو د خپرېدو او له ټولې نړۍ څخه د خبرېدو مهمې وسیلې دي، خو دا هم باید هېر نه کړو چې تر ټولو ډېرې منفي اغېزې هم همدا تلویزیون او اینټرنیټ لري.

دا چې زموږ هېواد هم د نورو هېوادونو په څېر اوس د نوې تکنالوجۍ په لور روان دی، نو دا به ټول خپله دنده وگڼو تر څو د خپلو ماشومانو د سالمې ذهني ودې لپاره د دوی هره لوبه، هر کتاب، هره کیسه او هر هغه څه چې په دوی پورې تړاو لري، مخکې له دې چې دوی پرې خوشحاله کړو یو ځلې یې په خپله وگورو، ویې لولو، منفي او مثبتې پایلې یې وڅېړو او بیا یې د یو منظم پروگرام په چوکاټ کې دوی پرې بوخت کړو.

اخځلیکونه:

د ((احتیاط! لیدنیزې شیشې)) له کتاب څخه د منفرد شپیتشر لیکنه

Manfred Spitzer, das Buch "Vorsicht Bildschirm"

له الماني ویب پاڼې: د ماشوم روزنه او پالنه

<http://www.erziehungstrends.de/node/597>

د ماشوم پر ذهن د لوبو او کيسو اغېزه

دا يوه څرگنده خبره ده چې د ماشوم ادبيات تر ډېره بريده پر کيسو راڅرخي. دا چې ماشوم ته د کيسې لوستل له کومه وخته راپيلېږي دا د ماشوم په کورنۍ ((مور او پلار)) پورې اړه لري. ډېری خلک څلور کلني د کيسو د پيل لپاره مناسب گڼي.

د پلټنو په ترڅ کې دا ثابته شوې ده چې له ماشومتوبه حتی د پيدايښت له وخته، ماشومانو ته د کيسو لوستل، اورول او له دوی سره لوبې د ماشوم په سالمه ذهني روزنه کې ډېره مرسته کوي.

دا چې ماشومانو ته کيسې وايو او يا له هغوی سره د لوبو په ترڅ کې د الفبا له توريو وړې وړې کلمې جوړوو، نو دې ته بايد پام وکړو چې دا بوختياوې يوازې لوبې نه دي، بلکې هره کلمه او هر لفظ د ماشوم لپاره يوه زده کړه ده.

له ماشوم سره لوبې د ماشوم د زده کړې تجربه ډېروي. پر ځان يې متکي کوي او جرأت يې زياتوي. همدا ماشوم کولای شي خپلې زده کړې لوبې له خپلو همزولو سره تکرار کړي او په خپله د خپلو زده کړيو لوبو پايلې وويني.

کيسې او لوبې د ماشوم د ذهن هغه اړتيا پوره کوي چې د ماشوم لپاره په ماشومتوب کې ضروري وي.

د ماشومانو اتريشي ارواپوه پروفيسور برونو بيتلهام ((Bruno Bettelheim)) د ((ماشومان کيسو ته اړتيا لري)) تر سرليک لاندې کتاب کې ليکي چې د کيسو په مرسته کولای شو ماشوم ته د ژوند مفهوم ورزده کړو. ماشوم نه شي کولای هر هغه څه چې له

چاپېرياله په خپل ذهن کې راټولوي د لويانو په خبر په خپل ذهن کې بېرته پر هغه کار وکړي او د حقيقت او مجاز تر منځ يې توپير وکړي همدا لامل د دې باعث کېږي چې د ماشوم په ذهن کې خاليگاه پيدا شي. موږ کولای شو همدا خاليگاه بېرته د کيسو په مرسته ډکه کړو.

موږ د کيسو په مرسته د څو شپږو لپاره ماشوم د کور له چاپېرياله بهر وباسو او ماشوم له هغه محيط سره اشنا کوو، چې زموږ کيسه پرې راڅرخي. که هغه د ژويو په هکله وي او که د سپوږمۍ په غېږ کې د ويده ماشوم په هکله.

ماشوم د کيسې په اورېدو سره په خپل ذهن کې د کيسې پر کرکټرونو کار کوي او خپل تخيل روزي. نو په دې برخه کې ويلی شو چې ((کيسې او لوبې د ماشوم او د نړۍ تر منځ د پيژندگلۍ تړاو دی)).

کله چې ماشومانو ته کيسه لولو، نو دې ټکي ته بايد ډېر پام وکړو چې د کيسو د لوستلو په ترڅ کې له ماشوم سره يوځای د ماشومانو نړۍ ته ځانونه وسپارو. د کيسو اورېدل، لوستل او کيسو ته غوږ نيول د ماشوم د ژبې په زده کړه، د ژبې په فصاحت او بلاغت او د لغاتو په زېرمه کې هم مهمه ونډه لري.

کله چې د زانگو ماشوم ته کيسه لولو، نو بې له شکه په دې پوهېږو چې هغه زموږ په خبرو نه پوهېږي، خو سره له دې چې د کيسې او د کتاب په مفهوم نه پوهېږي، د لوستلو اهنگ ته غلی وي.

وروسته همدا ماشوم کتاب په لاسونو کې تاووي او خولې ته يې وړي. که چېرې له کتاب سره د ماشوم تړاو پرې نه شي، نو بې له شکه چې ماشوم به د وخت په تېرېدو سره د کتاب پانې واپروي او پر رنگه تصويرونو به يې گوتې کېږدي. په کتاب کې به هغه الفاظ تکرار

کړي چې له ماشومتوبه يې اورېدلي او پېژندلي دي لکه: پيشو، سپی، ماشوم، ونه او داسې نور.

کله چې ماشوم د وړکتون دورې ته رسېږي، د هغه ذهني غوښتنې بدلېږي. د کيسو او د کتابونو ترمنځ د خوښې او نا خوښې خبرې را پيدا کېږي چې دا په هر ماشوم کې ځان ته ښه لري.

له ماشومانو سره په ګډه لوستل او د اړتيا په وخت کې د کيسو د کرکټرونو لپاره د اوازونو بدلول د ماشوم لپاره د لوستلو او اورېدلو لړۍ نوره هم په زړه پورې او خوندوره کوي او ماشوم دې ته هڅوي چې په خپله هم په لوستلو پيل وکړي.

دا به تر ټولو ډېر اغېزمن وي چې کله ماشومانو ته کيسه ولولو، د کيسې پايله پرېږدو چې دوی يې په خپله پوره کړي. په دې عمر کې ماشومان له لويانو څخه په تقليد داسې ښيي چې دوی هم لوستل کولای شي. د لويانو په څېر د کتاب پانې اړوي او د هغوی په شان په لوستلو پيل کوي. که څه هم په دې عمر کې ماشومان لوستل نه شي کولای، خو د تقليد په ښه له خپله ذهني کيسه جوړوي. له ياده يې بايد ونه باسو چې کله ماشوم موږ ته کيسه لولي نو بايد ماشوم ته دا احساس ورکړو چې روحاً او جسماً له دوی سره يو او دوی ته مو غوږ نيولی دی.

د ماشوم د پاملرنې او هڅونې لپاره اړينه ده چې د کيسې په ځينو پيښو کې د ماشوم له لوستلو سره سم موږ هم د خپل سر او لاسونه په خوځولو سره ماشوم ته وښيو چې موږ ته د دوی کيسه په زړه پورې او د پام وړ ده او په پای کې بېرته د لوبو په ډول د کيسې پايله له ماشوم سره وڅېړو.

کله چې يو ماشوم له خپلو همزولو سره په لوبو کې د اورېدل شوې کيسې کرکټرونه وکاروي، دا په دې معنا ده چې هماغه ډول کرکټر د

ماشوم لپاره جالب دی. د کیسې اورېدل د ماشوم حافظه پیاوړې کوي او هغه کیسې او کرکټرونه چې د ماشومانو لپاره په ماشومتوب کې په زړه پورې وي، تر ډېره ځنډه یې په حافظه کې پاتې کېږي.

اخځلیک: ((ماشومان کیسو ته اړتیا لري)) د پروفیسور برونو بیتل هایم لیکنه

Kinder brauchen Märchen Bruno Bettelheim

د ماشومانو د کیسو جوړښت او په هغې کې د
فانتزی اړتیا

ترڅو چې د هرې ورځې په رڼا کې خپلو ماشومانو ته رڼا وروڼه ښیو،
نو د ډېرو هغو خلکو په خبر به یوه ورځ دوی هم ووايي چې وايي:
((دا ژوند څه معنا؟)) او دا جمله په هغه وخت کې ویل کېږي چې په
ژوند کې یوه ټاکلې موخه نه وي. کله چې انسان په خپلو کړو وړو
شکمن اوسي، نو همدا خپل شک یې د هڅو او موخو ته د رسېدو
خنده گرځي.

که چېرې د نړۍ د نامتو او مخکښو شخصیتونو ژوند لیکونه
مطالعه کړو نو دا به ووايو چې دوی خو هم د څو شېبو په ترڅ کې تر
دې ځایه نه دي رسېدلي او نه هم د کومې معصومې موسکا په بدل
کې، چا د دوی نومونه د تاریخ په پاڼو کې لیکلي دي. دوی هم
ستونزې گاللې دي. د ځان لپاره یې موخې ټاکلي دي او د وخت
ناخوالو ته یې اجازه نه ده ورکړې چې د دوی پرېکړې بدلې کړي.
اوس راځو دې موضوع ته چې ایا د شخصیت جوړول، د ژوند په
معنا پوهېدل او په ژوند کې د موخې درلودلو لپاره کوم خاص عمر
او وخت په پام کې نیول شوی دی؟

يو ازې به د «نه» په ځواب سره بسنه نه کوو. د شخصيت جوړول، د ژوند په معنا پوهېدل او په ژوند کې د موخو درلودل، دا درې واړه په يو بل کې سره نغښتي دي او دا درې واړه له ماشومتوبه د تخيل په څېر په ذهن کې روزل کېږي.

تل مو دا خبره کړې ده چې د ماشومانو په سالمه ذهني روزنه کې د کيسو لوستل او اورول ډېر مهم دي. ماشوم د پيداينېت له وخته په زده کړه بوخت وي او هره ورځ نوي نوي شيان زده کوي. دوی په تېزۍ سره ډېر څه له چاپېرياله راټولوي. که هغه حقيقي وي او که مجازي، دوی ته دواړه يو شان ښکاري. د ماشومانو ذهن د لويانو د ذهن په پرتله ډېر کمزوری وي نو ځکه دوی د لويانو په څېر، راټول شوي حقيقي او مجازي عناصر د منطق او استدلال په ذريعه بېرته له يو بل څخه نه شي بېلولی.

دا د عناصرو راغونډونه د دوی په ذهن کې خاليگاه جوړوي، چې موږ دا رامنځته شوې خاليگاهوې د تخيل «فانتزي» په مرسته بېرته ډکولی شو.

ډېر ځله د ماشومانو پالونکي دا ټکي رامنځ ته کوي چې ماشوم بايد هر څه په حقيقي ډول زده کړي. ځکه دا نه ده معلومه چې ماشوم له دومره تخيل وروسته په عادي ډول حقيقي نړۍ ته راستنېږي او که نه؟ هغه څه چې موږ بې فانتزي يا تخيل گڼو، څرگنده ده چې حقيقت نه دي او هغه څه چې رښتيا نه وي، د هغې ويل ماشومانو ته گټه نه رسوي.

خو، موږ دلته داسې وايو، هغه څه چې شته هغه په رښتيا دي، د هغې شتون احساسوو. د فزيکي جوړښت له مخې هغه وينو لکه کور، کوټه، دروازه، ژوي او داسې نور. خو ځينې داسې شيان هم شته چې موږ بې نه وينو يا زموږ له سترگو پناه دي، نو دا په دې معنا

نه ده چې د هغې شتون رښتيا نه دی او هغه څه چې موږ يې نه وينو نو هغه رښتيا نه دي.

موږ په خپل ذهن کې د هر انځور د جوړولو او بل ته د انتقالولو وړتيا لرو. موږ هر هغه څه چې شتون لري او رښتيا دي او هر هغه څه چې زموږ له سترگو پناه دي او يا يې موږ شتون په رښتيا نه گڼو، دواړه په واقعي ډول د انځور په توگه، په ليدنيز ډول او حتی د احساس او عاطفې په بڼه مخاطب ته انتقالولی او بنودلی شو چې دا ټول له تخيل او فانتزۍ سره نېغ په نېغه تړاو لري.

اوس راځو دې ته چې د ماشوم د ذهن د سالمې روزنې لپاره دا فانتزي له کومه کوو؟ چېرته يې ځايوو او په څه ډول يې د ماشوم ذهن ته رسوو؟

دې درې واړو پوښتنو ته يوازې يو ځواب کافي گڼلی شو او هغه دی «کيسې». د کيسو په مرسته کولای شو ماشوم ته هر ډول حقيقي او مجازي تصوير وروپېژنو. دا چې موږ کيسه د «ونه و يو پاچا و او يا د اووه غرونو تر شا د اووه سمندرونو نه اخوا، د اووه تورو ځنگلونو تر څنګ» او داسې نور... د دا ډول کيسې پيل د ماشوم ذهن دې ته چمتو کوي چې هغه په دې وپوهېږي چې دا حقيقت نه مجاز دی، يوازې يو تخيل دی.

ماشوم د کيسو په اوږدو کې د کيسې په تخيلي نړۍ کې ډوبېږي، ځان په هماغه سيمه کې ويني او کېدای شي د څو شېبو لپاره به ځان تر ټولو ښکلې شهزادګۍ او يا غښتلي شهزادګۍ هم وگڼي، خو کله چې موږ ورته غږ کوي چې راشه او دا کار وکړه، نو هماغه شېبه د هغې په ذهن کې د تخيل لپاره د پای ټکی اېښودل کېږي او ماشوم خپلې حقيقي نړۍ ته بېرته راستنېږي.

د ماشومانو کیسې «په تېره بیا کلاسیکې کیسې» په عمومي ډول داسې جوړښت لري چې ماشوم د کیسې په اوږدو کې د تخیل په نړۍ کې ډوبوي او خومره چې کیسه پایلې ته نږدې کېږي په هماغه کچه ماشوم بېرته حقیقي نړۍ ته رابولي. هغه هم په دې ډول چې د کیسې اتل په خپل صداقت، رینستیوالۍ او هڅې سره خپلې موخې ته رسېږي. د جادو او سحر نړۍ له منځه وړي او اغېزه یې ختمیږي او د کیسې اتل خپل ژوند په عادي توګه له هر ډول سحر او جادو څخه لرې، پیلوي او پرمخ یې بیايي.

هغه څه چې ماشوم یې د کیسې په اوږدو کې زده کوي، هغه تخیل «فانتزي» دی چې ماشوم ورته اړتیا لري خو دغه تخیل یوازې په موقتي ډول د ماشوم په ذهن کې پاتې کېږي. خو اغېزه یې دا ده چې د ماشوم ذهن د یوې روښانې موخې درلودلو ته هڅېږي. د کیسې د اتل کره وړه ورته په زړه پورې کېږي او دې ته چمتو کېږي چې د خپل وجود د ننه یو اتل ګټ مټ هماغه د کیسې د اتل په شان وروزي.

فریدریش شیلر (Friedrich Schiller): لیکلي دي چې «په حقیقت کې د ماشومتوب د وخت په کیسو کې هغه ژوره معنا پرته ده چې د ژوند اوږدوالی یې موږ ته رازده کوي».

Charles Dickens چارلس دیکنز د سره دسمال نجلۍ ((Rotkäppchen)) د کیسې په هکله لیکي: «د سره دسمال نجلۍ زما لومړنۍ مینه وه. زه په دې پوهېدم که چېرې ما له هغې سره واده کړی وای نو زه به ډېر نیکمرغه وای». سره له دې چې دی په خپله په دې پوهېده چې «د سره دسمال نجلۍ» یو تخیل دی او یوازې په کیسه کې یو تخیلي کرکټر دی. سره له دې چې ده په نړیواله سطحه شهرت درلود خو بیا هم د میلیونونو ماشومانو په څېر د کیسو لېوال و. ده ویلي دي: یوازې کیسې وې چې په خپل ژور جوړښت او د

بېلابېلو پېښو او تخيلونو په درلودلو سره يې زه تر دې ځايه راوړسولم.

نو ویلی شو چې که د ماشومانو کیسې ټولې په تخیل راوڅرخي بیا هم ماشوم د تل لپاره د خیال په نړۍ کې نه ښکېل کېږي او بې له کومې ستونزې خپلې حقیقي نړۍ ته راستنېږي. خو د کیسو په لوستلو، اورولو او د ډېرو مثبتو پیغامونو په درلودلو سره کولای شو ماشومانو ته د دې احساس ورکړو چې دوی په خپل ځان کې یو اتل وروزي، له ماشومتوبه خپلې موخې وټاکي او هغې ته په رسېدو کې هڅې وکړي او په پای کې د یو غوره شخصیت په جوړولو سره ځان په خپله ټولنه کې بشپړ احساس کړي.

ماخذونه: ((ماشومان کیسو ته اړتیا لري)) له کتاب او د الماني ژبې له ویکیپیډیا

د ماشومانو ذهن او د رنگونو اغېزه

له ډېر وخت را هيسې مې دې ټکي ته پام و چې ماشومان د لويانو په پرتله د رنگونو په وړاندې ډېر حساس دي. د زانگو ماشومان ډېر په رنگه شيانو پسې ځان ورکاږي. که چېرې د دوی د لوبو خيزونو ته پام وکړو نو پرته له موټرک نه چې تېرونه يې تور وي نور د لوبو په خيزونو کې تور رنگ يا هېڅ نه وي کار شوی او که کار شوی هم وي نو په ډېره لږه اندازه.

د رنگونو په مرسته کولای شو، د ماشومانو په ذهني او رواني حالت کې بدلون راولو. په طبيعت کې له اسمانه رانيولې بيا د ځمکې پر مخ هر خيز ځان ته بېل رنگ لري. په ورځني ژوند کې موږ يوازې دا رنگونه وينو او کېدای شي له ځينو به يې خوند اخلو خو، په ټوله کې هر رنگ په مستقيم يا غير مستقيم ډول د انسان په ذهن خپل اغېز شيندي. د ماشومانو ارواپوهان د ماشومانو ذهني حالتونه د رنگونو په مرسته مطالعه او ترخېږنې لاندې نيسي.

کله چې ما د لومړي ځل لپاره خپل زوی ښوونځي ته بوت، نو وار له واره مې د دوی په ټولگي کې پر دېوال راځوړندې تختې باندې سترگې ولگېدې چې زرغون رنگ يې درلود. دا پوښتنه مې په ذهن کې راوخرخېده چې زموږ د ټولگيو تختې خو تورې وې، دلته چې د ټولگيو تختې زرغون رنگ لري، په دې رنگ اوس دوی د ټولگي ډول برابر وي او که په دې رنگ کې کوم کمال پروت دی؟ يو څه وخت وروسته مې دې ته هم پام شو چې د نورو رنگونو په پرتله زرغون او زېر رنگ د درسي کتابونو په انځورونو کې ډېر کار شوي دي او په

خپله د ټولگي له دروازې نه رانيولې بيا د کرکيو تر شيشو پورې په رنگه انځورونو، لاسي کارونو او نورو بېلابېلو شيانو چې د ټولگي د بنسټ او د رنگونو د ډېرولو سبب گرځېدل، پسولل شوي وو.

دوه سوه کاله پخوا گوښته د رنگونو په اړه ويلې وو چې رنگونه په دوه ډوله دي: «يو هغه رنگونه چې زموږ خوښېږي او بل هغه رنگونه چې زموږ نه خوښېږي». کېدای شي ډېر ځله به مو کوم رنگ نه وي خوښ خو، دا په دې معنا نه ده چې گڼي دا رنگ دې زموږ په ذهن اغېز ونه لري. د رنگونو يوه بنسټي ټولگه په خپله طبيعت دی. داسې څوک به نه وي چې هغه ووايي، زما طبيعت نه خوښېږي. که چېرې دا پوښتنه په خپله را وڅېړو چې ولې مو طبيعت خوښېږي او ولې په طبيعت کې ځان هوسا احساسوو؟ نو زما له انده به يې ټول ځواب په رنگ کې نغښتی وي. طبيعت د رنگونو يوه مجموعه ده چې هر رنگ يې په خپل ذات کې د انسان پر ذهن يوه ځانگړې اغېزه لري. پرته له دې چې موږ يې د رنگ او د مفهوم په معنا پوه شو، له ليدو يې خوند اخلو او د آرامۍ احساس کوو. خو د لويانو په پرتله ماشومان د رنگونو په وړاندې ډېر حساس دي. ځينې وخت به د لويانو تېز او روښانه رنگونه خوښ وي. خو ماشوم بيا برعکس په هغه تېز رنگ کې ځان ناراحته احساسوي. تر ډېره ځايه بايد هڅه وشي چې ماشومان له بېلابېلو رنگونو سره روږدي کړای شي او په ورځني ژوند کې، په کور او بالخصوص هغه ځای يا هغه کوټه چې ماشوم پکې ويده کېږي له ارامو رنگونو کار واخيستل شي.

د مثال په توگه سور لومړنی رنگ دی چې د زانگو د ماشوم پام وراوړي او همدا علت دی چې د لوبو په څيزونو کې د هر رنگ په پرتله سور رنگ ډېر ترسترگو کېږي. خو که چېرې د ماشوم د خوب بستره او يا د خوب د کوټې دېوالونه سور رنگ ولري نو دا به مو يوه

تېروتنه وي ځکه سور رنګ د عصبي کېدو او غوسه کېدو سبب ګرځي.

زېړ رنګ ارامه او هوسا رنګ دی. دا رنګ ذهن او نظرونه خونې او سکون وربخښي. د زېړ رنګ لیدل د ذهني تمرکز کچه لوړوي. دا چې د درسي کتابونو په انځورونو کې زېړ رنګ ډېر لیدل کېږي، عمده دلیل یې د ذهني تمرکز لوړېدل دي. په ټوله کې هغه رنګونه چې زېړ رنګ ته ورته والی ولري لکه کریمي او یا هم نخودي، دا هم په اعصابو باندې د آرامۍ اثر پرېږدي.

نارنجي رنګ سستي او تنبلي له منځه وړي. وینستیا او چستې را منځته کوي. انځورگران هغه نارنجي رنګ چې سور والی ولري په ګرمو رنګونو کې شمېري او ډېر خلک په دې اند دي چې د کوټې په تودوخه کې ګرم رنګونه له سړو رنګونو څخه پینځه یا شپږ درجې توپیر لري.

اسماني شین رنګ نرم او ارامه رنګ دی او له ډارن او عصبي ماشومانو سره مرسته کوي. همدارنګه شین رنګ ډېر زړه سپړي، نو دا به غوره وي چې د ماشومانو په څیزونو کې د شنه رنګ تر څنګ بل داسې رنګ وکارول شي چې تود خاصیت ولري.

زرغون رنګ هوسايي، اطمینان، باور او د ذهني موازنې د ساتلو رنګ بلل شوی دی. نو همدا علت دی چې (دلته په جرمني کې) په ټولګیو کې درسي تختې زرغون رنګ لري. دا رنګ لوړ نبض راتیتوي او له هغه ماشومانو سره ډېره مرسته کوي چې نارامه خوب لري.

دا چې په طبیعت کې ونې او بوټي ټول زرغون رنګ لري، نو کېدای شي د طبیعت د خوښېدو د ډېرو نورو دلیلونو تر څنګ یو دلیل د زرغون رنګ اغېز وي.

ګلابي رنگ له هغه ماشومانو سره مرسته کوي چې یرغلګر عادت ولري. خو دې ټکي ته په پام سره چې تېز ګلابي رنگونه بیا د سره رنگ په څېر خاصیت لري او ماشوم یې له ډېر تماس څخه باید لرې وساتل شي.

بنفش رنگ د ماشومانو په عصبي سیستم مستقیمه اغېزه لري. ماشوم ته آرامي ورکوي. د همدې لپاره یې د هوساینې او آرامۍ رنگ بللی دی.

تور رنگ د ماشومانو رنگ نه دی. تر ډېره ځایه باید دا هڅه وشي چې ماشومان له تورو او تیاره رنگونو څخه لرې وساتو. که چېرې دې ته مو پام شوی وي نو هغه د لوبو څیزونه چې د وسلې په وېنه جوړ شوي اکثراً تور او تیاره رنگونه لري.

د همدې وړو وړو ټکو په مرسته کولای شو، خپلو ماشومانو ته ذهني آرامي ور په برخه کړو. ذهني آرامتیا د روښانه راتلونکې څرک دی. اخځلیک:

<http://www.netmoms.de/magazin>

سزا ورکول، د ماشوم ځورول که د ماشوم روزل؟

د يوناني فيلسوف تاليس "Thales" څخه پوښتنه وشوه چې د انسان لپاره تر ټولو سخت کار کوم دی؟ تاليس په ځواب کې وويل: "د خپل ځان پېژندنه"

ماشوم د پيدا ايښت له شېبې نه په زده کړه بوخت وي. هغه زده کړې چې د راتلونکې ژوند بنسټ جوړوي، دا هماغه لومړنۍ زده کړې دي چې په کورني چاپېريال کې له مور او پلار څخه زده کېږي او ماشوم دې ته هڅېږي چې د ځان په پېژندلو پيل وکړي. که چېرې د ماشومانو په لومړنيو زده کړو کې له حوصلې، زغم او له ډېرې مينې کار وانخيستل شي نو تر ډېره بريده د دې امکان شته چې د ماشوم په ذهني روزنه کې کمښت رامنځ ته شي.

زياتره ميندې او پلرونه د خپل اولاد د روښانه راتلونکې په موخه، په خپلو کورونو کې ځينې ځانگړي قوانين وضع کوي او د يوې تېروتنې له کبله ماشوم په ټاکل شوې سزا محکوموي. د انگرېزي اديب او ليکوال سمویل جانسن Samuel Johnson په وينا: «ماشوم ته سزا ورکول خاموشي رامنځ ته کولای شي، خو قناعت نه شي ورکولای»

بې له شکه چې د سزا په ورکولو سره به په دې وتوانېږو چې ماشوم په خپله قبضه کې وساتو خو، په دې سزا سره هغه ته په ځان حاکمیت

نه شو ورنښودلای. هغه ته د ځان د پېژندلو لاره نه شو هوارولۍ. زموږ په خلکو کې متل دی چې وايي: چېرته ډېر هلته ادب! دا چې ماشوم له وېرې غلۍ کېږي، دا په دې معنا نه ده چې گڼې زموږ ډېر ماشوم ته ادب وروښود. ډېر په ماشوم کې چوپټيا رامنځ ته کوي، خو له خپل عمل څخه يې نه پښېمانوي. دا عمل به بيا تکرارېږي، خو په جوتنه په پټه.

د ماشوم ذهن د دې وړتيا نه لري چې په دې پوه شي چې مور او پلار د ده په کوم عمل په غوسه شول او د څه لپاره يې په دې سزا محکوم کړی دی.

تر دې د مخه چې ماشوم ته په غوسه شو او هغه ته سزا ورکړو، دا به غوره وي په دې اړه فکر وکړو چې ولې په غوسه يو؟ ايا همدا زموږ غوسه به د ماشومانو د سزا سبب نه گرځي؟ او که چېرې په دې وتوانېږو چې ماشوم ته د سزا ورکولو د مخه په خپل ځان کې بدلون راولو نو خامخا به يې پايلې د سزا ورکولو له پايلې سره توپير ولري. هغه څه چې ماشومان يې له سزا ورکولو څخه زده کوي، دا دي چې دوی گومان کوي هغه څوک چې قدرت لري، د هرڅه حق لري. دا ډول ماشومان چې د سزا ورکولو له عمله خاموشي او چوپټيا غوره کوي، ځوانۍ ته په رسېدو سره د نننۍ غټو "عقدي" په راسپړلو پيل کوي. خپل نننۍ غلۍ شوی ځواک په وړو ازموينې. که په هغه کې يې خپله برياوېده نو، بيا د مور او پلار په ځورولو پيل کوي او په دې ډول د بدل اخيستو ځواک په خپل وجود کې روزي او پياوړی کوي يې.

هر ماشوم، د ورکړل شوې سزا په وړاندې بل ډول عکس العمل ښيي او دا عمل بيا په هغه اړيکو پورې تړاو لري چې د ماشوم او د

کورنۍ تر منځ وي. ځينې وخت په ماشوم غوسه کول او قهرېدل روا او جايز وي، خو هغه په دې ډول نه چې د دوی احساسات زخمي کړي او د احساس ځواک يې د چوپتيا په زندان کې حبس کړي. ځينې وخت ميندې او پلرونه شکايت کوي چې: ”زما فلان ماشوم له نورو ماشومانو سره توپير لري. دا بيخي بل ډول دی که وهم يې، که سپکوم يې، هېڅ تاثير نه لري.“

ماشوم به د پخوا په څېر لوبې کوي، ډوډۍ به خوري، خاندې او ويده کېږي به خو دا په دې معنا نه ده چې گنې وهلو او سپکولو به د ده په روان او ذهن هېڅ اغېزه وي پرېښودلې؟ ايا د ده احساس به د خپلې کورنۍ په وړاندې د پخوا په څېر پاتې وي؟ نه، دا ډول ماشومان په تدريجي ډول له خپلې کورنۍ څخه لرې کېږي. د مور او پلار په وړاندې بې تفاوته کېږي او له يوې ورځې نه بلې ته يې د مشرانو په وړاندې احترام کمېږي.

له ماشوم سره بايد خبرې وشي. هغه وپوهول شي، د سزا له ورکولو څخه يې ډډه وشي، مينه ورکړل شي او دا ورته ثابته شي چې مور او پلار ورسره مينه لري. د کورنۍ د نورو غړو په څېر د ده خبرو ته پام وشي.

که چېرې داسې عمل يې تر سره کړ چې زموږ ذهن يې زغملو ته تيار نه وي، بيا هم بايد هڅه وکړو چې چوپتيا غوره کړو. د مخاطب لوري چوپتيا ماشوم دې ته هڅوي چې ځان په دې پوه کړي چې ولې مې ځواب تر لاسه نه کړ؟ او که بيا دا هم ورته وويل شي، په دې کار چې تا نن وکړ ما کولای شول چې تا ته سزا درکړم، خو زه غواړم چې ته په دې خبره فکر وکړې، چې ستا په دې عمل بيا هم ما تا ته ولې سزا درنکړه؟ هغه وخت دی چې ماشوم د قهر او غوسې په حال کې په

ځان حاکمیت زده کوي او د غوسې په وړاندې چوپتیا غوره کولی شي. کله چې ماشوم نه وهل کېږي نو هغه وهل څنگه زده کړي؟ کله چې له ماشوم سره مینه کېږي، نو هغه ولې له بل څخه کرکه وکړي. همدارنگه په ماشومانو چيغې وهل ماشوم ته وېره پيدا کوي. په لوړ او از چيغې وهل د احساس ټيټ غږ تربتوي او د اورېدلو مخه یې نیسي. که د احساس ټيټ غږ اورېدلو ته پرېښودل شي نو خامخا به د ځان په پېژندنه کې اړین رول ولوبوي.

لکه څنگه چې الماني شاعر فریدریش هيبيل Friedrich Hebbel وايي: ماشومان خدایي کیسې دي چې حل کول یې سخته خواري غواړي، خو د دوی مینه په دې ارزې چې دا خواري پر ځان ومنو.

راځی چې دا خواري غوره وگڼو او له خپلو ماشومانو سره ډېره مینه وکړو. په مینه یې وپالو او په مینه یې ورزو او د دوی د بڼې او روښانه راتلونکې لپاره ځانونه ښه سرمشق کړو.

اخځلیک: د ماشومانو په اړه وجیزې <http://www.zitate.de>

د خپل ماشومتوب په اړه له ماشومانو سره خبرې كول

د ماشومانو اروا پوهان په دې خبره ډېر ټينگار کوي چې ماشومانو ته بايد وخت ورکړل شي او له دوی سره بايد ډېرې خبرې اترې وشي. د ماشومانو خبرو ته بايد غوږ ونيول شي، د دوی نظر واخيستل شي او په ډېرو کورنيو مسايلو کې له دوی سره سلا او مشوره وشي. د دې ټولو تر څنګ د خپل ځان او د کورنيو د مشرانو په هکله، ماشوم ته معلومات ورکړل شي تر څو ماشوم خپل ځای د کورنۍ په چاپيريال کې وپېژني او په خپل ځان او په خپله کورنۍ باندې اعتماد او باور وکړای شي. لکه څنګه چې مور او پلار غواړي چې د خپل اولاد په کړو وړو وپوهېږي، همدا رنگه ماشوم هم دا تلوسه لري چې د خپل مور او پلار په هکله په هغه څه پوه شي چې د دوی تر پيدا کېدو د مخه د هغوی په ژوند کې تېر شوي وو.

له ماشومانو سره د خپل ماشومتوب په اړه خبرې کول د (مور او ماشوم) او د (پلار او ماشوم) تر منځ اړيکې نږدې کوي. خو دې ټکي ته په پام سره چې له ماشوم سره د خپل ماشومتوب په اړه خبرې کول بايد بې شرطه او بې پر تلې اوسي. هغه ميندې او پلرونه چې ماشومتوب يې په عادي ډول تېر شوی وي، پرته له کومې ستونزې د خپل ماشومتوب په اړه له خپلو ماشومانو سره خبرې کوي. ماشومان هم د دوی له خبرو خوند اخلي او ځانونه د اعتبار څښتن ګڼي.

خو هغه ميندې او پلرونه چې ماشومتوب يې له کړاونو او ستونزو ډک تېر شوی وي، بيا له خپلو ماشومانو څخه د خپل تېر ژوند پېښې پټوي. ځينې يې کاملاً چوپتيا غوره کوي او له دوی سره د خپل ماشومتوب په اړه نه غږېږي او هغه هم له دې وېرې چې کېدای شي د دوی ماشومان به هغه څه درک نه کړي چې دوی زغملي او يا هم تېر کړي دي. ځينې ميندې او پلرونه د خپل ماشوم په هره وړه خبره، خپل ماشومتوب را دمخه کوي. ځان ورته مثال کوي او يا هم د خپلو ستونزو تېرول او زغمل ورته يوه لويه لاس ته راوړنه گڼي.

د دې ډول کورنيو موخه هم د خپل اولاد سالمه روزنه وي. د دوی هڅه هم همدا وي چې خپل ماشوم په هغه لار روان کړي چې له کړاونو او ستونزو پاکه وي. مگر دې ټکي ته يې پام نه وي چې ماشوم ته په پرله پسې توگه د خپلو ستونزو يادونه د ماشوم په ذهن ناوړه اغېزه کوي. دا ډول چلند په ماشومانو کې کورنی اعتماد له منځه وړي او له بله پلوه ماشوم ته داسې احساس ورکوي چې گڼي هغه د دې وړتيا نه لري چې يو وړوکی کار هم په ښه ډول سره تر سره کړي.

هغه کورنۍ چې له ماشومانو سره په بېلابېلو مسایلو خبرې کوي، له ذهني پلوه يې ماشومان هم غښتلي او ځيرک راځي. د اورېدل شويو خبرو په ترڅ کې ماشوم ته پوښتنې راولاړېږي او د ځواب په لټه کېږي. د دوی دا پلټنې په خپله د دې موقع را منځ ته کوي چې مور او پلار خپل ماشوم ته وخت ورکړي تر څو د دوی پوښتنو ته سم او قانع کوونکی ځواب ووايي.

ځينې ماشومان بيا د خپلو کورنيو په څېر چوپتيا غوره کوي. دوی د دې له وېرې چې که زه اوس له مور او يا هم له پلار څخه د دوی د تېر ژوند په اړه پوښتنه وکړم، کېدای شي چې دوی خپه او يا هم په غوسه شي او زما پوښتنې به د دوی د خپگان او د قهر سبب وگرځي. نو همدا ده چې ماشوم چوپتيا غوره کښي او ډېر وخت د خپل ځان په اړه داسې فکر کوي چې کښي دی د خپلې کورنۍ د اعتبار وړ نه دی. که دوی پرې اعتبار درلودای نو اوس به زما پوښتنو ته ځای نه وای پاتې. دا نو هغه وخت دی چې ماشوم ته د اعتماد له پلوه ځان نیمگړی ښکاري.

دا څرگنده ده چې دا ډول ميندې او پلرونه نه شي کولای د خپل ژوند يوه مهمه برخه په نه ويلو او يا هم د چوپتيا په غوره کولو له منځه يوسي.

خو تر ټولو ښه به دا وي چې دوی په خپله له خپل ماشوم سره د خپل ماشومتوب په اړه خبرې وکړي. خپل ماشوم ته د خپلو تجربو په رڼا کې د ستونزو او کړاونو څخه د خلاصون او د هغې په وړاندې استقامت او د حل لار وروښيي. د خپل تېر ژوند په اړه له خپلو ماشومانو سره په خبرو کولای شو دوی ته د دې احساس ورکړو چې تاسو هغه څوک ياست چې موږ د خپل ژوند رازونه درسره شريک کړي دي. دا زموږ کورني مسايل دي چې يوازې ستاسو په کورنۍ پورې تړاو لري. تاسو موږ ته تر ټولو نږدې ياست. نو ځکه موږ له تاسو سره په دې اړه غږېږو تر څو په ګډه ستاسو د ښې راتلونکې لپاره تاسې د هغه ستونزو په وړاندې هوښيار کړو چې موږ ورسره يو وخت لاس او گرېوان وو.

ليدل غوره دي که اورېدل؟

زموږ مشران په اوسنيو ماشومانو دا نيوکه لري چې دوی خبرې ته غوږ نه نيسي. ځينې خويې وار له واره له خپل ځان او له خپل عصر سره پرتله کوي او وايي چې موږ سپين غوږي وو، په نړۍ خبره پوهېدو. معنا دا چې موږ ښه خبره منله او اوسني ماشومان تور غوږي دي. يعنې دا چې دوی خبره نه مني.

که له پرتله کولو را تېر شو نو تر اوسه هېڅ روغتيايي څېړنې دا خبره نه ده په ډاگه کړې چې گڼې د ماشومانو د ودې په پروسه کې دې داسې کوم څه موندل شوي وي چې د ماشومانو د خبرو په منلو يې اغېز پرې باسلی وي.

خو بيا هم که چېرې د مشرانو نيوکه پر ځای وگڼو، نو کوم عوامل د دې سبب گرځېدلي دي چې ماشومان دې تور غوږي شوي وي؟
يو عمده دليل يې بصري بوختياوې لکه تلويزيون، کامپيوټر، گېمونه او نور بېلابېل وسايل گڼلی شو. که څه هم د ماشومانو ډاکتران او ارواپوهان هر ډول بصري بوختيا د ماشوم د ذهن لپاره زهر گڼي. خو له بله پلوه همدغه شيان د نن ورځې ضروري توکي گڼل کېږي.

زموږ نړۍ تر ډېره بريده تصويري شوې ده. ماشوم په کور کې تلويزيون ته کېږي. تلويزيون د تصوير تر څنگ غږ او خبرې ماشوم ته رسوي او په ظاهري توگه د ملگري رول لوبوي. له کوره بهر تقريباً په هر ډېوال او هر مټه د اعلانونو پوسترونه لگول شوي دي. که ماشوم وغواړي يا نه سترگې يې په تصوير لگېږي. حتی د ماشومانو

لومړني کتابونه، نړۍ د تصویرونو په ژبه تشریح کوي. همدا علت دی چې په چاپیریال کې خبرې او کلمات ورځ تر بلې کمېږي او د خبرو پر ځای د لیدلو تمرین زیاتېږي.

تصویر د اورېدل شوې کلمې په پرتله ژر له منځه نه ځي. ماشومان او لویان دواړه تصویر په اسانۍ سره حافظې ته سپاري. لیدل شوی تصویر د اورېدل شوې کلمې په پرتله په حافظه کې ترڅنډه پاتې کېږي. ماشومان او لویان

دواړه د یوې کلمې د اورېدو پر پرتله د هغې کلمې اړوند تصویر په اسانۍ سره حافظې ته سپارلی شي. له دې څرگندېږي چې د لیدلو اغېز تر اورېدو ډېر دی.

که د ماشومانو افسانو ته پام وکړو، په کتابونو کې په یو ډول لیکل شوې وي. خو کله یې چې تصویری کړي، یا یې په فلمونو واړوي نو ډېرې برخې یې وربدلې کړي. علت یې دا ښودل شوی دی چې ماشوم د اورېدو پر وخت د خپلې حافظې له بریدونو نه شي اوښتی. زړه بورډونکې صحنه په ذهن کې نه شي ترسیمولی. لیکن که د تصویری صحنې په توګه یې وویښي نو کېدای شي چې په ذهن یې منفي اثر پرېږدوي.

دا ډول ماشومان چې د تصویرونو په نړۍ کې ډېر ننوتې وي، په اول کې هېڅ ډول ستونزه نه لري. د دوی ستونزه د ښوونځي پر وخت راپیلېږي. دوی ته لوستل او پرته له تصویره د خبرې اورېدل او حافظې ته د هغې سپارل ستونزمن وي. په دوی کې د خبرو تمرین ډېر پخ وي. دوی په اسانۍ سره د درس په بیا تشریح کې ونډه نه اخلي. ډاکتران یې عمده دلیل د ژبې پخوانی او د خبرو کمښت ګڼي.

دا چې زموږ د مشرانو په وخت کې نه دومره تلویزیوني چینلونو وو او نه هم انټرنېټ او کامپیوټر. نو د دوی ټوله مشغولتیا د خبرو په

وسيله وه. که نه نو تاسو ته داسې نه ښکاري چې اوسني ماشومان د پخوانو په پرتله ډېر هوښيار او د معلوماتو له پلوه غني دي؟
د ماشومانو ارواپوهان وايي، موږ نه شو کولای چې خپلو ماشومانو ته د خبرو او کلماتو وخت بېرته راوگرځوو. خو يو کار چې کولای شو هغه دا دی چې له خپل وخت څخه لږ وخت خپلو ماشومانو ته بېل کړو. دوی خپل ځان او خپلې غېږې ته نږدې کېنو. کتاب ورته ولولو او د لوستو پر وخت يې په ويښتانو کې د ناز گوتې راتېرې کړو.

يقيناً چې د مور او پلار خبرې او د دوی مينه به له تلویزيون سره ښه رقابت وکړی شي. ځکه ماشوم د مور او پلار شتون حس کوي. څه فکر کوئ له داسې يو توکي سره ناستی چې د اواز بندول يې زموږ په لاس کې وي، بهتره ده که له يو داسې چا سره خبرې کول چې وکړی شي زموږ پوښتنې هم راځواب کړي؟

تلویزيون لا هغه مرحلې ته نه دی رسيدلی چې ماشوم ونازوي. د خپل شتون احساس ورکړي او په يوه داسې موضوع ورسره بحث وکړي چې د ماشوم ذهن خبرو ته چمتو کړي. دا ورزده کړي چې وغږېږي. د بل خبرو ته غوږ ونيسي او د نوې ټکنالوژۍ سره سره يو سپين غوږی ماشوم واوسي.

ماشوم او شعر

د ماشوم د ادبیاتو یوه خوندوره برخه، شعر جوړوي. د ماشوم شعر هم د ښکلا او حقیقت په څېر ځان د تعریف له چوکاټه لرې ساتي. خو د خپلو وړو لوستونکیو او اورېدونکو ذهن یې اثر نه پرېږدي. لکه څنګه چې لویان د شعر د هندسي جوړښت تر څنګ د شعر کمیت او کیفیت په نظر کې نیسي او له لوستلو یې متاثره کېږي، کټ مټ هماغه شان، د ماشومانو شعر د ماشومانو پر ذهن خپل خیالي وزر خوروي او ماشوم د څو شېبو لپاره په شعري نړۍ کې الوځوي. ماشومان تر لویانو زیات شعر ته اړتیا لري او خوند ترینه اخلي. خو دلته دا پوښتنه راپیدا کېږي چې کوم ډول شعر ته؟ ایا هغه شعرونه چې د لویانو له خوا ماشومانو ته لیکل کېږي؟ او که هغه شعرونه چې ماشومان یې په خپله جوړوي؟

کېدای شي د دواړو پوښتنو لپاره یو ځواب وړاندې شي او هغه دا چې، دا مهمه نه ده چې شعر د چا له خوا لیکل شوی دی. مهمه دا ده چې ماشوم د شعر په لوستلو او اورېدلو په خپله نړۍ کې پاتې شي. د ماشومانو په شعري نړۍ کې چې ډېره برخه یې ترانې، سندرې او لوبې جوړوي، کولای شو د ماشوم ذهن د فانتزی، کنجکاوی او د حافظې د پیاوړې کېدو په لوري وهڅوو او د دوی عاطفي احساس قوي کړو. شعر مترنم او موزون کلمات دي چې د عاطفې او احساس په تارونو پېیل کېږي او هغه څه چې مترنم وي په حافظه کې ژر ثبتېږي او د حافظې په پیاوړې کېدو کې ډېره مرسته کوي.

د دې لپاره چې شعر د ماشوم پر ذهن ژر اغېز وکړي، نو بايد چې له تشبیهاتو، استعارو او له سختو لغتونو له کارولو څخه ډډه وشي. ماشوم شعر په شعوري ډول حافظې ته نه سپاري. نو بايد د ماشوم شعر دومره سندريز او ساده اوسي، چې تر اورېدو وروسته يې د ماشوم ذهن په خپله د هغې ساتلو ته چمتووالی ونيسي.

ماشومان له هغه لوبو سره ډېره مينه ښيي چې د حرکت تر څنگ سندريز بيتونه ولري. د ماشوم لپاره د سندري پيغام او ځانگړې معنا ډېره د پام وړ نه ده. که چېرې د ماشومانو شعرونه ته پام وکړو، په طبيعي ډول د دوی شعرونه تر ډېره بريده په لوبو، کورنۍ، ورځ او شپه، د کال فصلونه، طبيعت او ژويو راڅرخي او هغه تصويرونه يې په ځان کې رانغښتي وي چې د ماشوم په روزنه کې مهم وي او په ټوله کې ماشوم له خپل چاپېريال سره اشنا کوي.

دلته په جرمني کې چې تر کومه ځايه زما پام شوی دی، په وړکتونونو او په ابتدايي ښوونځيو کې تقريباً د ماشومانو ټولې لوبې سندريزې دي. دوی د ماشومانو لپاره مذهبي او دوديزې روزنې هم په سندرو او په لوبو کې ورزده کوي. د نوامبر په يوولسمه نېټه د (څراغ) په نوم چې د مارتين د ورځې په نوم يې هم خلک پېژني، د وړوکتونو او ابتدايي ښوونځيو د ماشومانو لپاره يو جشن نيول کېږي. د دې جشن پس منظر يوه مذهبي کيسه ده. خو زه يې دلته يوازې د شعر هغه ژباړه رااخلم چې دوی يې د مذهبي کيسې تر څنگ د ماشومانو په ذهن کې د دوو شيانو تناسب او پرتله کول ورزده کوي. دا جشن د تيارې په خورېدو پيل کېږي. له ماشومانو سره څراغونه ورسره وي او وايي:

زه روان يم له خراغ سره
خراغ مې ځي له ما سره
هلته پاس
ځلېږي يو څو ستوري
دلته لاندې
ځلېږو موږه دواړه
خراغ مې اوس تنېږي
زموږ کور رارسېږي

ماشوم ډېر څه په ورځ کې ويني، په اړه يې پوښتنې کوي. ليکن شايد ډېرو کورنيو دې ته وخت نه وي موندلی چې د ماشوم د پوښتنې ځواب په عملي بڼه وروښيي. د يوه ساده مثال په توگه، د ونې پانې په ورځ کې زرغون رنگ لري، ليکن د شپې له خوا تورې برېښي. ستوري د ماښام په پيل کې نه ځلېږي مگر کله چې شپه پخه شي، ستوري پرکېږي. گومان نه کوم چې په اوسني وخت کې به ميندې او پلرونه له خپلو ماشومانو سره په دې تمه تر نيمې شپې ناست وي چې گنې زه به خپل ماشوم ته هغه څه وروښييم چې د رڼا او تيارې په راتگ سره يې د ليدو بڼه بدلېږي.

موږ په خپل لاس د ماشومانو نړۍ تر ډېره حده خپلې نړۍ ته ورگډه کړې ده. له بلې خوا مو د دوی ذهني غوښتنې هم په اقتصادي برخه کې ځای کړې دي. د دې پر ځای چې د دوی ذهني غوښتنې او د دوی هنري ذوق په هغه څه پياوړې کړو چې اصلاً هېڅ مصرف نه لري،

موږ په خپله د دوی حافظې په نویو کونزلونو (تلویزیون، کامپیوتر، نینتیندو او په بېلابېلو لیدنیزو لوبو) بوختې کړې دي.

که له لویه سره د خپل هېواد د ننه د ماشوم ادبیاتو ته پام وکړو نو همدا فولکلوريکې کبسي، نکلونه او سندري وې چې ماشومانو به خپل وخت پې تېراوه. هغه څه چې د ولس مال و، هغه هم اوس ورو ورو له منځه ځي. بهتره به دا وي، هغه څه چې راپاتې دي، هغه بېرته راژوندي کړو او له سره یې ولیکو. یا نوي څه راوینځوو او د امکان په صورت کې یې له یوې بلې ژبې څخه راوژباړو. په دې ډول به مو د ژباړې په برخه کې هم کار کړی وي او تر خپله وسه پورې به مو د خپلو ماشومانو په وړاندې خپل مسوولیت هم رفع کړی وي.

ماشوم او فلسفه

څه وخت د مخه مې یو کتاب لاس ته راغی چې سرلیک یې و: (له ماشومانو سره فلسفه). د دې کتاب په لیدو مې وار له واره دا خبره ذهن ته راغله چې د ماشومانو لپاره به د کانت او اپلاتون پېژندل گران نه وي؟ خو چې کله مې د کتاب پاڼې واړولې، کانت او اپلاتون څه چې په نوم فیلسوف نه وو پکې یاد شوی. د کتاب په څو مخونو مې ځغلنده نظر تېر کړ، یوه داسې پوښتنه یا داسې جمله مې ونه لوسته چې ماشوم ورسره نا بلده وي. ټولې پوښتنې او موضوعات یې د ماشوم په چاپېریال او په طبیعت راڅرخېدل. د ډېرو موضوعاتو سرلیکونو زه خپل ماشومتوب ته بوتلم.

د ټولو ماشومانو په اړه خو څه نه شم ویلای، لېکن زما د ماشومتوب په دوره کې هېچا له ما سره فلسفي بحث نه دی کړی او نه مې چا دې خبرې ته وړپام کړی دی چې یو ځلې خو خپل چاپیریال ته ځیره شه چې ته پکې څه وینې. نه چا پوښتلې يم چې څه فکر کوې دا اسمان ولې شین دی؟ ولې بل رنگ نه دی؟ ستا په نظر که بل رنگ وای، نو کوم رنگ به و؟ د ونې پاڼې ولې د شپې تورې او د ورځې زرغونې ښکاري؟ د چندرۍ لپاره چې کومې کرښې تا کښلي دي ولې یې هره کړکۍ څلور کونجه لري، ولې دايره نه ده ولې بل هندسي شکل نه لري؟ که یې درلودلی نو څه ډول به برېښیدای؟ یا تر ټولو مهمه پوښتنه چې ته څوک یې؟

دلته په لويديځ کې له ماشومانو سره تقريباً هر ډول زده کړې له ماشومتوبه پيلېږي. لويديځوال لا د زانگو ماشومانو ته کيسې لولي، خبرې ورسره کوي او دا هڅه کوي چې ماشوم له کتاب او مطالعې سره عادت کړي. که مور او پلار کومه هنري مشغولتيا ولري نو خپل ماشوم ته هم هماغه ورزده کوي. که د سپورټ مينه وال وي نو خپل ماشومان له وړکتوبه له سپورټ سره روږدي کوي.

فلسفه هم همداسې وگڼي. زما لپاره په ماشومتوب او په ځوانۍ کې فلسفه د لويانو د خبرو معنا درلوده. څه مې چې زده کړي وو هغه دا و چې ماشومان د لويانو په خبرو کې نه غږېږي. نو ما ته هم فلسفه يوازې د لويانو خبرې ښکاريږي چې په اړه مې د فکر کولو جرات هم نه درلود او هېڅکله مې هم دې ته نه و وړپام شوی چې فکر پرې وکړم. په داسې حال کې چې فلسفه بل څه نه دي، يوازې د يوې پوښتنې لپاره د يوه منطقي ځواب موندل او د دليل او استدلال په مرسته خپل فکر، ذهن او منطق ته وده ورکول دي.

د ۱۹۲۰ کال په وروستيو کې د متيو لپمن **Matthew Lipman** په نوم يو فيلسوف د نيويارک په کلومبيا پوهنتون کې د فلسفې درس ورکاوه. ده د تدريس په کلونو کې دې ته وړپام شوی و چې د محصلينو استدلال ډېر ضعيف دی. ده دا هڅه پيل کړه چې د دوی د استدلال قوې ته وده ورکړي. ليکن يو وخت يې دې ټکي ته پام شو چې اوس دا هڅې بې گټې دي. ده وويل: د استدلال، قضاوت او تفکر ځواک بايد له ماشومتوبه وروزل شي. ده يوولس کلني او دوولس کلني له ماشومانو سره د فلسفې بحثونو او د دوی د تفکر د ودې لپاره تر ټولو ښه عمر وباله. ښاغلی لپمن د ماشومانو د فلسفې بنسټ اېښودونکی او د ماشومانو د فلسفې پلار بلل کېږي.

د پیداگوږۍ له نظره له ماشومانو سره د فلسفې پایله دا ده چې ماشومان دې ته وهڅېږي چې د پوښتنې پوښتل زده کړي، خپلې پوښتنې جدي ونیسي، د ځواب لپاره یې د خپلو نظریو، دلایلو او تجربو څخه ګټه واخلي، د خپلې پوښتنې لپاره قانع کوونکي ځواب ومومي او حتی دا زده کړي چې په څه ډول، چېرته او څنګه د یوې موضوع په منځ کې خپله پوښتنه مطرح کړي. له ماشومانو سره بحث او د دوی دلایلو ته غوږ نیول، په ماشوم کې په ځان د اعتماد قوه پیاوړې کوي. هغه ماشومان چې د استدلال او په ځان د اعتماد قوه یې پیاوړې وي، کولای شي د خپلو دلایلو په مرسته د خپل نظر له مخالفینو سره بې له تشدد د ستونزو د حل لار ومومي.

که څوک غواړي چې له ماشومانو سره د فلسفې بحث لار پرانېږي او فکر کولو ته یې وهڅوي نو باید دې ته پام وکړي چې کله ماشوم د (ولې) په کلمه خپله پوښتنه پیلوي، باید سم له واره ځواب ورته کړي. بلکې له ماشوم سره یو ځای د پوښتنې شالید راوڅپړي او پوښتنه داسې تجزیه کړي چې ماشوم په خپله د پوښتنې ځواب ته ورنږدې شي. د پوښتنې په تجزیه کولو کې به دا له ماشوم سره مرسته وکړي چې ماشوم په دې پوه شي چې کوم کلمات یې په پوښتنه کې ځای شوي دي؟ ایا د هرې کلمې مفهوم د ده لپاره واضح دی که نه؟ که واضح نه وي نو کومې معادلې او ورته کلمې ورته موندلې شي؟ که چېرې همدا پوښتنه تجزیه کړي، څومره ورته پوښتنې ترې جوړېږي؟ د همدې پوښتنې لپاره څومره دلایل موندلې شي؟ دا به هم بهتره وي چې موږ د ماشوم د (ولې) پوښتنې ته د ځواب پر ځای د دوی پوښتنه په ورته کلماتو سره له سره مطرح کړو. مثلاً ووايو څه فکر کوې چې دا څنګه داسې شوی دی؟ زموږ

پوښتنه ماشوم په خپله فکر کولو ته هڅوي. دا نو هغه وخت دی چې ماشوم دې ته اړ کېږي چې د پوښتنې د ځواب لپاره دلیل ولټوي. دا زموږ دنده ده چې ماشوم دې ته وهڅوو چې خپلې تجربې له موږ سره شریکې کړي. کومه پوښتنه چې ورته پیدا کېږي د هغې په مفهوم یې پوه کړو. دې ته یې متوجه کړو چې فکر او تخیل هم شته. د کومې پوښتنې ځواب چې ماشوم پیدا کوي د هغې په اړه خبرې ورسره وکړو. په جمله کې د کلماتو په اړه وغږیږو، که معادلې کلمې یې وي، هغې ته یې پام ورواړوو او بیا په اخر کې د پوښتنې له ځواب څخه د دوی برداشت او نظر معلوم کړو چې دوی څه ترې زده کړل او له دې زده کړې څخه یې هدف څه و.

فلسفه ماشومان له فکر کولو، تخیل او د ژبې له کارولو سره روږدي کوي او دې ته یې هڅوي چې نوې مفکورې تعقیب او تجربه کړي. فلسفه یوازې خبرې، استدلال او دلیل نه دی. د انټیک په دوره کې نڅا، موسیقي، تياتر، پانتومیم او تقلید د فلسفې برخې وې. نن سبا چې د فلسفې غېږه نوره هم پراخه شوې، انځورګري، نقاشي او حتی د تېرې توږل یې هم ورځپل کړي دي. فلسفه په هر شي کې پټه ده چې د رابرسېره کولو لپاره یې یوازې ذهني تجربې ته اړتیا ده او بس. هغه کسان چې له ماشومانو سره فلسفه کاروي، خپل فکر او د ماشوم فکر دواړه روزي.

اخځلیک: د ښاغلي لیپمن بیوګرافي، الماني ویکی پیدیا

ماشوم څه وخت د درواغو په ويلو پيل کوي؟

هېڅ ماشوم له پيدايښته نړۍ ته ښه او بد عادت له ځان سره نه راوړي. څرگنده ده چې عادتونه هم روزل کېږي. د ډېرو نورو زده کړو په څېر درواغ ويل هم د هغه عادتونو په کتار کې راځي چې زده کېږي او روزل کېږي.

د درواغو ويل په ماشومانو کې بېلابېل دليلونه او ډولونه لري. هغه ماشومان چې عمرونه يې د دريو او شپږو کلونو تر منځ وي، د حقيقت او تخيل تر منځ توپير نه شي کولای. د دوی په ذهنونو کې خاصې کيسې راپيدا کېږي او ډېر ځله داسې خبرې کوي چې د لويانو عقل يې منلو ته تيار نه وي.

دا ځکه چې په دې عمر کې د ماشومانو حافظه د بدلون په حال کې وي. دوی له هره ځايه معلومات راټولوي او د دې راټولونې په لړ کې په حافظه کې تشې رامنځ ته کېږي. ماشومان پرته له دې چې په دې وپوهېږي چې د دوی خبرې تر کومه ځايه په حقيقت ولاړې دي او څه معنا لري خپلې خبرې غځوي او کله کله له ترسره شوي کار څخه منکرېږي.

د مثال په توگه احمد چې څلور کلن دی په وړکتون کې د خپل ملگري له خوا ټيله کېږي. ځکه چې احمد د ده موټرک اخيستی دی. احمد د روزونکې له خوا پوښتل کېږي چې ولې دې د هغه موټرک اخيستی دی؟ احمد داسې منکرېږي چې گنې ده دا موټر هېڅکله ليدلی هم نه دی.

دلته د احمد له خوا منکرېدل په خپله احمد ته د دې احساس نه ورکوي چې گنې ده درواغ ویلي دي. ده ته دا خبره واضح ده، هغه څه چې ما وویل همداسې وو، ځکه له ما سره خو د ده موټر نشته خو موږ یې وار له واره په دې ټکي پای ته رسوو چې گنې احمد درواغ وايي.

ځينې وخت له ماشومانو څخه د لوبو په ترڅ کې خپل او يا هم د بل ماشوم څيز ماتېږي، نو دې ماشوم ته د هغه څيز ارزښت د شي له اصلي ارزښت څخه زيات ښکاري او له دې وېرې چې په کور کې به څه ځواب ورکوي، درواغ ويل غوره گڼي.

ځينې ميندې او پلرونه د خپلو ماشومانو په روزنه کې له سزا ورکولو کار اخلي او د کور د ننه د ماشوم د ښې روزنې لپاره بېلابېل سخت قوانين وضع کوي. خو د دا ډول کورنيو په ماشومانو کې، د دوی د غوښتنو پر خلاف د درواغو ويل ډېر اوږدېدل کېږي. ځکه دا ډول ماشومان بيا د سزا د ورکولو له وېرې هم درواغ وايي. دوی هڅه کوي چې خبره واپوي او دا ډول خبرې اړول په حقيقت کې په ذهن کې د درواغو روزل دي.

کله چې کوم ماشوم له بهره په خبرې کميس کې کور ته راننوځي او يا هم په عادي حالت کې نه وي، نو مور او پلار وار له واره پوهېږي چې بهر يې حتماً له کوم چا سره جنگ کړی دی. دا زموږ او تاسو لپاره کومه نوې خبره نه ده. ځکه موږ هم دغه پړاو تېر کړی دی. که چېرې له خپلو تجربو څخه گټه واخلو نو کېدای شي چې ماشوم له درواغ ويلو وژغورو.

له پېښې د خبرېدو لپاره حتمي ده چې خپله پوښتنه په داسې ډول طرحه کړو چې ماشوم د پوښتنې په حال کې دا احساس کړي چې د مور او پلار لپاره زما د خبرې کميس او بد حالت ليدل کفايت کوي، اوس که زه ريښتيا هم ووايم نو کومه خبره نه ده. ليکن پرته له دې چې له ماشومه وپوښتو، ترسره شوی کار په ده وروتپو او ووايو چې ته خو ما ته معلوم يې، ځکه چې په هرشي دې سر لغړ وي. ته چې په داسې حال کې يې نو هغه بل غريب به په څه حال وي؟ نو دلته ده چې ماشوم د زړه خبره نه شي کولای او بې له ځنډه به د ځان د سپيناوي لپاره کيسه په درواغو واړوي. کله چې يې يو ځلې د درواغو په ويلو ځان مور او پلار ته سپين کړ بيا نو د ښوونځي له نمر وڅخه رانيولې د ژوند په ډېرو برخو کې به د درواغو ملگرتيا وکړي.

نو تر ټولو غوره دا ده، تر دې د مخه چې په ماشوم هره خطا وروتپو، يو وارې ځان د ماشوم په ځای کې راوړلو او له ځانه وپوښتو چې که زه د ده پر ځای وای، څه به مې کول؟ تر هغه وروسته په ارامۍ له ماشوم سره خبرې وکړو او هغه وپوهوو، تر څو ماشوم د ريښتيا له ويلو څخه ونه وېرېږي او په ډاډه زړه بې له وېرې اصله کيسه وکړي. نو په دې توگه کولای شو چې ماشوم له درواغو ويلو وژغورو.

ماشومان او پوښتنې

کېدای شي زما په څېر به ډېر داسې خلک وي چې د زړه له تله به له ماشومانو سره مينه لري. خو د دې مينې سره سره به نه شي کولای چې د دوی پوښتنې ځواب کړي. دا د ورکتوب پوښتنې به موږ هم کړې وي. زما اوس هم يادېږي چې کله کله به مې يوه نيمه پوښتنه وکړه، نو دا خبره به مې واورېدلې چې څه دې له ځانه نيا جوړه کړې ده او له خپله ځانه غټې غټې پوښتنې کوي. يا به يې راته ويل چې توبه وباسه او غيب ويل مه کوه. خو زما پوښتنو ته چا ځواب نه درلود.

په دې خبره پوهاوی ضرور دی چې ماشومان ولې او د څه لپاره دومره ډېرې پوښتنې کوي؟ ماشومان د شوق او د عادت له مخې پوښتنې نه کوي. بلکې پوښتنې د دوی د ودې يو طبيعي پړاو دی چې هر نورمال ماشوم يې تېروي. دوی دا پوښتنې د ځان او د خپلې نړۍ د لابنې پېژندنې لپاره کوي.

که د ماشومانو په پوښتنو غور وکړو، نو يوه پوښتنه يې هم داسې نه ده چې بې دليله او بې معنا اوسي. که د دوی پوښتنې په «ولې» پيلېږي، نو د هر ولې لپاره د «ځکه چې» ځواب هم شته. په ټوله کې د ماشومانو پوښتنې د لويانو د پوښتنو په پرتله عجيبې او د معنا په لحاظ ستونزمنې وي. نو کېدای شي يو دليل يې دا هم وي چې موږ يې په اسانه ځواب نه شو ويلای.

ماشومان د ودې په اوږدو کې ډېر څه وينې او ډېر څه په خپله تجربه کوي. د دوی ذهن په ليدلي شيانو او ترسره شويو تجاربو بيا کار پيلوي. ذهن د همدې کار په اوږدو کې ډېر څه مني او ډېر څه د بيا منلو لپاره د پوښتنې په توگه له سره مطرح کوي. يو بل ټکي ته بايد ډېر پام وکړو، هغه دا چې د ماشومانو پوښتنې د دوی د ذکاوت او کنجکاوي هنداره ده. د همدې پوښتنو په اساس کولای شو په ډېره اسانۍ سره د دوی استعداد رಾಮعلوم کړو او په دې وپوهېږو چې د ماشومانو په ذهن کې څه دي او د دوی ذهن په څه شي بوخت دی.

د حيراني خبره ده چې د ماشومانو وړې سترگې هغه څه وينې چې لويان يې نه وينې. د دوی واړه او کوچني غوږونه هغه څه اوري چې لويانو هېڅکله نه وي اورېدلي. دوی داسې پوښتنې کوي چې موږ يې کله هم په اړه فکر نه وي کړي. نو کله چې دوی موږ وپوښتي، موږ د ځواب پر ځای لومړۍ ماشوم ښکښو، په پوښتنه يې پښېمانه کوو او بيا وروسته د دوی د پوښتنې په اړه فکر کوو او ورته وايو چې غيب مه وايه، توبه وباسه که نه گنهکار ېږي.

لېکن په دې فکر نه کوو چې ماشوم د خپلې پوښتنې په معنی پوه کړو. ماشوم د خپلې پوښتنې په مطرح کولو نه پوهېږي. دوی په داسې کلماتو سره پوښتنه اوږدي چې موږ ته غيب ويل ښکاري. ماشوم هغه څه وايي چې ذهن کې يې راټول شوې وي. دوی د خپلې پوښتنې په معنی نه پوهېږي. که چېرې پوهېدای نو د دې وار نه رارسېده چې موږ ورته ووايو: «غيب ويل مه کوه، توبه وباسه که نه گنهکار ېږي».

زموږ دنده دا ده چې له ښکښولو تر مخه لومړی ماشوم ته د هغې د پوهې سره سم، په داسې الفاظو کې د دوی د پوښتنې په اړه معلومات ورکړو چې ماشوم د معلوماتو د اورېدو په اوږدو کې د

خپلې پوښتنې په ځواب پوه شي. په دوهم قدم کې دې ته هم بايد پاملرنه وشي چې ماشوم ته تيار ځواب ورنه کړل شي. پوښتنې په خپله د ماشوم ذهن فعاله ساتي او تيار ځوابونه د ماشوم ذهن غير فعاله کوي. ماشوم ته د پوښتنې د ځواب پر ځای بايد د ځواب د پيدا کېدو او د معلوماتو له لارې د زده کړو چل وروښودل شي. ماشوم ته د پوښتنې په اړه بايد دقيق او د رښتيني معلوماتو منبع وروښودل شي. ماشوم ته بايد په هېڅ صورت درواغ ونه ويل شي. که چېرې دقيق معلومات مو درلودل خو ښه خبره ده. که مو نه درلودل دا به غوره وي چې له کتابونو، انټرنېټ او يا هم له کومې بلې منبع څخه له ماشوم سره په ګډه معلومات راغونډ کړو. له مشرانو سره بحث او له دوی سره په ګډه د يوې پوښتنې په اړه پلټنه ماشوم په ذهني لحاظ په ځان متکي او باوري کوي. ځکه ډېر ځله په ګډه پلټنه د پوښتنې له ځواب څخه اغېزناکه تمامېږي.

ماشومان او د زده کړو فشار

د یوه داسې تنکي ځوان کیسه مې اورېدلې وه چې زده کړې ترې پاتې وې او د کلونو ناروغ په شان به یې اوونۍ اوونۍ په روغتون کې تېرولې. نوموړې له کور، ژوند دوستانو او حتی د خپلې کورنۍ له غړو څخه زړه توری و. په روغتون کې د پاتې کېدو سره سره به یې یا سر په دیوال واوه او یا هم د کړکېو له شیشو سره ډاکترانو یې د روحي فشارونو د ډېرو لاملونو تر څنګ یو هم د زده کړو فشار په ګوته کړی و.

مور او پلار هغه کسان دي چې تر هر بل چا ډېر د خپل اولاد د استعداد او کړو وړو په اړه پوهېږي. خو ځینې میندې او پلرونه شته چې غواړي نارینه اولاد یې د ښوونې او روزنې له پلوه په نږدې خپلوانو او کورنیو کې بې ساری اوسي. دا ډول میندې او پلرونه په خپل ځان هر ډول ستونزه مني. خو د اولاد په زده کړو کې تنګدستي او سستي نه مني.

دوی له ډېر کوچنیوالي څخه په ماشومانو زده کړې پیلوي. په واره سن کې یې ښوونځي ته شاملوي. په هغه مهال کې چې د ماشوم د لوبو وخت وي، دوی ورته د ښوونځي د درسونو سربېره، د کامپیوټر، انګریزي او ریاضي کورسونه هم نیسي. که ځینې کورنۍ اقتصادي ستونزه ونه لري، نور سامي او خطاطي هم پکې اضافه کېږي.

دا کورنۍ په دې اند دي، کله چې موږ د اولاد د ښې روزنې لپاره دومره ستونزې گالو، نو دوی خو باید په خوشحالي خوشحالي. دا هر څه ومني او دومره باید تکره اوسي چې لر او بر سیال ونلري. خو تردې د مخه چې د ماشوم په وړو کي ذهن د زده کړو دروند بوج ورواړوو، یو ځل باید په دې پوه شو چې زموږ اولاد په کومه برخه کې ښه استعداد لري. کوم شی ده ته ډېر په زړه پورې دی؟ که چېرې موږ د خپلې خوښې د زده کړو بوج د ده په وړو کي ذهن وربار کړو، ایا دی به یې له عهدې ووتلی شي؟ ایا زموږ له غوښتنې سره سمې زده کړې به د ده د لوبو وخت نه نیسي؟ د ده د خوښې لوبې کومې دي، ایا کولای شو د دې لوبو په مرسته د زده کړو او لوبو تر منځ توازن برابر وساتو؟

که چېرې دا ټولې پوښتنې مو په سمه توگه ځوابولې شوې خو په سالمه توگه به مو د خپل ماشوم زده کړو ته پاملرنه کړې وي. د ماشوم د روښانه راتلونکي لپاره به مو خپلې هڅې او دنده په ښه توگه ترسره کړې وي. خو که چېرې د ماشوم د لوبو او د زده کړو تر منځ مو انډول نه وي ساتلی او د ماشوم په کوچني ذهن مو د زده کړو او یا هم په ښوونځي کې د اول نمره گۍ لپاره فشار ډېر کړی وي، نو دا به په دې معنا وي چې په خپله به مو د ځان او ماشوم لپاره ستونزې اخیستي وي.

په ماشوم فشار راوستل ماشوم ته وېره پيدا کوي. هغه میندې او پلرونه چې د لوړو نمرو په خاطر ماشوم ته په غوسه کېږي او یا هم ماشوم وېروي، ماشوم یې د وېرې تر څنګ په زړه کې د حقارت او کمۍ احساس هم پيدا کوي. ماشوم له ښوونځي څخه زړه توری کېږي. له هغه ملگرو څخه لرې کېږي چې له ده څخه یې نمرې لوړې

وي. ماشوم په ذهني لحاظ لالهانده کېږي او حتی په داسې غلطيو پيل کوي چې تر دې د مخه يې کله هم نه وي کړي.

يو بل ټکی چې ماشومان له درسه زړه توري کوي، هغه له نورو ماشومانو سره پرتله کول دي. استعداد په ماشومانو کې توپير لري. ځينې به په رياضي کې تکړه وي. ځينې به په ادبياتو يا لاسي کارونو کې. داسې ماشومان هم شته چې په هر مضمون کې تکړه وي او خدای پاک ورته خاص استعداد اعطا کړی وي. دا ډول ماشومان استثنايي وي. په هېڅ صورت بايد له دوی سره خپل ماشومان پرتله نه کړو. دا به تر ټولو غوره وي چې د خپلو ماشومانو استعدادونه وپېژنو. په هغه څه کې يې وروزو چې دوی ورسره مينه او لېوالتيا ولري. دا هڅه بايد وشي چې ښوونځي ته د ماشوم تگ د ده په غوښتنه وي. ښوونځی بايد د ماشوم لپاره د تفريح او لوبو ځای اوسي، نه د جبر او ستونزې. په ښوونځي کې بايد د ماشوم استعداد او ذهن وروزل شي نه وېره او زړه توری. که چېرې په مينه او د لوبو په اوږدو کې ماشوم ته څه ورزده کړو نو د راتلونکي لپاره به مو خپل اولادونه، له ذهني فشارونو، بې خوبۍ، د غذايي سيستم نا انډولي، په مخدره موادو روږدي کېدل او حتی په ځينو حالتو کې به مو د ځان وژنې مخنيوی کړی وي.

پابلو پيکاسو وايي: هر ماشوم يو هنرمند دی. خو تاسو څه فکر کوئ چې څه ډول کولای شو دا کوچني هنرمندان داسې رالوی کړو چې دوی او هنري يې، دواړه په ښه توگه وروزل شي؟

ماشومان، لیکونه او انځورونه

ایا په یاد مو دي چې وروستی ځل مو خپل مور او پلار ته څه وخت لیک لیکلی و او د لیک محتوا مو څه وه؟ ډېر خلک، لیک د گرانېت نښه بولي. که څه هم نن سبا برېښنایي لیکونو، کار اسانه کړی دی چې ټایپول او لوستل یې څه نا څه د زړه تنده ماتوي. خو سره له دې بیا هم د قلمي لیک ځای نه شي نیوی.

د ماشومانو ارواپوهان د لیک لیکل او د انځورونو کښل د ډېرو رواني ستونزو حل گڼي. دوی وايي هر انسان په زړه کې له یو شي څخه وېره خامخا لري. خو د ماشومانو وېره د لویانو له وېرې سره توپیر لري. لویان تر ډېره بریده په منطق او استدلال له ځانه، وېره لرې کولای شي او یا یې هم له نورو څخه په پوره مهارت پټولای شي. لېکن ماشومان نه د وېرې د پټولو استعداد لري او نه هم کولای شي چې له ځان سره استدلال وکړي. د دوی وېره هغه مهال لا پسې ډېرېږي، کله چې په کور کې له فشار سره مخ شي.

هر مور او پلار وايي چې زما په څېر به بل چا ته خپل اولاد نه وي گران. زه چې هر څه کوم د دوی لپاره یې کوم، نو که لږمې وډار کړل او یا مې کومه سزا ورته وټاکله، دا نو پروا نه کوي. لېکن دې ته باید پام وکړو چې وېره په ماشومانو کې په اسانۍ سره مینه له منځه وړي. وېره د جولاد جال په شان له یوې وېرې نقطې راپیلېږي او بیا هر لوري ته غځېږي. په ماشومانو کې په عادي ډول له دوو شیانو وېره ډېره لیدل کېږي. یوه له تیاري او بل له درس.

هغه ماشومان چې له تيارې وېرېږي، د ارواپوهانو له نظره كه خو خو واري د ورځې په رڼا كې د شپې او د تيارې تصويرونه انځور كړي، نو خامخا به هغه څه هم پكې انځور كړي چې دوى ترې وېره لري. هغه مهال په اسانۍ سره كېدای شي چې له ماشوم سره په غېر مستقيم ډول د نوموړي شي په اړه خبرې وشي. ماشوم ته بايد د شپې ښكلا وروپېژندل شي. كه له ماشومانو سره يو ځاى خو واري په تياره كې د كور په انگرې يا هم د بام پر سر، د ستورو، سپوږمۍ او د باد په څپو كې له وريځو څخه جوړ شوي شكلونه وكتل شي نو يقيناً چې د تيارې د وېرې اغېزه كم شي.

همدا ډول د ماشومانو له خوا مور او پلار ته او يا هم د مور او پلار له خوا ماشومانو ته د ليك ليكل ډېر اغېزمن ښودل شوي دي. ځينې وخت په كورنۍ كې د مور او پلار او ماشومانو تر منځ ستونزې وي. مور او پلار د غوسې او قهر په مرسته غواړي ستونزې اوارې كړي. لېكن د هغې غوسې اثر په ماشومانو كې وېره رامنځ ته كوي. د ماشوم ذهن هومره نه وي پوخ شوى چې د مور او پلار د غوسه كېدو لاملونه له منځه يوسي. بلكې د دې پر ځاى له دوى گوښه كېږي او په ذهن كې يې د دوى د غوسې په وړاندې وېرې ته زمينه مساعدېږي. ارواپوهان په دې اند دي، كه د ماشومانو او كورنيو تر منځ ستونزې وي، نو يو بل ته يې په ليك كې ليكل غوره دي. د ليك د لوستو پر وخت د يو بل د چيغې غږ نه اورېدل كېږي. د يو او بل غوسه نه احساسېږي. ليك انسان فكر كړلو ته اړ باسي. په ليك كې پرته له وېرې د زړه خبره ليكل كېدای شي. ليكل د عقدو د سپړلو لپاره ستن گڼل كېږي.

داسې هم ويل كېږي چې د قهر او غوسې پر وخت زړونه له يو بله لرې كېږي نو ځكه انسان په لوړ او از غږېږي. يا زموږ په اصطلاح، چيغې

وهي. مگر د ليک د لوستو پر وخت يوازې د سترگو او د ليک تر منځ اړيکه وي. ذهن ارامه وي او ډېر ځله ليدل او لوستل تر اورېدو په ذهن ژور اغېز پرېباسي. ماشومان هسې هم د لويانو په وړاندې بې جراته وي او بيا کله چې دوی په غوسه وي، نو ماشومان به د خپلو ستونزو په اړه له دوی سره څه ډول وغږېږي؟

د ماشومانو له خوا په چټ پټ کاغذ کې د دوی گډوډې او نيمې نيمکله کلمې د دوی د ذهن هنداره وبولی. هغه څه پکې وگورئ او ترې راويې باسي چې د دوی د ځور سبب گرځي.

مینه او مسلک که مینه او ماشوم؟

ایټالوی شاعر دانټې وایي، درې شیان له جنته راپاتې دي. د ورځې گلان، د شپې ستوري او د ماشومانو سترگې. په ریښتیا هم که د څو شپږو لپاره د ماشومانو نړۍ ته ورننوځو او د دوی په سترگو دنیا ته وگورو، نو یقیناً چې تېرې به هم ورینمینی وي. ماشومان له فطرته سپېڅلي دي. په دوی کې تکبر، غرور، ځانغوښتنه، کرکه، بخیلي او داسې نور منفي اوصاف چې لویان ورسره لاس او گریوان وي، نشته. که مو پام شوی وي، هغه خلک چې خپل ډېر وخت له ماشومانو سره تېروي، معمولاً آرام او ژوند ته خوشبینه خلک وي.

د همدې ماشومانو په سلسله کې تېر کال له یوې داسې المانۍ مېرمنې سره وپېژندل چې یوه اوونۍ وروسته یې د ۷۷ کلنۍ کلیمه لمانځله. جگه ونه، تک سپین وینستان او ابې رنگه سترگو یې د مهربانۍ اغېز دوه چنده کړی و. دا مېرمن اوس هم په پوره شوق، مینه او حوصله مندی، د تختې مخې ته ولاړه وي او ورو ماشومانو ته درس ورکوي.

یوه ورځ یې راته ویل چې له تقاعد وروسته مې د نړۍ ډېرو ملکونو ته سفر وکړ. ډېر څه مې ولیدل او ډېرې نوې تجربې مې وکړې. لیکن له دومره تفریح سره سره مې یوه ورځ پام شو چې خوراک، څښاک، خوب او صحت مې د پخوا په شان دي. مگر د زړه خوښي مې په بدلېدو ده. تر اوږده فکر وروسته دې پایلې ته ورسېدم چې زه له ماشومانو لرې شوې یم. دا دی له هغه راپه دیخوا په افتخاري ډول ماشومانو ته درس ورکوم. اوس مې د ښه صحت او آرامه ذهن تر

څنگ، د زړه خوښي هم د پخوا غوندې شوې ده. رینستیا یې ویلي چې ماشومان د جنت نښې دي. زه هم د دوی په منځ کې ځان جنتي گڼم.

له ځان سره مې فکر کاوه، ډېر کلونه ووتل چې زه له ښوونځي راوتلې يم. زموږ ځینې معلماني وې چې له ماشومانو سره یې خورا ظالمانه چلند کاوه. که ووايم چې ماشومان یې نه خوښېدل، نو دا خو د وهلو لپاره دلیل نه شي کېدای. که چېرې څوک د چا نه خوښېږي نو باید ووهل شي؟ او که ووايم چې ماشومانو به ښوونکي ځورول، دا هم سمه خبره نه ده. وړوکی له ځانه ستر نشي ځورولی. که د ماشوم او ښوونکي د مینې خبره یوې خوا ته پرېږدو، نو ایا هغه ښوونکو له خپل مسلک سره مینه نه درلوده چې لږ تر لږه یې د هغې د عزت لپاره خپل درنښت ساتلی وای؟

تېره اوونۍ له ښوونځي څخه لیک راغی او د نویو ښوونکو لټنه پېژندگلوي یې لیکلې وه. د یو ښوونکي په اړه یې لیکلي وو چې د کیمیا او فیزیک په برخه کې دوکتورا لري. پخوا په پوهنتون کې پروفیسر و. اوس یې چې تقاعد اخیستی، په افتخاري ډول زده کوونکو ته په ښوونځي کې درس ورکوي. دی غواړي چې خپله پوهه او مسلکي تجربه له تنکیو ځوانانو سره شریکه کړي. ما مې خپل زوی ته وویل: «نوڅه، موږ ته یې هسې هم گټه نه رارسېږي. ته خو تر اوسه نه کیمیا لري، نه فیزیک». زوی مې راته وویل: «خیر که زه یې نه لرم، نور خو یې لري». که رینستیا ووايم په خپله خبره وشرمېدم. فکر مې وکړ، څومره ځانغوښتونکې يم. یوازې د خپلې گټې په اړه فکر کوم. تر ما خو مې زوی ډېر ښه دی. لږ تر لږه د بل په اړه خو فکر کولای شي.

تاسو څه فکر کوئ، ایا زموږ کدرونه به، د ځان او یا هم د راتلونکي نسل د روزلو لپاره، د وړو زده کوونکو مخې ته ودرېږي او هره ورځ به له دوی سره سر وخوروي؟ زموږ خلک که په ځان ستونزه هم مني نو یوازې د هغه چا لپاره یې مني چې نیغ په نیغه یې د وینې او یا هم د نوم تړاو وي.

څو ورځې د مخه بیا له هماغه مېرمنې سره مخ شوم. تر روغې وروسته یې په خدا کې راته وویل، ځینې خلک وایي چې ماشومان سپرې زړوي. خو زه د دوی د مفکورې برعکس وایم چې ورځ تر بلې ځان ځوان احساسوم او وجه یې همدا ماشومان دي چې ما ته قوت راکوي. د خبرو په اوږدو کې یې راته وویل چې خاوند یې وایي، له ماشومانو سره ناسته ولاړه، له دوی سره بحث، د انسان ذهن فعاله ساتي.

دا ښاغلی د طب ډاکتر دی. ځان ته یې شخصي کلینیک درلود. له تقاعد وروسته یې په افتخاري توګه د طب محصلینو ته درس ورکاوه. یو وخت یې وویل، محصلین هماغه پوښتنې کوي چې ځوابونه یې زما په ذهن کې تیار شته. زه نوې زده کړې ته اړتیا لرم. غواړم چې ذهن مې له پخېدو راوژغورم. د دې لپاره یې اوس وړو ماشومانو ته په ښوونځي کې درس پیل کړی دی.

دی وایي، ماشومان زموږ تر اټکله ډېر ذهین دي. دوی د انسان د اناتومی په برخه کې چې زما مسلک دی، داسې پوښتنې کوي چې زما تجربه یې ځواب نه شي ویلای. زه د دوی د پوښتنو د ځواب لپاره په نویو زده کړو بوخت یم. اوس مې دومره څه زده کړي دي چې تر دې د مخه مې نه وو زده.

د پیکاسو په اړه مې لوستي وو چې تر مسلکي زده کړو وروسته یې چې کله په انځورګرۍ پیل وکړ، وویل: زه غواړم د انځورګرۍ په

برخه کې يو ماشوم واوسم. ځکه د ماشومانو تخيل تر لويانو ډېر ژور وي. د دوی له ذهنه هره ورځ نوي څه راتوکېږي او زه غواړم چې هره ورځ نوي څه راوپنځوم.

د پيکاسو ډېرې تابلوګانې د ماشومانو د رسمونو په څېر يوازې کېږي وږې کړنې دي چې ليدل يې اسان او پرې پوهېدل يې خورا ګران دي. څومره به ښه وي که موږ هم د خپلو ماشومانو ذهن ازاد پرېږدو. دوی ته د دې حق ورکړو چې په خپله خوښه په خپله تخيلي نړۍ کې پاتې شي او له هماغه ځايه خپلې مفکورې له موږ سره شريکې کړي. کېدای شي په دې توګه به موږ هم په دې وتوانېږو چې خپله مينه او مسلک دواړه له دوی سره شريک کړو.

له ماشوم سره مينه، خو خومره؟

له ځينو سپين سرو بنځو مې دا خبره اورېدلې وه چې ويل به يې: «خومره چې په اولادو زړه خورئ، هماغومره به ورته ځورېږي. که يې ازاد پرېږدي نو خدای به يې ډېر ښه ستر کړي» ځينو خو به دا پوښتنه هم پسې وکړه چې د چرگې چرگوري په کوټنۍ کې بند ښه لويېږي که بهر په ډېران کې ازاد؟

دا خبره سمه ده چې ماشوم ډېر څه له چاپېرياله زده کوي. خو د مور او پلار روزنه تر چاپېرياله هم ډېره مهمه ده. موږ ډېر عادتونه په ماشوم ورټپو او ورته وايو چې دا عادت دې له کومه زده کړي؟ خو که د ماشوم په عادتونو غور وکړو، د هر عادت زده کړه د مور او پلار له روزنې او د دوی له عادتونو څخه منشا اخلي.

دلته به د ځينو ميندو او پلرونو په هغه عادتونو خبرې وکړو چې پايلې يې په ماشومانو کې، ښوونځي ته د شاملېدو پر وخت رابرسېره کېږي. د ماشومانو ارواپوهان دا ډول ميندې او پلرونه په درېيو برخو ويشي.

يو هغه ميندې او پلرونه دي چې د اولاد لويېدو ته يې بېړه وي. دوی د ماشومانو پل اخيستل، خبرې کول، ورکتون ته تگ، ښوونځي ته شاملېدل او ان تر لوړو زده کړو پورې يې تلوسه وي چې اوس به څه وخت دا مرحله رارسېږي او څه وخت به ختمېږي. دا ډول کورنۍ په دې اند دي چې ژر ځان له مسووليت څخه خلاص کړي او ژر به دې وتوانېږي چې اولاد يې په خپلو پښو ودرېږي. دا چې دوی تر ډېره

بریده مسوولیت په ماشومانو وراچولی وي نو ماشومان یې هم د دوی له تمې سره سم په ځان متکي او باوري رالویږي. ښوونځي ته له تگ سره سم د ښوونځي په چاپیریال کې تطابق کوي او ځانونه هوسا گڼي. ځینې بیا هغه میندې او پلرونه دي چې کله یې ماشوم تگ پیل کړي، نو دوی ته داسې یو احساس پیدا شي چې اولاد مې را لویږي، له ما به ورو ورو لرې کېږي او زما مرستې ته به اړتیا نه لري. دوی ته ځان یوازې ښکاري. نو د دې لپاره چې اولاد له ځانه چاپېره وساتي، له اولاد سره تل د یو وړوکی ماشوم په څېر چلند کوي. اولاد ته دا احساس نه ورکوي چې گڼې هغه رالوی شوی دی. لیکن دغه ډول میندې او پلرونه دې ته پام نه کوي چې له کوره بهر نړۍ بل ډول ده. ماشوم باید په ځان باوري او متکي رالوی شي. هغه مهال چې دوی د لومړي ځل لپاره وړکتون او یا هم د ښوونځي انگرې ته ننوځي نو د وېرې او ډار احساس ورسره وي. ځینې خو یې حتی په مور او پلار ورنښتي وي او ژاري. د دا ډول ماشومانو زړه، په ټولگي کې هم په اسانه نه لگېږي او د درس زده کول خو ورته یوه لویه غمیزه ښکاري. بل هغه میندې او پلرونه دي چې نه غواړي د خپل اولاد په اړه یوه خبره هم له چا سره شریکه کړي. دوی هر څه له ځان سره ساتي. اولاد تر ډېره بریده د خپل نظر لاندې نیسي. له دوی سره دا وېره وي چې گڼې اولاد یې څوک ترې نیسي او یا یې هم ترې پټوي. کله چې د دوی ماشومان ښوونځي ته ځي، نو د ماشوم په پرتله وېره او اضطراب په دوی کې ډېر وي، دوی گومان کوي چې ښوونځي او ښوونکی د دوی ماشومان له دوی څخه اخلي. د دې ډول کورنیو ماشومان ډېر بې زړه، ډارن او ډېر وخت په ذهني لحاظ لالهنده وي. که د دا ډول عادتونو په اړه فکر وکړو، نو ټول احساسات عادي او انساني دي. هره مور او هر پلار له خپل اولاد

سره مينه لري. ليکن که دا مينه له خپل عادي حالت څخه واوري نو خامخا به ستونزې راولاړې کړي. دا خبره به هم و منو چې مور، پلار او اولاد پر يو او بل حق لري. مگر د يو او بل ملکيت نه گڼل کېږي. په تېره بيا ماشومان چې د پېدايښت له اولې ورځې څخه يو بيل انسان وي. يو داسې انسان چې ځان ته کرکټر او د ژوند په هره برخه کې ځانگړي حقوق لري. د ماشوم لويېدل او د هغوی هره نوې زده کړه د مور او پلار د وياړ او خوشحالي سبب کېږي. ليکن دا خوشحالي بايد د دې باعث ونه گرځي چې ماشوم دې ته مجبور کړي چې ځان ورته د يو چا پر ځای د يو(شي) په څېر ښکاره شي. هغه ميندې او پلرونه چې له خپل اولاد سره تل د ماشوم په څېر چلند کوي، د هغوی يو عادت دا وي چې د لوبو پر وخت ډېری د لوبو سامان له ماشومانو څخه اخلي. له دوی سره دا وېره وي چې گڼي اولاد مې په دې بازېچه ځان غوڅ نه کړي. په داسې حال کې چې لوبې د ماشوم حق دی. له بلې خوا ماشوم د لوبو پر وخت دا زده کوي چې د لوبو له سامان سره څه ډول چلند وکړي. ماشوم د لوبو په اوږدو کې د راتلونکي لپاره چمتو کېږي. مور او پلار نه شي کولای چې په ښوونځي کې د ماشوم لپاره په خپله خوښه ښوونکي، ټولگيوال او يا هم ټولگي وټاکي. دا به د ميندو او پلرونو تېروتنه وي که چېرې ماشومان په خپله قبضه کې وساتي. دا د ماشوم حق دی چې له خپل طبيعي کرکټر سره سم وده وکړي. که چېرې يو ماشوم په هغه شان چې لازمه ده ازاد پرېښودل شي، نو د ژوند لومړني شپږ کاله يې په ذهني لحاظ دې ته چمتو کوي چې پرته له مور او پلار څخه په ټولگي کې کېږي او د ښوونکي خبرو ته غوږ ونيسي. ښوونځی هم د هغې بازېچې په شان دی چې کېدای شي ماشوم يې خوږ شي. ليکن بهتره به دا وي چې تر خوږېدو د مخه يې له هغه سره د لوبو په چل بلد کړو.

ښوونځي کې هم بېلابېل زده کوونکي او ښوونکي وي. د دوی کرکټر هم د کورنۍ له غړو سره متفاوته وي. که ميندې او پلرونه خپل اولادونه په ځان پورې کلک ونيسي، نو ايا دوی به هره ورځ د اولادونو ښوونځي بدلوي او يا به يې د بازيچې په څېر له لاسه ترې رانيسي چې پې خود نشي؟

که چېرې موږ ماشوم ازاد پرېږدو نو دا په دې معنا نه ده چې گنې موږ خپل اولاد سره مينه نه کوو او يا دا چې دوی به له موږ څخه مخ واړوي. بلکې د دې لپاره چې دوی په خپل ځان باور پيدا کړي. په چاپيريال کې د ځان لپاره ځای ومومي او وکړای شي چې پرته د بل له مرستې د خپلو ستونزو لپاره د حل لار ومومي او په ټولنه کې ځان په خپلو پښو ودروي.

د نعيمې غنې ليکنې او ژباړې

د ماشومانو لپاره ۷ نا مناسبې جملې

ژباړه

نعيمه غني

۱- له خپل عمر سره سم چلند وکړه! يا هم: داسې کارونه مه کوه!
لوی هلک/ لويه نجلی- بې! کله کورنۍ د ماشوم کړنې انتقاد کوي،
ځکه چې د هغوی کړنې پر لويانو بده اغيزه کړې وي. په داسې حال
کې چې د ماشوم رفتار د هغه د احساساتو ښکارندوی دی او د
لويانو دنده ده چې د خپل ماشوم احساسات درک کړي. که يو څلور
کلن ماشوم نه پوهيږي چې څه غواړي او ژاړي، يا که يو شپږ کلن
ماشوم د (واورې يا باران) په ورځ په کوټه کې تنگ شوی، غواړي
بهر ووځي او ژاړي، دا دواړه د خپل عمر سره سم رفتار کوي. که څه
هم موږ له ماشوم نه دا تمه لرو چې هغوی دې په خپلو کړنو سره موږ
ونه ځوروي، خو د دې په ځای چې ماشوم ته ووايي: له خپل عمر سره
سم چلند وکړه! کېدای شي ورته ووايي: معلومېږي چې ډېر په قهر
يې، پوهېږم چې دې کار ډېر ناراحته کړی يې. دا او دې ته ورته
مناسبې جملې ماشوم ته آرامش ورکوي او شرايط ورته د تحمل وړ
گرځوي.

۲- ټوکه مې وکړه: د ماشوم په قهرېدلي حالت کې له ماشوم سره لاس
اچول ظاهراً ماشوم خندوي او هغه خوشحالي خو په حقيقت کې دا
يو وړانونکی عمل دی او په ماشوم باندې ناوړه اغېزه لري. کله چې
ماشوم په غوسه دی، د هغه خندول د دې سبب کېږي چې يو بد
احساس پيدا کړي. تاسو د ماشوم د والدينو په توگه دا دنده لرئ
چې هغه حمايت کړي نه چې د هغې د آزار سبب شي، نو که دا کار
غواړئ کله مو چې ماشوم ځورېږي، تاسو ځان خوشحاله مه ښيئ.

۳- ولې د په څير نه يې؟ په پرتله کولو سره ماشوم فکر کوي چې په ټيټه درجه کې دي او دا د ماشوم د فعاله ساتلو لپاره سمه او مناسبه لار نه ده. کله چې ماشوم له خپل همزولي نه ځان ټيټ احساس کړي، خپله روحیه له لاسه ورکوي او له فعالیت څخه لاس اخلي. تاسو ته ښايي چې د خپل ماشوم کمزوری او ځواکمنتياوې ومني او هغوی د خپلو اعمالو د اصلاح لپاره تشويق کړئ.

۴- منډې مه وهه چې لوېږې! د ماشوم ساتنې ته ستاسو له ټولې پاملرنې سره سره، دا ډول جملې د دې سبب کېږي چې ماشوم مو ولوېږي. ځکه هغه ته دا تلقين کوئ چې تاسو په تمه یئ چې هغه پر ځمکه پرېوځي. دا خبره ماشوم ته، چې غواړي خپلواک واوسي، ډېر زیان لري. ښه به دا وي چې هغه ته ووايئ: مخکې له دې نه چې منډه وکړې د بوټونو تسمې دې کلکې وټړه او درټولې یې کړه؛ او یا هم د ځمکې تیږو ته پام کوه. چې په دې صورت کې به مو د بوټونو یا د ځمکې له عیب نه خبرې کړې وي، نه د ماشوم له کمزورۍ نه.

۵- څه درته ووايم؟ ولې داسې پوښتنه کوئ چې په خپله یې هم په ځواب نه پوهېږئ؟ تمه مو څه ده چې ماشوم څه ځواب درکړي؟ کله چې پوښتنه کوئ: بوټونه دې چېرته وایستل؟ هغه په شیطانت او خدا ستاسو له څنگه تېرېږي که تاسو د هغه له دې کار نه ځورېدلي یئ، ورته ووايئ: ډیره خفه یم چې مجبوره دې کړم ترڅو د درېیم وار لپاره درته تکرار کړم چې بوټان دې د دهلبز په الماری کې کېږد.

۶- قول درکوم چې.....: ماشوم ته نه باید ژمنه ورکړو او نه له هغه نه ژمنه واخلو. زموږ روابط باید د اعتماد او اطمینان په اساس وي. کله چې مور او پلار د خپلو خبرو د تأیید لپاره مجبور دي چې ژمنه ورکړي، په خپله په دې باندې اقرار کوي (کله یې چې وعده نه وي ورکړې نو هغه خبره یې د اعتبار وړ نه ده) وعده ورکول د دې سبب

کېږي چې ماشومان له واقعیت نه لرې توقعات او غوښتنې پیدا کړي. که ماشوم ته وعده ورکړئ چې د جمعې په ورځ دې ژوبن ته بیا یو ماشوم دا وعده یوه حتمي ژمنه او تعهد ګڼي او داسې فکر کوي چې د جمعې په ورځ به نه باران ورېږي، نه به موټر خرابېږي او نه به دی ناروغه کېږي.

له بلې خوا له ماشوم نه هم ژمنه اخیستل په دې اړه چې نور به سم چلند کوي او یا هم نور به دا نا سم کار نه ترسره کوي، مناسب کار نه دی. کله چې موږ له ماشوم نه ژمنه اخلو چې خپل بد عمل اصلاح کړي او یا په راتلونکي کې ښه چلند ولري نو ماشوم په نا غوښتلې توګه وعده ورکوي او دا ژمنه د هغه خپله ژمنه نه ده ځکه دا ژمنه د هغه په وس کې نه ده. موږ ته نه ښایي چې د دې ډول غولونکو کړنو مشوق واوسو.

۷- یوه خبره څو ځلې درته وکړم؟ هغه میندې او پلرونه چې په نیشداره خبرو کې ذاتي استعداد لري، د ماشوم د رواني روغتیا لپاره یو لوی خطر دی. دا ډول میندې او پلرونه لکه کوډګر غوندې دي چې په خپلو کلماتو سره کوډې کوي او د ښو روابطو په مینځ ته راتګ کې خنډ پېښوي او د دې خنډ ګرځي چې د خپل ماشوم او د ځان تر منځ یوه سالمه عاطفي رابطه جوړه کړي. یوه خبره څو وار درته وکړم؟ کونې یې؟ ولې مې خبرې ته غوږ نه نیسې؟ دا میندې، پلرونه ښایي په دې نه پوهېږي چې په دا ډول کنایه لرونکو او نیش داره خبرو د ماشوم متقابل عمل راپاروي او دا سپکوونکې خبرې ماشوم تحریکوي او د هغه ذهن د انتقام له یوې خیالي نقشي نه ډکوي چې په نتیجه کې یې د هغوی روابط له ماشوم سره له مینځه ځي.

ليکواله: نعيمه غني

د ادبياتو ونډه د شخصيت په جوړولو کې ډېر ځله به مو اورېدلي وي چې زده کوونکي شکايت کوي چې د هغوی په کتابونو کې يو ملي اتل، شاعر، ليکوال يا ټولنيز شخصيت په کراتو کراتو معرفي شوي دي. هر ځل همدا خبره شوې ده چې هغه کس څوک و، څه مهال يې ژوند کاوه او څه کارنامې لري. دا خبره اوسنۍ نه ده. له پخوا نه دا دود و چې د ملي او افسانوي اتلانو او نورو مؤثرو شخصيتونو کيسې او افسانې به د سرودونو اوسندرو په بڼه په خاصو جشنونو او مناسبتونو کې په شفاهي ډول ويل کېدې، ميندو به دا کيسې د للو، للو په بڼه خپلو ماشومانو ته وراوړولې. ماشومان به د دې کيسو په زده کولو مکلف وو. د ښوونې او روزنې له بنسټونو څخه يو همدا سرودونه او افسانې وې. د افلاطون د تدريس له مهمو ټکو څخه يو دا و چې د هغه شاگردانو به د يونان د شاعرانو د شعرونو وړې وړې ټوټې يادولې او کله کله به د متروکې (قمچين) په زور دې کار ته اړ کېدل. همدا راز د زردشت د تعليم په اصولو کې هم دا خبره شامله وه. د هغه په زمانه کې د تعليم لومړنۍ دوره په اوه کلنۍ پيل کېده او اته کاله يې دوام کاوه. په دې موده کې تاريخي کيسې له افسانو سره يو ځای کېدې. د نيکو اشخاصو کارونه او همدا راز د پلرونو او نيکونو کارنامې به د نکلونو او شعرونو په بڼه زده کوونکو ته تدريس کېدل چې د هغوی د عبرت او پند سبب شي او هم له خپل تاريخ نه خبر شي. همدا راز ابن سينا بلخي هم د نورو زده کړو ترڅنگ د دا ډول شعرونو زده کول د اخلاقو او ادب ضامن گڼل او د هغو په زدکړه يې ټينگار کاوه. لنډه

دا چې زده کونکي تل د دا ډول شعرونو او د مشرانو د کارنامو په يادولو مکلف وو.

خو پوښتنه دلته ده چې دا بيا بيا تکرار يوازې د عبرت او تاريخ پوهنې لپاره دي که بله څه هم لري؟

د ښوونې او روزنې ماهرين وايي دا معلومه نه ده چې يوه کيسه، افسانه او يا هم شخصيت کله په چا اثر کوي. خو ماشومان او زلمکي هغه د ځان لپاره (آيديال يا مثال) ټاکي او د هغه په پله پل ږدي. ښايي يو کس به ډېر ځله د يو چا د شخصيت او د هغه د ژوند او يا هم د يوه افسانوي اتل په اړه خبرې اوري خو په يو خاص زماني مقطع کې داسې فکر کوي چې د ده او هغه شخص يا اتل تر منځ ورته والی شته او د دواړو عقیده، موخه او افکار سره يو دي. که ماشوم د کم عمر وي، فکر کوي چې د دوی عادتونه او ظاهري ښې لکه خبرې، ناستې ولاړې او ذوقونه سره ورته دي. ماشوم هڅه کوي د هغه په پله پل کېږدي، د هغه موخې خپلې کړي او ژوند ته د هغه له ليدلوري وگوري. د کم عمر ماشوم بيا د هغه له جامو، عادتونو او د خبرې کولو له طرز څخه تقليد کوي او ان د هغه اتل نوم په ځان ږدي. له همدې سره د هغه شخصيت جوړېږي. دا ټول د سړي ژوند او موخې بيخي بدلوي او له هغه يو بېل کس جوړوي چې د لومړي کس په پرتله به پوخ، پر ځان ډاډه او د ټاکلې موخې خښتن وي.

خو خبره دومره آسانه هم نه ده، که دا اغېزه د يو منفي کرکتر له خوا وي نو په دې حالت کې به له اغېزمن کس نه يو خطرناکه منفي شخصيت جوړ شي چې مهار کول به يې ستونزمن وي. په نړۍ کې به داسې کسان ډېر کم وي چې په محسوسه يا غير محسوسه توگه د يو چا له شخصيت نه متاثره نه وي. ډېر ځله به موله خلکو اورېدلي وي چې وايي په پلانکي وخت کې مې د پلانکي اتل، عالم، سياستوال

او يا کوم بل شخصيت په اړه واورېدل او يا مې ولوستل، زما نظر د هغه په اړه بدل شو، هغه مې درک کړ، خوښ مې شو، که زه هم د هغه پر ځای وای نو همدا لاره به مې خپله کړې وای د دې ټولو خبرو پایله دا ده چې دغه خواخوږي، درک او د نظريوالی په اصل کې په اورېدونکي يا لوستونکي باندې د نوموړي شخصيت اغېزه څرگندوي. دا اغېزه سړی اړ باسي چې د اتل په اړه فکر وکړي، له ژونده يې ځان خبر کړي، د هغه له ستونزو خبر شي او وگوري چې د ده اتل د ستونزو د حل لپاره کومې لارې غوره کړې دي. بيا سړی ورو ورو د هغه د لارې لاروی شي. همدې ته د آيديال يا مثال غوره کول وايي.

نو که د يوه کس په تېره بيا د ماشوم په ژوند کې، مثبت اتلان او د نیکو شخصيتونو کيسې زياتې تکرار شي، کېدای شي چې ماشوم د هغوی له ډلې څخه ځان ته آيديال وټاکي، د هغه په پله پل کېږدي او د هغه په خبر د يو مؤثر او نیک شخص په توگه را څرگند شي. کيدای شي ووايو همدا د آيديال ټاکنه او د يوه شخصيت تاثير له يوه عادي شخص څخه قهرمان جوړوي. ماشوم دا کار پرته له دې کوي چې ورته اړ ايستل شوی وي او يا چا ورته نصيحت کړی وي چې داسې وکړه. هغه په خپله خوښه د ځان لپاره د ژوند سمه لاره ټاکي. په نوره نړۍ کې دې کار ته پوره پاملرنه کېږي او د مختلفو اشخاصو لارويانو ته د هماغو شخصيتونو په نومونو ټولنې او کلپونه جوړېږي. خلک کلونه کلونه د دې ټولنو غړي پاتې کېږي او په دې کار وياړي.

يو چا ويل چې په يو بهرني هيواد کې يې چې کله د يوه ليکوال له کوره چې اوس په موزيم بدل شوی و ليدنه کوله نو د هغه ځای يوه مسووله چې يوه پيغله نجلۍ وه د يو کټ په رانېدلو سره په ژړا

وويل: (دا هغه کټ دی چې ښاغلي ليکوال په هغه ساه ورکړه.) دا د هغې مينې څرگندونه وه چې دې له هغه ليکوال سره لرله. او دا مينه هغه وخت ممکنه ده چې سړی د خپل آيديال شخصيت په اړه پوره معلومات ولري، پوره يې وپېژني او پېژندگلوي هغه وخت کېدای شي چه د يو کس د ژوند بېلابېل اړخونه مطالعه شي. ويلای شو چې ادبيات د يوې سالمې ټولنې په جوړولو او اصلاح کې تل مخکښ او لارښود وو. که له يوې خوا يې د خلکو ادبي تنده خړوبه کړې له بلې خوا يې پر خلکو اغېزه کړې، د ژوند لوری يې ټاکلی دی. دا سلسله به روانه وي.

زموږ د ښوونځيو په کتابونو کې د لويو ليکوالو، شاعرانو، ملي اتلانو او پوهانو په اړه مطلبونه شته خو په داسې بڼه نه دي ليکل شوي چې زده کوونکو ته هغوی سم وروپېژني، يوازې دومره راغلي دي چې مثلاً احمد د محمود زوی و، په دې کال کې وزېږېد، دغه دغه کارونه يې وکړل او په دې کال کې وفات شو. دا معلومات وچ دي، د لوستونکي عواطف او احساسات نه پاروي، لوستونکي له دې شخصيتونو سره ګډ احساس نه پيدا کوي. په همدې وجه زموږ زده کوونکي له داسې درسونو شکايت کوي. پکار ده چې دې مسألې ته اهميت ورکړل شي، شخصيتونه دې په داسې خوندوره بڼه معرفي شي چې زده کوونکي هغوی درک کړي، ورسره عاطفي رابطه احساس کړي او د هغوی له کړو وړو څخه اغېزمن شي.

ژباړه: نعيمه غني

په څو کلنۍ کې ماشوم ته قوانين ورزده کړو؟

په اوسنۍ نړۍ کې د ماشوم روزنه يوه د پاملرنې وړ مسئله گرځېدلې. دا ځکه چې اوسني ارواپوهان او د ښوونې او روزنې ماهرين که له يوې خوا د ماشوم د حساس طبيعت له امله له هغه سره په مناسب چلند ټينگار کوي نو له بله اړخه دا هم اړينه گڼي چې ماشوم ته دې يو لړ اصول او قواعد چې د ژوند په بېلابېلو پړاوونو کې ضروري دي، وروښودل شي ترڅو مو راتلونکې ټولنه له روزنيزه اړخه يوه مطلوبه او انساني اصولو ته ژمنه ټولنه واوسي. مطلب دا چې که ماشومانو ته قوانين او اصول وټاکل شي نو يادې موخې ته په رسېدلو کې به مو مرستندوی واوسي. مگر دا چې دا قوانين کله او څه وخت ماشومانو ته ورزده کړو، لاندې ليکنه د دې پوښتنې په ځواب کې راسره مرسته کولای شي.

ښايي تر اوسه به مو په دې هکله فکر کړی وي، چې ولې ماشومان له قوانينو نه په ټيښته کې دي. کله چې يو امر يا خبره د قانون په توگه په کور کې رامنځته کېږي، لومړنۍ غبرگون له هغه څخه د ځان خلاصون او د دفاع غبرگون دی او طبيعي ده چې ماشوم هم د هغه قانون په وړاندې درېږي او له ځانه دفاع کوي. خبره دلته ده چې د قانون ښوونه او پلي کول د ماشومتوب په لومړيو کې شروع کېږي او که دا ښوونه وروسته پيل شي نو د هغې پلي کول به ډېر ستونزمن وي.

د قانون د زده کړې عمر: د ژوند د ريښتونو مهارتونو د زده کړې لپاره مناسب عمر له ۳ کلنۍ څخه تر ۸ کلنۍ پورې دی او که يو لړ

بنسټیز او د ژوند په اوږدو کې اړین قوانین د عمر په همدې محدودو کې ماشوم ته ورزده کړی شي نو کېدای شي چې ډاډمن و او سو چې ماشوم به مو سالم ټولنیز ژوند ولري.

همدارنگه د احترام یا درناوي د قانون د زده کړې لپاره تر ټولو ښه عمر له ۵ کلنۍ نه تر ۷ کلنۍ پورې عمر دی. په دې عمر کې ماشوم کولای شي چې د قانون مانا د هغه له سمو اعمالو سره په کور کې ومومي. ډېرې کورنۍ د خپلو ماشومانو له ناسم چلند څخه شکایت کوي. په دې شکایتونو کې د کورنیو او ماشومانو تر منځ څو مشترکې وجې شته. په حقیقت کې کورنۍ د خپلو ماشومانو په پېژندلو او د هغوی د روزنې په تگلاره کې، چې دوی یې په خپل کور کې لري، له ستونزو سره مخ دي او داسې گومان کوي چې دا ماشومان دي چې باید بدلون وکړي خو له لږ وخت وروسته یې پام کېږي چې دا ستونزې د دوی له خوا د مناسبو قوانینو د نه وضع کولو او په کور د ننه د مناسبې روزنې د نه شتون له کبله رامنځ ته شوې. ډیرې کورنۍ خپل ماشوم ته پرته له قیده، شرطه او پرته له کوم ټاکلي محدودیته مینه ورکوي او د خپلې مینې لپاره کوم ټاکلی حد نه ټاکي خو د وخت په تېرېدو سره د خپل ماشوم له نارضايتۍ نه تعجب کوي. په داسې حال کې چې د دې نارضايتۍ علت د دوی خپل دایمي مینه ناک رفتار دی. دې خبرې ته په پام سره باید ووايو چې د ماشوم روزنه یا تربیت له هغو اساسي مهارتونو څخه دی چې د نوی نسل په سالمه روزنه کې اساسي او مؤثره ونډه لري او دا یوه مهمه دنده ده. نو چې هر څومره دې دندې ته په ښه توګه پاملرنه وشي، په راتلونکي کې به هماغومره قانونمند او سالم کسان ټولنې ته وړاندې کړو.

قانون او تمې یا غوښتنې:

هره کورنۍ له خپلو اولادونو نه ځينې تمې او غوښتنې لري، نو له دې کبله کورنيو ته بنايي چې له خپلو اولادونو څخه د خپلو انتظاراتو سره سم قوانين وضع کړي.

د سبق ويل، خبرو ته غوږ ايښودل، ضد نه کول، له نورو سره مرسته، په وخت کور ته راتلل، دروغ نه ويل او دې ته ورته نورې مثبتې اخلاقي ښوونې د ښو رفتارونو له ډلې نه دي. کورنيو ته بنايي چې د نیکو مشوقونو په وړاندې کولو سره هڅه وکړي چې د ماشوم مثبت رفتارونه تشويق کړي او د هغوی د ناسم چلند په وړاندې غبرگون وښيي او قانون وضع کړي.

خبره دلته ده چې که روزنه د ماشوم د ودې په کلونو کې د ۳ کلنۍ نه تر ۸ کلنۍ پورې ورکړل شي د کورنيو لپاره به په راتلونکي کې ډېره ګټه ولري د ماشوم د رفتار په وړاندې د قانون وضع کول او بيا د هغه پلي کول د ماشوم د عمر په لومړيو کلنو کې ډېر ګټور کار دی ځکه چې له يوې خوا ماشوم په کور کې د قوانينو او اصولو په شتون کې ځان خوندي احساسوي او پوهېږي چې کوم کار ترسره کړي او له کوم کار نه ډډه وکړي. له بلې خوا د نوې ځوانۍ په دوره کې بيا کورنۍ کولای شي له هغه نه په زغرده غوښتنه وکړي چې په قانون عمل وکړه.

نه يوازې د قانون د زده کړې عمر بلکې د هغه د پلي کولو انداز هم د هغه په اغيزمنتوب کې ډېره ونډه لري. له دې کبله د قانون د عملي کولو د افراط او تفريط مسئله په کورنيو کې ډېره عامه ده او په اصل کې خبره دا ده چې په دې هکله د تعادل ساتل ډېر ستونزمن کار دی. خو پلي کول يې بيا ضروري دي. د قانون په پلي کولو کې له حده ډېره سخت ګيري ممکن په ماشومانو کې د وېرې، وارخطايۍ، د ماشوم د نوکانو ژول، ګوتې روډل او دا ډول نورو عادتونو سبب

شي. همداراز خومره چې ماشوم لویېږي خپل سری او آزاد طبیعتی ته مخه کوي او نه غواړي چې د قانون تر بار لاندې راشي. ژباړنه: گرانو لوستونکو! ماشومان له گلو ډکې خانگې دي، یو بې وخته نری باران هم په هغوی بده اغېزه کولای شي نو هیله ده چې د قوانینو په وضع کولو کې له ډېر افراط نه کار وانخلي او په عامه اصطلاح عسکري قانون (چې ډېر وچ او ستړی کونکی وي) وضع نه کړي.

ژباړه/نعيمه غني

ماشوم ته سزا ورکړئ خو وهئ يې مه!
که مو ماشوم يو ناوړه عمل ترسره کوي نو هرو مرو هغه تنبه کړئ
يعنې هغه ته سزا ورکړئ. خو پام مو وي چې تنبه او جزا هېڅ کله د
خشونت او وهلو په مانا نه ده. د ارواپوهانو په باور د ماشوم
(محرومول) په هغه وخت کې چې يوه بده کلمه يا خبره په خوله
راوړي، د سزا ورکولو لومړنی پړاو دی.

په دې مانا چې سزا د ماشوم له هغې ډلې نه چې دی په کې حضور
لري، يا لوبې کوي محرومول دي او د هغه د عمر سره سم په مناسب
ډول تعيينېږي. د بېلګې په ډول يو پينځه کلن ماشوم چې يوه بده
خبره يې کړې، پينځه دقيقې له نورو ماشومانو سره له لوبو نه
محرومو. که دې محروميت سمه نتيجه ورنکړه نو د هغه د خونې
له شيانو (د لوبو شيان يا په زړه پورې خواږو....) څخه له محرومولو
نه گټه اخلو. د دې تر څنګ دا هم په ياد ولرئ چې که ماشوم ته سزا
ورکړئ نو په څنګ کې يې د بنو کارونو او نېکو عملونو په بدل کې
له تشويق نه هم کار واخلي.

د ماشوم بخښنه ومنئ: که ماشوم په بېړه بخښنه وغوښته او يا يې
څو ځلې خپله بخښنه تکرار کړه نو د هغه بخښنه ومنئ مګر دا
بخښنه به د سزا د ورکولو مخه نه نيسي يعنې هغه ته ووايئ: «سمه
ده. زه تا بخښم خو د هغې بدې خبرې لپاره چې کړې دې ده، ته بايد
پينځه دقيقې يوازې په کوټه کې تېره کړې»

ډېرې کورنۍ د ماشوم د يوه بد عادت د پرېښودلو لپاره او يا هم د
يوه ناوړه چلند په تر سره کولو ماشوم ته بدني تنبه ورکوي يعنې
هغوی وهي. د دې کړنې يا روش تر ټولو لوی عيب دا دی چې دا تنبه
که څه هم د ماشوم بد رفتار د يوې لنډې مودې لپاره بندوي خو دوی

ته دا نه وربښي چې خپل رفتار یا چلند بدل کړی. وهل یا بدني تنبه یوازې ماشوم ته دا وایي چې هغه ته ښايي چې سم رفتار وکړي خو هغه ته دا نه وربښي چې ښه رفتار کوم دی. په دې توګه بد رفتار ته د ماشوم بیا راګرځېدل شوني دي. همدارنګه بدني تنبه (وهل) کېدای شي په ماشومانو کې د ناوړه چلند د زیاتېدو سبب شي. ښه به دا وي چې د ماشوم د تنبه لپاره له نورو لارو چارو چې مخکې مو ورته اشاره وکړه، ګټه پورته کړو.

خو له دې ټولو سره سره دا هم باید په یاد ولرو چې په لویوالي کې د بدو خبرې کول او ناوړه کلمات په ژبه راوړل هم له ماشوموالي سره اړیکه لري نو هغه ماشومان چې په نامناسب او ناوړه چاپېریال کې لویېږي، ډېره ستوغه ژبه لري او په عامه وینا «پوچ خولي» وي یعنې دا یو عادي رفتار دی نو ښايي چې دا عمل په کوچنیوالي کې اصلاح شي او مخه یې ونیول شي

ژباړه: نعيمه غني

ماشوم او انځورگري

تراوسه د ماشوم کارېلي انځور ته ځير شوي يئ؟ او د دې وړو کي هنرمند د احساساتو او اندېښنو له غبرگون څخه حيران شوي ياست؟

او يا مو تراوسه فکر کړې چې ماشومان د (يوه بې له کړکۍ کور، بې تنې انسان چې لاسونه يې له سره ځوړند دي او يا هم يوه ونه چې پاڼې يې د ستنې په څير نړۍ دي) په انځورولو سره غواړي څه ووايي.

د ماشوم ايستلي انځورونه يو ډول رانېکون لري. هغه ساده، زړه رانېکونکي او ژوند او پيژندگلۍ نه ډک دي. ماشومان د خپلو انځورونو په ژبه خبرې کوي، هغه خبرې چې په بېلابېلو دليلونو يې د ويلو جوگه نه دي. انځورگري لکه خوب ليدل او تخيل هغوی ته دا واک ورکوي چې ځانونه له ممنوعيت څخه خلاص کړي او له موږ سره د بې خبرۍ په حالت کې د خپلو کشفياتو، اندېښنو او داسې نورو مسأيلو په اړه خبرې وکړي.

هنري تخيلات لکه خوب او خيال د انسان د لاشعور په تل کې پلټنې کوي او د انسان د تر ټولو د ننه او ژور محتويات ښکاره کوي. ماشوم هم د نقاشۍ يا انځور په مټ خپل کشمکشونه او اندېښنې څرگندوي او په دې توگه هغه کموي.

په حقيقت کې کله چې عاطفي مسائل او ستونزې د کاغذ پر مخ منعکس کېږي، يو نوي، تازه او بېل رنگ ځانته غوره کوي چې له اصل څخه په کمه پيمانه ځورونکي دی. ماشوم ډېر ژر دا درک کوي چې انځورول هغه د بيان وسيله ده چې د ده له افکارو سره اړيخ لگوي

او دی په خپلو تخیلاتو کې آزاد پرېږدي او په همدې حال کې هغه ته د خوند اخیستلو ښه لار برابرېږي. همداراز انځور ایستل یا انځورګري ده ته دا واک ورکوي چې خپل داخلي افکار او په حقیقت کې خپل اصلی شخصیت وښيي. په هر حالت کې د ماشوم د انځور تعبیر، تجزیه او تحلیل د لویانو د پاملرنې وړ دی. کله چې ماشوم د یو انځور په مرسته خپل نظر څرګندوي د خپل شخصیت ډېر پټه اړخونه رابرسېره کوي، خو هغه دا کار زموږ او ستاسو د خوښې یا پوهولو لپاره نه کوي، بلکې هغه څه چې ده ته مهم دي هغه د خپلو زده کړیو تجربو بیان دي چې د ده د وجود ښکارندوی دي.

د ماشوم د انځور ایستلو لومړني علایم چې د کتاب پر مخ یې څرګندوي، اکثراً د پنسل یا قلم د څوکې د ضربې په اثر د کاغذ پر مخ منع ته راځي او هغه ډېر ژر دې ته ځیر کېږي چې د هغه په شاوخوا چاپېریال کې ډېر داسې څه شته چې کولای شي د یوې سطحې په مخ خپل اثر پرېږدي. له دې کبله هغه په ډېره علاقه مندی سره هر هغه څه یې چې په لاس کې وي، غواړي چې خط خط یې کړي. هغه ګډوډ خطونه چې ماشوم یې د ۱۲ میاشتو تر ۱۸ میاشتو پورې د کاغذ پر مخ انځوروي ورو ورو خپل ځای دوو ګرافیکي اثرونو ته پرېږدي چې یو لیکل بل انځورول دي. دا چلند د وخت په تېرېدو او د ماشوم د فکر د پخېدو او پرمختګ په وجه هر یو خپل ځای پیدا کوي. له دوه تر درې کلنۍ پورې ماشوم هغو دایرو او خطونو ته چې انځوروي یې، نوم ږدي. په دې دوره کې د ماشوم انځور ایستل یوازې د کاغذ پر مخ د پنسل کېکاږل او له هغه څخه خوند اخیستل نه دي، بلکې هغه غواړي خپل د ننه احساسات چې د خپل عمر د لنډې مودې تجربې په ترڅ کې یې تر لاسه کړي، بیان کړي. په پایله کې تر څلور کلنۍ نه وروسته د ماشوم خط ځانته ښه غوره کوي او

سمېږي او آن د لويانو لپاره هم مانا پيدا کوي. په دې عمر کې د ماشوم په انځورنو کې د الفبا د تورو يا هم د انسان د څېرې څرک تر سترگو کېږي او له دې وروسته ماشوم د خط خط کولو دوره په بشپړه توگه شا ته پرېږدي او تمثيلي دورې ته وردننه کېږي.

دا هغه مرحله ده چې ماشوم له لويانو څخه په تقليد څو کرښې د خپل ايستلي انځور لاندې ليکي. دا ليکنې ډېر کله له چپ اړخ نه کيږي اړخ ته او کله هم برعکس ليکل شوې وي. ماشومان هڅه کوي چې په خپلو ليکنو کې فاصلې هم په پام کې ونيسي او په زړه پورې لا دا چې له لويانو څخه غواړي چې د دوی ليکنې ولولي.

په داسې حالاتو کې لويانو ته ښايي چې په ډېر غور سره د هغوی په ليکنو کې يو څرک پيدا کړي او د هغه له مخې يوه کيسه جوړه کړي او ماشوم ته يې واوروي. ماشومان داسې کيسو ته په ډېره مينه غوږ ږدي او که کومه خبره يې خوښه هم نه شي اعتراض نه کوي، ځکه دوی پوهېږي چې ليکنې يې د لوستلو وړ نه دي. د هغوی لپاره دا بس دی چې ليکنې يې څوک لولي او په احساساتو کې يې شريکېږي.

له درې تر څلور کلنۍ پورې ماشوم هڅه کوي چې د انسان تصوير وکارې. دا انځورونه د مشخصو او معينو عناصرو درلودونکي وي. د بيلگې په توگه يوه دايره د سر په توگه او د هغې په شاوخوا کې څو کرښې د لاسونو او پښو په توگه انځوروي. د ماشوم د دې ډول ساده انځور ايستلو علت دا نه دي چې هغه د انځور ايستلو په تکنیکونو نه پوهېږي، بلکې دا هغه تصوير دی چې ماشوم يې له خپل بدن څخه په ذهن کې لري. دا انځور يو سرلري چې د ماشوم لپاره اړين ښکاري ځکه سر د اورېدلو او ليدلو د حسي غړو مرکز دی او له دې لارې د بيروني نړۍ سره د اړيکو د ټينګولو لاره هواروي. بل لاسونه دي چې

د شيانو د اخیستلو لپاره او پښې دي چې د خوځښت لپاره په کارېږي.

کله چې ماشوم یو انسان انځوروي له هر څه مخکې خپله بڼه او درک چې له خپل بدن او خپلو غوښتنو یې لري، بیانوي. په حقیقت کې د انځور شوي کس ځینې کرښې او د هغه ماشوم جسمي او رواني خصوصیات مشخصې اړیکې سره لري.

که د ماشوم له خوا انځور شوی کس په مجموع کې منظم او یو لاس وي، د دې شونتیا ډېره ده چې ماشوم هم د سالم شخصیت درلودونکي دي، خو که انځور ډېر کوچنی او د کاغذ په څنډه کې ترسیم شوی وي نو دا د دې خبرې څرگندونه کوي چې ماشوم خپل ځان ډېر بې ارزښته ګڼي او له نورو سره د اړیکو د ټینګولو جوګه نه دی. کېدای شي دا احساس وکړو چې له یوه حساس او اندک رنجه ماشوم سره مخامخ یو چې فکر کوي چې ظلم ورسره شوی. ضعیف او ځانته ماشوم ډېر کله انځور شوي کس ته پښې نه ورکوي او یا یې په ناسته بڼه انځوروي او بالاخره جنگجو او ضدي ماشومان خپل انځور شوی کس په وچو او زاویه لرونکو کرښو انځوروي.

کورنۍ:

د یوې همغږې کورنۍ غړي د ماشوم په انځورونو کې تل یو ځای او لاس تر لاس ښکاري که دا کسان یو د بل لاس ونیسي، یو بل ښکل کړي او یا هم له یو بل سره د لوبو په حالت کې انځور شي نو د کورنۍ د صمیمیت درجه به یې لوړه وي. د کورنۍ په انځور ایستنه کې ماشوم خپل ځان د هغه کس تر څنګ انځوروي چې ډېر ورته ګران دی او یا هم د هغوي تر څنګ ځان ډاډمن احساسوي. خو که یو ماشوم داسې احساس وکړي چې د بیلګې په ډول خور یې د ده په پرتله د مور او پلار د پاملرنې وړ ده نو په انځور کې هغه د مور او پلار په

مینځ کې او خپل ځان لرې او د کاغذ په یوه څنډه کې انځوروي. په ځینو انځورونو کې د کورنۍ ځینې غړي د کور د ننه او ځینې نور بیا له کوره بهر انځورېږي. دا ډول انځورونه یا د همدې خلکو د ریښتیا غیابت څرگندونه کوي او یا هم د دوي په وړاندې د ماشوم د عاطفي جذابیت د کمښت ښکارندويي کوي.

په ډېرو هغو انځورونو کې چې ماشوم یې انځوروي، یو اصلي شخصیت شته چې ماشوم خپل احساس یا د مینې او علاقې په توګه یا هم د وېرې او ډار په توګه په هغه متمرکز کوي.

اصلي شخصیت په عام ډول له نورو څخه مخکې انځورېږي، ځکه دا لومړنی کس دی چې ماشوم یې په اړه فکر کوي. دا اصلي کرکتر تل له نورو څخه په لویه بڼه او په ډېرو جزئیاتو سره انځورېږي.

کله چې د ماشوم په انځور کې د کورنۍ یو کس نه وي نو کېدای شي دا نتیجه ترلاسه کړو چې ماشوم په غوښتلي یا نا غوښتلي ډول د هغه کس د نه شتون هیله لري. دا پدیده د هغو ماشومانو په انځورونو کې ډېر لیدل کېږي چې د کلونو په تېرېدو سره یې د خپلې وېرې خور یا ورور شتون نه دی قبول کړی، له دې کبله د هغه د انځور په نه ایستلو سره له خپل انځور نه خوند اخلي او یو ځل بیا ځان په هغه طلايي دوره کې احساسوي کوم چې مخکې د هغه له زېږون څخه یې لرله.

ژباړه: نعيمه غني

د ماشومانو لوبې

ضروري ده چې پوه شو چې د ماشومانو د لوبو وخت لږ تر لږه دوه ساعته دی. که داسې ونه شي نو ماشوم په سمه توګه نه اړضا کېږي يعنې د هغوی اړتيا د لوبو لپاره نه پوره کېږي او دا اړتيا په هغوی کې د يوې عقدې په څېر پاتې کېږي. که موږ او پلار خپل ماشومان د لوبو لپاره کوم پارک يا د لوبو ځای ته بيايي او يا هم په کور کې ورته د لوبو زمینه برابروي نو د ټاکلي وخت مخکې نه بيايي چې هغوی له لوبو محروم کړي. همدارنګه هره سالمه لوبه د ماشوم د ودې او شخصيت جوړولو لپاره يوه اړتيا ده چې دلته يې ځينې يادوو.

د کور يا خونو جوړولو لوبې: دا لوبې ماشوم د اختيار خاوند روزي او هغه ته دا ورزده کوي چې جوړول (رغول) يو اړين کار دی. هغه په ژوند کې د ودانولو او جوړولو لپاره لېواله کوي.

د پوکانو چولو لوبه: د ماشوم د داخلي عقدو د رفع کولو لپاره همدارنګه د هغوی د خجالت د احساس د له منځه وړلو لپاره ګټوره لوبه ده. دا لوبه ماشوم ته ورزده کوي چې له لويو نه لويې ستونزې به د دوی په لاس له منځه لاړې شي او هغوی ته ورزده کوي چې خپل د زړه پراس له مينځه يوسي!

له موم يا خټو څخه د بېلابېلو شيانو جوړول: ماشوم ته په غير مستقيمه توګه نرمښت او انعطاف او له هر ډول حالت سره د روږدي کېدلو روحیه ورکوي. هغه ته وايي: ضد او سرټمبه ګي مه کوه! کله کله ته هم په ځان کې بدلون راوړه!

د خبرو کولو لوبه: هغه لوبه چې ماشومان د لويانو په څېر په خپلو مينځو کې سره غږېږي او د هغوی پېښې کوي يا هم له د هغو تيلفوني غوږيو نه چې د لوبو لپاره جوړ شوي، ګټه اخلي او يو له بل

سره غږېږي، دا د اړیکو د ټینګولو لپاره تر ټولو ښه لوبه ده. دا لوبه د ارتباطاتو د ټینګولو او د خجالت د له منځه وړلو په برخه کې له ماشوم سره مرسته کوي.

د دروغو د کیسو جوړول د ماشومانو د لوبو یوه برخه ده: ځکه دا خیال پردازی ده او ماشوم ته د تصور جوړولو لوړ قدرت وربخښي! دا د ماشوم عیب نه دی. دې خبرې ته دې پوره پام وشي.

ژباړه/نعيمه غني

له ماشومانو سره د بېلا بېلو چلندونو پايلې:

تاسو پوهېږئ چې له ماشومانو سره ستاسو د بېلابېلو چلندونو پايلې به څه وي؟
ډيرې کورنۍ له خپلو ماشومانو سره د خپل تفکر او هغه چلند له مخې چې له خپلو ميندو او پلرونو څخه يې زده کړي، چلند کوي. په خواشينۍ سره ډيرې ميندې او پلرونه په راتلونکي کې کله چې ماشومان يې لوی شي، وايي: موږ خپلو ماشومانو ته ښه ډوډۍ، کالي او زده کړې ورکړې، نه پوهېږو چې ولې داسې شول؟ دلته د ځينو چلندونو او د هغوی اغېزې او د هغوی په وړاندې په راتلونکي کې د ماشوم غبرگون يادوو.

چلند پايله

که ماشوم تل تر نيوکې لاندې وي ///// هغه د نورو محکومول زده کوي.
که ماشوم په جنگ کې ژوند وکړي ///// جنگ او ناندري به زده کړي.
که ماشوم په وېره کې ژوند وکړي ///// چرتي به رالوی شي.
که ماشوم په زړه سوي او ترحم کې ژوند وکړي ///// د ځان لپاره تأسف زده کوي.
که ماشوم په ملامتيا کې رالوی شي يا په بازخواست کې ژوند وکړي ///// شرمېدونکي به وي.

که ماشوم په خجالت کې ژوند وکړي // د گناه احساس به ورسره
مل وي.

که ماشوم په تشويق او لېوالتيا کې رالوی شي // ډاډه او په ځان
باوري به وي.

که ماشوم د صبر او زغم په چاپېريال کې رالوی شي // هغه به هم
صبر او زغم زده کړي.

که ماشوم د ستايلو وړ وگرځي // قدر پېژندونکی به رالوی شي.
که ماشوم د نورو د تأييد سره رالوی شي // د خپل ځان گرانښت
زده کوي.

که ماشوم په پېژندگلوی او پوهه کې ژوند وکړي // له هدف
سره ژوند زده کوي.

که ماشوم په شراکت کې ژوند وکړي // ورکړه او سخاوت زده
کوي.

که ماشوم په انصاف او شرافت کې ژوند وکړي // هغه له خپل
شاوخوا خلکو سره وفاداري زده کوي.

که ماشوم په دوستۍ و ملگرتيا کې رالوی شي // هغه دا زده
کوي چې نړۍ د ژوند لپاره يو ښايسته ځای دی.

که ماشوم په سوله ييز چاپېريال کې ژوند وکړي // په
راتلونکي کې به له رواني روغتيا نه برخمن وي.

ژباړه / نعيمه غني

د ماشومانو د جگړې په اړه خو ټکي

د ماشومانو د جگړې د پای ته رسولو تر ټولو ښه لار د هغوی بېلول دي. وروسته له دې چې هغوی مو یو له بل څخه بېل کړل، پينځه دقيقې يې بېل وساتئ، وروسته له هغې يې پرېږدئ چې بېرته خپلو لوبو ته وروگرځي يا هم بل کار ترسره کړي.

۱- کله چې د ماشومانو په منځ کې لفظي جگړه يا د نظر اختلاف رامنځته کېږي، د امکان تر بريده هغوی په خپل حال پرېږدئ او تاسو دخالت مه کوئ. د ميندو او پلرونو د خالت، د دې لامل گرځي چې ماشومان د هغوی د پلوي د خپلولو او د ځان د سپيناوي لپاره نوی جگړه پيل کړي. دا جنګونه ډېر کله له دواړو لورو وي، کله کله خو هغه ماشوم چې ډېر عاجز او مظلوم ښکاري، کېدای شي د جگړې پيلوونکی او ملامت وي. ان وړوکی ماشوم هم پوهېږي چې څنگه له ځانه لوی ماشوم د جگړې په لومه کې ونښلوي.

۲- که د جگړې له امله يو ماشوم زيان وويني نو ښايي چې مخنيوی يې وشي. که دا زيان ناڅاپي او په غلطۍ کې هم وي، مه پرېږدئ چې جگړه د نورو زيانونو لامل شي. ماشومان بايد زده کړي چې کورنۍ جگړې او فزيکي برخورد له ځانه حد او اصول لري. له ځانه وپوښتنئ چې غواړئ څوک مو ماشوم ته زيان ورسوي؟ که ځواب مو نه وي، نو د جگړې مخنيوی وکړئ!

۳- کله چې جگړه ستاسو په دخالت پای ته ورسېده، د پېښې نور بازخواست مه کوئ! د جگړې د پيلوونکي، گرم او اصلي لامل په اړه پوښتنې مه کوئ! که په دې برخه کې منځګړيتوب وکړئ،

ماشومان د دې په ځای چې ستونزه په خپله حل کړي، عادت کوي چې د ستونزو او اختلافاتو د پای ته رسولو لپاره د مور او پلار په تمه پاتې شي.

۴- د ماشومانو د جگړې د پای ته رسولو تر ټولو ښه لار د هغوی بېلول دي. وروسته له دې چې هغوی مو یو له بل څخه بېل کړل، پینځه دقیقې یې بېل وساتئ، وروسته له هغې یې پرېږدئ چې بېرته خپلو لوبو ته وروگرځي یا هم بل کار ترسره کړي. که د جگړې لامل د لوبو توکي وي، د نظر وړ توکی د یوې ورځې لپاره له هغوی نه واخلي، یا له هغوی نه وغواړئ چې د لوبولو لپاره یې یو مناسبه لاره پیدا کړي.

۵- که مو ماشومان نه شي کولای په کراری سره لوبې وکړي او د لوبو په وخت کې کور ګډوډوي، هغوی ته وروښيي چې په کراری سره لوبې وکړي. ځینې ماشومان له خپلو همزولو نه ډېر تکړه او فعاله وي او که یو له بل سره غېږې نیسي نو ښايي چې یو یې زیان وويني. د دې خطر احتمال له هغو ستونزو سره چې د لوبو د نه کولو له امله یې ماشومان ویني پرته کړئ.

۶- د حدونو، اصولو او مقرراتو په ټاکلو کې مو خپله خبره روښانه او دقیقه بیان کړئ، که ستاسو خبره روښانه نه وي نو له ستونزې سره به مخ شئ. د چلند او کلماتو په کارولو کې له هغوی سره مرسته وکړئ او د لفظي ټوکو او فیزیکی برخوردونو او جگړو په برخه کې ورته پولې او حدونه وټاکئ، البته دا تمه مه لرئ چې دوی به تل په لاروي او ستاسو په خبرو او لارښوونو به عمل کوي.

۷- خپلو ماشومانو ته ورزده کړئ چې خپله ځواک او انرژي په سالمه توګه وکاروي. ماشومان کله کله د خپل زور د ښودلو لپاره یو له بل سره په جگړه او لاس اچولو پیل کوي، ځکه هغوی د خپل زور او

ځواک د مصرف لپاره بله لار نه پېژني. ښايي چې هغوی ته وروښودل شي چې په ځينو فعاليتونو لکه منډې وهل، په زينو کې کښته پورته تلل، په انگړ کې لوبې کول او ځينې نورې سپورتي لوبې چې نورو ته زيان نه رسوي، ځان آرام کړي. که اړياست چې په کوټه کې پاتې شئ نو هغه ته اجازه ورکړئ چې په بالښت يا کوم بل نرم شي باندې سوکان ووهي.

۸- که ماشومان مو تل په جگړه او ناندريو بوخت دي، د هغوی کړه وړه او حرکات په ځير سره وڅارئ، ښايي وړپام مو شي چې د دې وړو وړو شخړو سره سره د هغوی تر منځ ډېرې ښې اړيکې شته. د هغو شېبو په تمه اوسئ چې يو له بل سره ملگري دي او د دې ملگرتيا او يو ځايي لوبو علت پيدا کړئ. له لږې مودې وروسته کولای شئ چې بېلابېل لاملونه پيدا کړئ او ستونزه په آساني سره حل کړئ. کله د ماشومانو ناندري د مور او پلار د پام اړولو لپاره وي، اړينه ده چې دې ټکي ته پام وشي.

۹- که دې ټکو ته په پام سره مو ماشومان بيا هم په ناندريو او جگړه وليدل، ښه ده چې په دې اړه مو له دوستانو سره مشوره وکړئ، د خپل چلند په اړه مو فکر وکړئ. که د کار ستوماننېا له ځان سره کور ته وړئ او د کور له غړو سره په تروه ټنډه چلند کوئ، نو په خپل چلند کې بدلون راولئ، ماشومان د مشرانو کړه وړه د ځان لپاره ښه بېلگه بولي او د هغوی پېښې کوي. که په خپل وچ او ناوړه چلند سره خپل د ژوند ملگري/ ملگري او ماشومانو ته ستونزه جوړوئ، ښايي چې د کورنۍ د نیکمرغۍ په اړه فکر وکړئ او خپل چلند سم کړئ.

ژباړه/نعيمه غني

د ماشومانو لپاره پنځه مناسبې جملې

۱-ته په خپله پرېکړه وکړه: دوه ماشومان په يوه کوټه کې لوبې کوي. د هغوی شور ماشور تاسو ډېر په عذاب کړي ياست او د باندې له کوټې يې چيغې راوځي نو په داسې حال کې تر ټولو ښه خبره دا ده چې ماشومانو ته مو ووايئ: «ماشومانو تاسو خپله پرېکړه وکړئ چې په آرامۍ سره به لوبې کوئ، يا به له کوټې نه د باندې راوځئ» که وروسته له پنځو دقيقو د هغوی چيغې په کرار نه شوې نو ورشئ او ورته ووايئ: سمه ده تاسو خپله پرېکړه وکړه چې له کوټې نه بيرون راوځئ. دا ساده جمله تاسو له يوه منفي نقش نه لرې ساتي ځکه ماشومان فکر کوي چې دا د دوی خپله پرېکړه وه چې دوی يې له لوبو نه راوگرځول او ماشوم خپل ځان د خپل عمل مسوول احساسوي.

۲-ته په ما ګران يې خو ستا دا کار مې نه خوښېږي: که غواړئ چې ماشوم ته کوم لفظ ورزده کړئ نو ښه او بد کار هغوی ته مشخص کړئ! هغه ته ووايئ: چې موږ ښه او بد کارونه لرو، نه ښه او بد ماشوم. د قوانينو له وضع کولو څخه موخه د مناسب رفتار زده کړه ده، نه د ماشوم رټل. په پاس جمله کې که څه هم تاسو د ماشوم په غلط کار باندې اعتراض کوئ خو خپله مينه له هغه نه سپموي.

۳-زه ستا احساس درک کوم: کله چې ماشوم په غوسه دی، داسې خبرې کوي چې د نورو پام خپلو احساساتو ته ورواړوي د بېلګې په

ډول وايي: «ته مې بد ايسې» يا «ته ډېره بده يې» خو يوازې پاسنۍ يا دې ته ورته بله مناسبه جمله کولای شي د ماشوم ټول ذهن ډک کړي. تاسو کولای شئ په داسې خبرو کولو سره دا زمينه برابره کړئ چې هغه هم يوه مناسبه جمله په خوله راوړي او د بد احساس په زغملو کې له هغه سره مرسته کوئ.

۴- له تانه غواړم چې له ما سره مرسته وکړي: که مو ماشوم داسې کار کوي چې ستاسو د ژورېدلې سبب گرځي، هغه ته ووايئ چې تاسو ستونزه لرئ. د بېلگې په توګه هغه ته ووايئ: «د تلویزیون جګ غږ زما سر په درد کوي» او له هغه نه غوښتنه وکړئ چې د دې ستونزې په حل کې در سره مرسته وکړي. دلته ماشوم ځان ستاسو خواخوږی بڼې، د لویوالي او مسوولیت احساس کوي او دا خپله دنده ګڼي چې داسې کار ونه کړي چې تاسو ته ستونزه پيدا کړي. که ستاسو خوشحالی ته لږ هم اهمیت ورکوي نو خپل بد رفتار پرېږدي.

۵- عدالت دا دی چې هر څوک چې هر څه ته ضرورت لري، هغه ورته واخیستل شي: بېلابېل خلک بېلابېل خواص او غوښتنې لري ډېر وخت ماشومان خپلو میندو او پلرونو ته وايي: «ته عدالت نه مراعتوې. یا زه دومره نه يم درباندي ګران لکه خور یا ورور مې» دا خبرې هغه وخت کېږي چې ماشوم یو داسې څه غواړي چې د هغه بل خور یا ورور ته اخیستل شوي وي. په داسې وخت کې لازمه ده چې خپل ماشوم ته وروښييو چې «عدالت دا دی چې هر څوک چې هر څه ته ضرورت لري، باید هغه شی ورته واخیستل شي. که ته ګرم جاکت ته اړتیا لرې نو خور دې بوتانو ته اړتیا لري او هر چا ته به یې له اړتیا سره سم څه اخیستل کېږي او همدا عدالت او انصاف دی، که خبره

داسې نه وي، آيا كله چې دې خور د غوړ د خوړلو لپاره دوا خوري نو
ته هم ورسره يو ځای دوا وخورې؟».

ژباړه/نعيمه غني

ماشوم او د مور پلار مرگ

له پنځو يا شپږو كلنو څخه واړه ماشومان مرگ ته د يوې راگرځېدونكې پېښې په سترگه گوري او د وير په وخت كې هم نه احساسوي چې مړ شوی کس بېرته نه راگرځي. خو ورو ورو او د وخت په تېرېدو سره متوجه کېږي چې مرگ د ژوند يوه برخه ده او هغه بايد ومنو. له دې کبله ښايي چې هغوی ته د مرگ يو ساده تعريف ولرو، د بيلگې په توگه هغه ته ووايو: پلار/ مور دې مړه شوي، مړه څه نه شو کولای خو ډېر خفه يو مگر هېڅ مو له لاسه نه کېږي.

ډېر کله د لويانو نا خبري له هغه چلند نه چې د يوه يتيم شوي ماشوم سره يې کوي، د دې سبب کېږي چې ماشوم ته غلطه پوهه او معلومات ورکړل شي. هڅه وکړئ چې د غلطو کيسو او اسطورو له اورو لو څخه ډه ډه وکړئ. واقع شوې پېښه ريښتوني او د ماشوم د پوهې له کچې سره سم روښانه او بيان کړئ. ځکه زياتې او پېچلې خبرې مو دې ته اړ کوي چې هغو پوښتنو ته ځواب ووايو چې په خپله يې هم په اړه سم معلومات نه لرو او ماشوم سرگردانه او له تشويش سره مخ کوو.

په دې اړه له ماشومانو سره د لويانو غلط چلندونه دا دي: ماشوم په انتظار کې ساتل: ماشوم په تمه مه پرېږدئ. دا مه ورته وايئ چې پلار/مور دې په اوږده سفر تللي او يا هم: هغه به تا ته ښه شيان راولېږي. په دې سره مجبورېږو تل لکه لوبغاړی تمثيل وکړو، همدارنگه دلته له دوو ستونزو سره مخ کېږو. لومړۍ دا چې خپل

گران کس مو له لاسه ورکړی او بل له ماشوم سره د نه صداقت ستونزه.

له جنت او دوزخ نه خبرې: کله کله د ماشوم د تسلي او دلاساينې لپاره ورته وايو چې مړ شوی کس جنت ته تللی او د هغه ځای له مور نه ښه دی. دا کار کولای شي په راتلونکي کې د ماشوم تمایل د ځان وژنې خوا ته زیات کړي. د بېلګې په توګه دې ته ورته جملې: ((خداى پاک ښه خلک د ځان خوا ته ورغواړي)) هم د دې سبب کېږي چې ماشوم داسې تصور وکړي چې هغه کسان چې ژوندي دي، بد خلک دي. نو له همدې کبله د امکان تر حده ماشوم ته داسې اطلاعات چې د هغه ته د فهم وړ نه وي، مه ورکړئ.

ماشوم ته مسوولیت سپارل: که ماشوم د کورنۍ مشر زوی یا لور وي، نه ښايي چه هغه ته د مسوولیت دروند بار په اوږو کېږدو. د بېلګې په توګه کله چې کورنۍ خپل پلار یا مور له لاسه ورکوي نو د هغه مشر اولاد ته چې لا تر اوسه ماشوم دی، دا مه وایئ چې ته د کور نارینه یې/ ته دې اوس د مور په ځای یې. له دې سره ماشوم په ورخطایۍ کې اچوو او په هغه یو دروند مسوولیت تحميلوو.

د ویر له مراسمو نه د ماشوم لرې ساتل: پرېږدئ چې ماشوم د ویر په مراسمو کې ګډون وکړي او خپل احساسات څرګند کړي. د پېښې په اړه له ماشوم سره خبرې وکړئ. ښايي چې ماشومان لکه د لویانو غوندې له نږدې نه د مړي د ویر مراسم وويني، وژاري او یا په بله وسیله خپل احساسات څرګند کړي. هغه ماشوم چې عمر یې له اتو یا نهو کلنو کم دی، نه باید چې هدیرې ته لار شي او د ښخولو مراسم وويني خو له هغې نه لوی ماشومان کولای شي چې هلته حضور ولري، حتی که ظاهري یې تغیر نه وي کړی، کېدای شي د متوفا مخ هم وويني.

د متوفا د خاطراتو پاڅول: په سختو حالاتو کې پرېکړه مه کوئ، د کور بدلول، د مړه شوي کس د کاليو او وسايلو له منځه وړل، د يوې عقدې په توگه په ماشوم کې پاتې کېږي او وروسته خپل اثر څرگندوي. د متوفا د مرگ له لومړيو ورځو وروسته چې لږ په خپلو احساساتو حاکم شوی، د مړه کس يو وړشی لکه عکس يا ساعت ماشوم ته د يادگار په توگه ورکړی.

ليکواله/نعيمة(غني)

ماشومان، عاطفي نيمگړتياوې او د هغوی شخصيت

تيرې ورځې مې يوه ليکنه ولوسته. په دې ليکنه کې د يوې سروې يادونه شوې وه. سروې په هغه کم عمره ماشومانو ترسره شوې وه چې په پنځه کلنۍ او له هغې نه مخکې ښوونځي ته ځي. د دې څېړنې پايلې داسې راوتلې وې چې کوم ماشومان چې په کم عمر کې (په پنځه کلنۍ او يا له هغې نه مخکې) ښوونځي ته ځي، د هغو ماشومانو په پرتله چې په لوړ عمر کې ښوونځي ته شاملېږي، په خپل راتلونکي ژوند کې ډېر جرمونه کوي او د نشه يي توکو استعمال په کې ډېر ليدل کېږي. وړاندې ليکل شوي وو چې دا ماشومان له ښوونځي نه وروسته د لوړو زده کړو لپاره هم ډېر لېواله نه وي او ډېر لږ يې پوهنتونونو ته ځي. د دې سروې تر سره کونکو داسې ويل چې ښايي د دې کار لامل دا وي چې ماشوم له وخته مخکې له کورنۍ په تېره بيا له مور نه بېلېږي او ښوونځي ته ځي او هلته مجبور دي چې له مهال ویش سره خپل سبقونه ووايي. دلته د هغوی عاطفي اړخ د مور او کورنۍ د نه موجوديت له کبله نيمگړی پاتې کېږي چې د همدې عاطفي نيمگړتيا په وجه بيا په لويوالي کې په دې ډول عکس العمل لاس پورې کوي. داسې کسان جرم او نشه يي توکو ته مخه کوي او د خپل شخصيت له جوړولو هم ډډه کوي.

خو:

په کم عمر کې د ښوونځي پيلولو ستونزه زموږ په ټولنه کې لا تر اوسه دومره عامه نه ده ځکه زموږ ډېرې کورنۍ له شپږ او يا هم اوه کلنۍ وروسته خپل ماشومان ښوونځي ته لېږي. مگر زموږ ځوانان

هم له دې ډول ستونزو سره لاس او گريوان دي. د نشه يي توکو استعمال، د جرم کولو خوا ته تمايل او له لوړو زده کړو سره کمه علاقه (البته دلته مې مطلب ټول نه دي) په دوی کې هم ليدل کېږي. که څه هم زموږ په ټولنه کې دا ډول غبرگون بېلابېل عوامل لري خو بنايي يو لامل به يې د هغو عاطفي نيمگړتياو شتون وي چې زموږ ماشومان يې د مور او پلار په څنگ کې په کورونو کې لري. زموږ د هېواد هغه کورنۍ ډېرې دي چې په کليو او بانډو او يا هم په ښارونو کې د يوې لويې کورنۍ په بڼه ژوند کوي او يا هغه ميندې چې پر له پسې (پۍ په پۍ) ماشومان زېږوي، نه شي کولای چې په سمه توگه خپلو ماشومانو ته ورسېږي او د هغوی هره عاطفي غوښتنه په وخت سره په ځای کړي.

د دې ډول لويو کورنيو ماشومان په ډله ييزه توگه رالويېږي، د څو ورونو اولادونه يو ځای وي، ميندې يې په کورونو کې په کار يا مالدارۍ او يا هم په ځمکو کې په کارونو بوختې وي. يوه ښځه له ماشومانو سره وي چې يا د ماشومانو زړه انا او يا هم کومه بله مشره ښځه او يا هم د ماشومانو کم عمره خور وي. هغه هم د ماشومانو د ډېروالي له وجې له هغوی سره په چلند کې کم حوصلې شي، يوازې ماشومان غلي ساتي چې غږ يې پورته نه شي. ماشومان هم کله خفه، کله خوشحاله په لوبو يا هم يو له بل سره په جگړه بوخت وي. ماشومان يو ځای سره ډوډۍ خوري، البته د دوی په منځ کې بيا کمزوري او زورور هم پيدا کېږي چې بيا د کمزوري ماشوم ورځ د زورور هغه له لاسه تل بده وي. داسې هم وشي چې د ماشومانو په منځ کې د جگړو له امله يو ماشوم ډېر ژوبل شي او په ساعتونو، ساعتونو ژاړي خو څوک يې د ژړا پوښتنه هم نه کوي. مشهوره خبره ده چې وايي: «د ماشوم د خوږ شوي ځای د تپ تر ټولو ښه دوا د هغې

د مور مچۀ ده». په يقين سره دا خبره داسې مانا نه لري چې گواکې د مور مچۀ به د کوم مرهم په څېر شفا بخشه وي خو که له عاطفي پلوه يې وارزوو نو همداسې يو اثر د ماشوم په عواطفو پرې باسي. مگر په يادو کورنيو کې ميندې چې ټوله ورځ په کارونو بوختې وي، يوازې د مجبوريت له وجې کله چې وړوکی ماشوم يې وږی شي، د شېدو ورکولو لپاره هغه ته ورځي او نور يې نو ټوله ورځ پوښتنه نه کوي او بيا د شپې له خوا چې کله وزگارۀ شي، که ماشوم ويده هم وي، له هغه سره مينه کوي، هغه ته د ناز په ژبه غږېږي او د هغه په سر د شفقت لاس راکاږي، چې دا کار له ماشوم سره چې ناخبره ويده دی، د هغه د ورځې د عاطفي نيمگړتيا په پوره کولو کې هېڅ مرسته نه شي کولای. ماشوم هغه وخت چې له مور نه لرې وي، ځان يوازې، کمزوری او نيمگړی احساسوي او دا احساس بيا له هغه سره تر عمره مل وي. دا کار کټ مټ له هغو ماشومانو سره هم کېږي چې ميندې يې د هغه نه وروسته ډېر ژر بل ماشوم دنيا ته راوړي او په هغه باندې مصروفېږي. مخکينی ماشوم ځانته په يوه تياره دنيا کې اوسي او هره شېبه له خپل محروميت څخه ځورېږي. دا ماشومان ډېر بهانه گير وي، په وړو، وړو خبرو شونډې بوځوي، بخیل، ژرغونی او بې مينې وي، چې موږ ورته په عامه اصطلاح کې نازولی يا هم بهانه گير ماشوم وايو، خو دا چې د هغه د دې نازولتوب او زړه خوړينۍ تر شا څه لوی توپان پټ دی، دا موږ ته نه معلومېږي. ميندې او پلرونه ډېره هڅه کوي چې له دې ډول ماشوم نه لرې واوسي او هغه د چا خبره ځانته سر خوړی جوړ نه کړي او له هغه سره خپله مينه د هغه د خواستونو د پوره کولو تر حده محدودوي او هغه ته د مينې يوه ساختگي فضا جوړوي چې له دې سره ماشوم نور هم گونښه کېږي او يو غلی او په ځان کې ډوب انسان ترې جوړېږي.

نو دې ډول کورنيو په تېره بيا ميندو ته په کار ده چې د ماشوم احساساتو ته پوره پاملرنه وکړي، خپل وخت په مناسب ډول او له يوه مهال وېش سره سم وويشي، د خپلو ټولو ماشومانو ترمنځ خپله مينه او وخت په برابر ډول سره تقسيم کړي او دا ومني چې له مور او پلار څخه بل هېڅ څوک يو ماشوم ته نږدې نه دي. همدا کارونه به له دوی سره مرسته وکړي چې د يوې سالمې کورنۍ ته داب کېږدي او له خپلو ماشومانو سره د هغوی د شخصيت په جوړولو کې رغنده مرسته وکړي او په پايله کې يوه سالمه ټولنه رامنځته کړي.

د محب الله زغم لیکنې او ژباړې

د لوبې شيان

لوبې د ماشومانو په وده کې خورا مهمې دي. لوبه هغه بوختيا ده چې هم خوندوره وي او هم د ماشوم له فکري يا جسمي ودې سره مرسته کوي. ځينې لوبې د ماشوم له بدني ودې سره مرسته کوي، لکه خوسۍ، توپ ډنډه، پت پتاني، ميرگاتي او نورې داسې لوبې چې بدن په کې خوځېږي. هغه لوبې چې سړی فکر کولو ته اړ باسي، د سړي له ذهني ودې سره مرسته کوي. له نانځکو سره لوبې بيا د ماشوم د تخيل ودې ته گټه رسوي.

موږ معمولاً خپلو ماشومانو ته د لوبې شيان يوازې د ساعت تيرۍ لپاره اخلو؛ خو واقعيت دا دی چې د لوبې شيان د ماشوم په روزنه کې مهم نقش لري. کله چې د لوبې شيان اخلو، بايد دې ته فکر وکړو چې دغه شی ماشوم ته گټه لري که تاوان. توپک، تمانچه، ټانک، جنگي الوتکې او داسې نور شيان په ماشوم کې د خشونت او جنگ جگړې روحیه پياوړې کوي. ماشوم چې تمانچه په لاس کې واخلي، د قتل و قتال د هغو پېښو تقليد کوي چې په فلمونو کې يې ليدلي دي. په غربي هېوادونو کې اکثر ماشومان په ويډيو گېم باندې لوبې کوي. يو وخت کې ارواپوهان متوجه شول چې د دغو هېوادونو په ځوانانو کې تاوتریخوالی ډېر شوی دی. چې په علت پسې يې وگرځېدل، ورته جوته شوه چې دوی په ماشومتوب کې پر جنگي گېمونه ډېر اخته وو. موږ چې هسې هم جگړو ځپلي يو او ان د يوه لوبېست ځمکې پر سر هم خپل وروڼه او د اکا زامن سره وژنو، بايد خپل زامن له داسې شيانو لرې وساتو.

د لوبې ځينې داسې شيان دي چې د انگليسي ژبې توري او شمېرې ورباندې ليکل شوي دي. دا د ماشوم سترگې له اعدادو او حرفونو سره اشنا کوي او د وړکټون يا بنوونځي لپاره يې چمتو کوي. موږ په خپل وطن کې داسې کارخانې نه لرو چې د لوبې شيان توليد کړي؛ نو اوس د لوبې داسې شيان چې زموږ د ژبې توري يا شمېرې ولري، نشته. که مو تا جران په بهر کې داسې لوبکۍ جوړې کړي، خدمت به يې کړی وي.

د لوبې لپاره تر ټولو ښه سامان داسې سيټونه دي چې وړې وړې ټوټې لري. له دې ټوټو څخه مختلف څيزونه جوړېدای شي، لکه: مېز، چوکۍ، کور، پول، موټر، بېړۍ، الوتکه، مختلف ژوي او نور شيان. دغه سامان د ماشوم له فکري او ذهني ودې سره ډېره مرسته کوي. البته دا د ماشوم د شخصيت پر تکامل باندې هم مثبت اثر لري. هر ماشوم په طبيعي ډول د نورو په پرتله ځان حقير او کمزوری گڼي؛ خو کله چې دی پخپله يو شی جوړوي، پر ځان باندې باور پيدا کوي. دی د شخصيت احساس کوي او بيا په لويېښه کې خپلې ستونزې پخپله حل کولای شي. له بلې خوا له ورو ټوټو څخه د شيانو جوړول، ماشوم ته د عمران او رغونې احساس القا کوي.

ځينې ميندې د خپلو اولادونو لوبکۍ په الماريو کې ساتي، دوی ته يې نه ورکوي چې ورباندې لوبې وکړي. د دغو ميندو دليل دا وي چې ماشومان به خپلې لوبکۍ ماتې کړي. ما پخوا داسې گومان کاوه چې زموږ ماشومان ځکه خپل د لوبې سامان ماتوي چې وړانول او تخریب به له لويانو څخه ورته په ميراث پاتې وي، ځکه چې زموږ لويان هم د وړانولو شوقيان دي؛ خو وروسته چې مې پوښتنه وکړه، راته جوتنه شوه چې د نورو ملکونو ماشومان هم خپل وسايل ماتوي. دا په حقيقت کې د ماشوم کنجکاوي او ځيرکتيا ده چې هغه د شيانو

ماتولو ته هڅوي. په ماشوم کې د پوهېدلو اشتياق قوي وي. دى غواړي پر هر څه پوه شي، هر څه وپېژني او هر څه تجربه کړي. لکه څنگه چې ماشومان د هر څه په باره کې پوښتنې کوي، همداسې د شيانو د ماهيت د پېژندلو لپاره هم شيان ماتوي. نو په دې حساب دا د اندېښنې وړ خبره نه ده، بلکې ماشوم ته گټه هم لري.

له خټو څخه کورگى، کلا يا نور څه جوړول، د ماشومانو د خوښې لوبه ده. دې سره هم د ماشومانو تخيل غښتلى کېږي. البته تر خټو شگې بهترې دي، ځکه چې ميکروب په کې نسبتاً کم وي، خو هر کله چې ماشوم له لوبې خلاصېږي او کور ته راځي، بايد لاسونه يې په صابون باندې پاک پرېمېنځو.

لوبکۍ بايد د ماشوم له عمر سره سمې انتخاب کړو. تر هغې پورې چې ماشوم خاپوړې نه وي کړې، د لوبو داسې شيان ورته واخلي چې گڼ رنگونه، مختلف شکلونه او ډول ډول اوازونه ولري لکه شرنگونې، موزيکالې لوبکۍ، د رنگه انځورونو کتابگوټي او داسې نور شيان. دې سره به ماشوم مختلف رنگونه، شکلونه او اوازونه وپېژني، حسي غړي او ذهن به يې ورسره وده وکړي. په دې عمر کې ماشوم د انسان له څېرې سره هم دلچسپي لري، د لوبو په شيانو کې داسې هندارې هم شته چې نه ماتېږي. که دغسې هنداره ورته واخلي، هغه به د خپلې څېرې په ليدلو خوشحالي کوي.

ماشوم چې له شپږو مياشتو واوښت، کرار کرار خاپوړې کوي. دې وخت کې هغه لوبکۍ هم ورته ښې دي چې مخکې يادې شوې او ورسره داسې د لوبو شيان هم بايد ورته واخلو چې خاپوړو ته يې وهڅوي. لکه د تيرونو والا لوبکۍ، توپ او نور. ماشوم په دې عمر کې هر څه په خوله کې وهي نو بايد داسې لوبکۍ ورته واخلو چې

رنگ يې په خټلو لار نه شي، ځينې رنگونه زهرجن او خطرناک وي. لوبکۍ بايد د مينځلو وړ وي چې هروخت يې پرېمينځو.

ماشوم چې د دريو کلونو شو، د نورو شيانو تر څنگ داسې لوبکۍ هم ورته واخلي چې د هغه له فکري ودې سره مرسته وکړي. لکه د مکعبونو يا دايروداسې سيتونه چې مختلف رنگونه او بېلابېل سايزونه لري. ماشوم ته ورزده کړئ چې دغه شيان د رنگ يا د اندازې له مخې سره کتار کړي. مثلاً د اندازې په لحاظ اول تر ټولو غټ، بيا تر هغه کوچنی، بيا متوسط... او په پای کې تر ټولو کوچنی شی کېږدي. خو پورې چې ماشوم د ښوونځي د تگ کېږي همدا سې لوبکۍ ورته ښې دي. د لوبو هغه سيتونه چې وړې ټوټې لري او هر شی ځنې جوړېږي هم په دې عمر کې مناسب وي.

د ښوونځي ماشومانو ته بيا د نورو لوبکيو تر څنگ داسې شيان هم واخلي چې د درسونو په زده کولو کې ورسره مرسته وکړي. لکه هغه مکعبونه چې د الفبې توري په کې ليکل شوي، مختلف هندسي شکلونه، د مختلفو تورو لپاره مناسب رسمونه او داسې نور شيان. د هر عمر ماشوم ته چې لوبکۍ اخلي، نو دغو ټکو ته پوره پام وکړئ:

لوبکۍ بايد تېرې برخې ونه لري چې ماشوم ژوبل نه کړي. په اسانۍ سره ماتې نه شي.

د پرېمينځلو وړ وي.

داسې رنگ دې په کې نه وي کار شوی چې زهرجن وي.

البته د هېواد په عامو بازارونو کې معمولاً چينايي خورا بې کيفيته لوبکۍ خرڅېږي، خو په هغو ځايونو کې چې د ليلا م لوبکۍ پلورل کېږي، په کمه بيه ښه شيان پيدا کولای شو.

محب الله زغم

د ادب د ښوولو وخت

اکثره ماشومان د عمر په دویم او درېیم کال کې ژبه زده کوي. دغه عمر د ماشوم د شخصیت په وده کې حساس وخت دی. له یوې خوا په دې عمر کې د ماشوم تخیل وده کوي، لیدلې به مو وي چې ماشوم مثلاً درېاندې غږ کوي: «راځه چې ډوډۍ وخورو». دسمال یې په کوټه کې وېر کړی وي، خالي غاب یا د کوم لوبښي تش سرپوښ یې ایښی وي او وایي چې دا دی کچالان مې پاڅه کړي دي. ماشوم معمولاً هماغه شی یادوي چې د ده خوښېږي. یا حتی په لاس کې یې هېڅ شی هم نه وي؛ خو درته وایي چې «واخله دا شېډې وڅښه» لویانو ته په کار ده چې همداسې ورسره لوبې وکړي، د هغه تش لاس ته لاس وروغځوي او داسې ښکاره کړي چې گوندي دا دی گېلاس مې درنه واخیست او په سړيې واړوي. دغه کار د ماشوم د تخیل له ودې سره مرسته کوي.

په همدې عمر کې ماشوم د لویانو پېښې کوي. مور چې کالي ومینځي، ماشوم یې څنگ ته کېږي، په تال کې لاسونه غوټه کړي او وایي چې زه هم کالي در سره مینم. هونښیاري میندې په داسې وخت کې ماشوم نه رټي؛ بلکې په وړوکی تال یا چلیمچي کې ورته لږې اوبه اچوي، د صابون یا پوډرو یو څه څگ په کې اچوي، جورابې یا وړوکی دسمال یا داسې بل شی ورکوي چې پرې یې مینځي. دا کار ماشوم له کار او له نورو سره په مرسته روږدی کوي. ځینې ماشومان د پلار د کسب او کار پېښې کوي. مثلاً که پلار ډاکټر وي، زوی یې چې د کوټې په وره ننوځي، وایي: «زه ډاکټر مجیب یم»، «مریضان

مې معاینه کړل.» یا که فرضاً پلار یې ترکان وي، دی به وینې چې د تلویزیون ریموت په یوه لرګي سولوي او وایي چې «زه لرګی رنده کوم.» بهتره ده چې پلار ماشوم ته د لوبو داسې شیان پیدا کړي یا یې ورته جوړ کړي چې د ماشوم د خوښې د کسب وسایل په کې وي.

له دوه کلنۍ تر درې کلنۍ پورې ماشوم د ژبې په مهارتونو کې هم تکړه کېږي. نوې کلمې زده کوي، د جملو ګرامري جوړښت ته یې پام کېږي، تلفظ یې ښه کېږي (سره له دې چې ځینې اوازونه سره بدلوي مثلاً د ف پر ځای ش، د ر پر ځای ل وایي؛ خو دا طبیعي ده)، نوي لغتونه او نوي ترکیبونه جوړوي. همدارنګه ماشوم په خبرو کې د لویانو پېښې کوي؛ نو د ادب د ښوولو وخت همدا دی. دلته مو له ادبه مطلب د خبرو نزاکتونه دي. دې ته به مو پام شوی وي چې د وړکتونو ماشومان تر نورو ډېر په ادب سره غږېږي او په اجتماعي نزاکتونو تر نورو ښه پوهېږي. که دې ماشومانو ته یو شی ورکړي، مننه کوي، په سلام اچولو کې تکړه وي، زړور خو با ادبه غږېږي، پوښتنو ته دې د لویانو په شان ځواب وایي. وړکتون د ماشوم په روزنه کې ډېر ګټور ځای دی؛ خو هر چېرته او هر چا ته د دې امکان نشته چې اولادونه وړکتون ته ولېږي؛ نو میندې پلرونه باید هڅه وکړي چې خپلو دوو - درېو کلنو ماشومانو ته د خبرې کولو ادب ورزده کړي. دا کار په رټلو او په زور نه کېږي، په خوږه ژبه کېږي، په مینه کېږي. یو خو په موږ کې دا رواج نشته چې په کور کې له چا مننه وکړو، فکر کوو چې د کورنۍ غړي چې د یو بل لپاره هر څه کوي، باید یې وکړي او همدا یې وظیفه ده؛ خو سریتوب دا وایي چې له مور څخه د خوندرو خوړو د پخولو په خاطر مننه وکړو، که مو خور د اوبو ګېلاس په لاس راکوي، مننه ځنې وکړو، که مو زوی له دوکانه راته سودا راوړه، ورته ووايو خیر یو سې زویه، خدای دې ښه سړی

کړي. که ماشومان په کور کې د نورو د ښو کارونو قدروونه زده کړي، له کوره د باندې هم همداسې کوي او ورسره په ټولنه کې ادب او سړیتوب زیاتېږي. همدغه وړې خبرې د انسانانو تر منځ مینه محبت پیدا کوي. نو که غواړئ چې ماشوم مو با ادبه اوسي، پخپله ادب مراعات کړئ. مثلاً د کورنۍ له هر غړي څخه د هغه د ښه کار په خاطر مننه وکړئ، که مو زوی یا لور ته د یوه کار د کولو وایئ، په وچه ژبه ورباندې امر مه کوئ، په نرمۍ او د خواست په ژبه ورته ووايئ: «زویه یو گېلاس اوبه به راته راوړې؟» او چې ډک گېلاس یې راوړ، ورنه مننه وکړئ: «افرین زویه، مننه» دوه - درې کلن اولادونه به مو ستاسو پېښې وکړي او په داسې حالتونو کې به له نورو مننه وکړي او چې چا ته یې «مننه» وویل، ویې نازوئ، په غېږ کې یې ونیسئ، شاباسي ورکړئ.

ماشومانو ته د خبرو ادب په لوبو کې هم ورزده کولای شو. مثلاً یوه نانځکه بلې سره مرسته کوي، د هغې له خولې به بلې ته وایو: «مننه» ځینې په دې فخر کوي چې موږ ځیره یا شډل پښتانه یو، تشکر او مهرباني مو نه ده زده چې چا ته یې ووايو؛ خو سړیتوب په همدې نزاکتونو کې دی، ځیره خلک د رېگمال په شان هم نور خوږوي او هم پخپله رږېږي. څوک چې له نورو سره په اجتماع کې ژوند کوي، باید اجتماعي نزاکتونه هم زده کړي او دا کار له ماشومتوبه پیلېږي.

ماشوم ته د ډوډۍ خوړلو آداب ورزده کړئ

يوه ترور مې وه چې د خپلو نورو خويندو په شان يې ټولې ماشومان لرل. موږ به چې کله په مېلمستيا د دوی کور ته ورغلو، د ډوډۍ پر وخت به يې خپلو ماشومانو ته د کوټې په بل کونج او يا په بله کوټه کې دسترخوان اچاوه. له مېلمنو سره به يې ماشومان پر يوه دسترخوان نه کېنول. د هغې دليل دا و چې ماشومان د ډوډۍ په خوراک نه پوهېږي، د چا به پزه بهېږي، د چا مخ به خیرن وي نو د مېلمنو زړه به بد کړي.

زموږ (د تيو) په اکثرو کليو کې رواج دی چې لومړی د کور نارینه ډوډۍ خوري. دوی چې ماړه شول او پاڅېدل بيا ښځې او ماشومان دسترخوان ته کېني او له نارينه وو وړپاتې خواړه خوري.

دا دواړه کارونه ښه نه دي. ترور مې د دې پر ځای چې خپلو ماشومانو ته د ډوډۍ خوړلو ادب وروښيي، هغوی يې جلا دسترخوان ته کېنول. دې سره ماشوم ځان حقير او خوار گڼي. هغه خلک چې ښځو او ماشومانو ته په دويم نوبت کې د خوراک وار ورکوي، لوی ظلم کوي. د کورنۍ غړي ټول سره برابر دي، نر او ښځه، لوی او ماشوم، هلک او نجلی. ټولو ته بايد د حقونو په لحاظ په يوه سترگه وکتل شي.

ماشومان له هماغه وخته چې پخپله خوراک کولای شي، له ځان سره يو ځای دسترخوان ته کېنوي. ميندې بايد د دسترخوان تر غوړولو مخکې، د وړو ماشومانو لاسونه په صابون پرېمينځي، مخ او پزه يې پاکه کړي او بيا يې دسترخوان ته راولي. که دا کار وکړي،

ماشوم پخپله په صابون باندې د لاسونو په پرېمېنځلو روږدی کېږي.

ماشومانو ته بايد د ډوډۍ خوړلو په اړه دغه خبرې په تکرار سره وويل شي، تر هغې چې دا کارونه د هغوی په عادت بدل شي:

لاسونه دې په صابون باندې پرېمېنځه.

دسترخوان ته خپلې لوبکۍ (نانځکه، موټرگي ...) درسره مه راوړه.

دسترخوان ته سمه پلټۍ ووهه.

دسمال دې په زنگنو واچوه (ميندې بايد خپلو ماشومانو ته له نسبتاً ډېل رخت څخه داسې دسمال وگنډي چې ټټر، لمن او پښې يې وپوښي او د اوږو په حصه کې ريتارې ولري چې په غاړه کې يې وتړل شي. دا شی په دې بڼه دی چې که د ماشوم له لاسه گوله لوېږي او يا غوړ تويېږي، کالي يې خراب نه کړي.)

ماشومانو ته ورزده کړئ چې پر ډوډۍ دې بريد نه کوي. بايد تر هغې منتظر پاتې شي چې د هر چا غاب يا تالی مخې ته يې کېښودل شي. گوله دې د خولې په اندازه واخله. ماشوم ته وروښيي چې وړې گولې وکړي.

ډوډۍ چې ژووې، خوله دې بنده ونيسه. که څوک په وازه خوله ډوډۍ وژووي، کېدای شي ډوډۍ يا نارې يې تويې شي.

ماشوم ته ورزده کړئ چې کاشوغه څنگه ونيسي او څنگه يې خولې ته يوسي. ماشومانو ته به وړې کاشوغي ورکوئ.

د ډوډۍ پر وخت شورماشور او جنگ جگړې به بندې وي خو د دسترخوان په سر خوږې خبرې او مجلس، صميميت زياتوي. وړو ماشومانو ته هم وخت ورکړئ چې خبرې وکړي خو دا به وروښيي چې په ډکه خوله دې نه غږېږي.

ماشوم ته ووايئ چې هېڅکله به گوله نه تو کوي، ان که ډوډۍ ترخه، تروه يا بدخونده هم وي، بايد مخ بلې خوا ته واړوي، په کراره يې له خولې وباسي او مور ته ووايي چې ايسته يې واچوي. د ټوخلي يا پرنجېدو پر مهال دې مخ بلې خوا ته واړوي او خپل دسمال خولې او پوزې ته ونيسي.

ماشوم ته ورزده کړئ چې څښاک يې غږ وغوږه وڅښي، سرپ او سروپ دې نه کوي.

ډوډۍ چې خلاصه شوه، پخپله هم له هغه چا مننه وکړئ چې ډوډۍ يې تياره کړې او ماشومانو ته هم ووايئ چې مننه وکړي. دې سره د مېرمنو زړه خوشحالهږي او ستړيا ځنې هېرېږي. دې سره مېرمنو ته دا احساس ورکوي چې تاسې د هغې زحمت ته د قدر په سترگه گورئ. که دا کار وکړئ، پخلى به مېرمنو ته يو خوندور کار وگرځي. که ماشوم غټوکی وي، ورته ووايئ چې لاسونه او خوله يې د غاړې په دسمال پاک کړي او بيا خپل غاب دې پخپله پخلنځي ته يوسي چې پرېمينځل شي. دې سره ماشوم له مور يا نورو سره مرسته زده کوي.

ځينې کورنۍ ماشوم مجبوروي چې خپل ټول خواړه وځوري او غاب پاک کړي، حال دا چې هغه به موږ وي او زړه به يې نه کېږي چې يوه بله گوله هم تېره کړي. بهتره ده ماشوم ته هماغومره خواړه واچوو چې خورلۍ يې شي، که يې اشتها زياته وي، بيا به نوره ورته واچوو. البته ماشوم ته به دا ټولې خبرې په نرمۍ سره کوي. که يو ماشوم سرغړونه کوي، د رټلو پر ځای به ورته ووايئ چې ښه ماشومان داسې نه کوي. زما مجيب الله درې نيم کلن دی. کله چې يو خراب کار وکړي، مثلاً که خپل بايسيکل د دسترخوان خوا ته راولي، ورته وایم: «ښه هلکان بايسيکل چېرته دروي؟» دی وايي: «د کوټې په

کونج کې.» او بې له دې چې ورباندې امر وکړم، خپل بایسیکل پخپله د کوتې کونج ته بیایي اوزه ورته وایم: «آفرین» د دې عمر ماشومان غواړي مور و پلار خوشحاله کړي، غواړي د دوی په خبر وي نو، هڅه وکړي چې پخپله د دسترخوان اداب مراعات کړي. د ډوډۍ په وخت کې کتاب یا بل څه مه لولئ، تلویزیون مه گورئ، دپخوا ها خوا مه گرځئ. بهتره ده د ډوډۍ پر وخت تلویزیون یو مخ بند کړئ. که څوک د اوبو گېلاس یا د سلاټې کاسه درکوي، مننه ځنې وکړي. دې سره ماشوم پوهېږي چې دسترخوان د نعمتونو تغردی او باید چې درناوی یې وشي.

د ماشوم په روزنه کې د تخیل اهمیت هر نارمل ماشوم چې ۹-۱۴ میاشتني شي د تخیل وړتیا پیدا کوي. دغه خبره له هغو لوبو جوتهېږي چې د pretend play په نوم یادېږي. تاسو به لیدلي وي چې ماشوم یو خلی را اخلې او د چوشک پر ځای یې د نانځکې په خوله کې ورکوي او یا د بوتل خالي سربونې یا بل ورته شی د پیالې پر ځای کاروي او خپلې نانځکې یا بل وړوکی ماشوم ته د چایو ست کوي. بل وخت بیا گورو چې ماشوم پر بالښت سپرېږي او د آس په شان یې غغلوې. خودی په دې ټولو مواردو کې واقعیت له خیاله بېلولای شي. ماشوم پوهېږي چې خلی چوشک نه دی، د بوتل سربونې پیاله نه ده او بالښت، بالښت دی نه اس.

ولې انسان خیال له حقیقته بېلولای شي؟

دې پوښتنې ته د ارواپوهنې ډاکټر الن لیسلي Alan Leslei په ۱۹۸۰ یمو کلونو کې د خپلې نظریې په ترڅ کې ځواب ویلی دی. لیسلي د تخیل لپاره درې پړاونه تشرېح کوي. دی وايي چې په لومړي پړاو کې د تخیل لپاره تصویر ته ضرورت لرو. زموږ سترگې د کامرې په شان د شیانو عکسونه اخلې او ماغزو ته یې لېږدوي. د انسان نور حسي غړي هم دا کار کولای شي مثلاً سرک نه رامعلومېږي خو غوږونه مو د تېرېدونکي موټر غږ اوري. د موټر د انجن له غږه د هغه ډول چې ایا لاری ده که بل وړوکی موټر په ذهن کې انځورولای شو. همدارنگه د موټر د واټن اټکل هم کولای شو. په یوه لوړ تاخ کې گڼ شیان پراته دي چې لیدلی یې نه شو، خو د لامسې حس په مرسته د خپلې الماری کونجې پکې موندلی شو. دلته زموږ گوټې کونجې لمس کوي او په ذهن کې مو د هغه تصویر جوړېږي. د دې پړاو لپاره انځورونه یوازې له حسي غږو لاس ته نه

راځي بلکې له پخوانو تصويرونو چې په حافظه کې يې لرو هم کار اخيستی شو.

د تخيل دويم پړاو د تصويرونو کاپي کول دي. د انځورونو کاپي د څه لپاره؟

اصلي انځورونه چې په لومړي پړاو کې تشرېح شول، د خارجي نړۍ له واقعيتونو سره لږ او ډېر تړاو لري. مثلاً يو آس مو ليدلی او په ذهن کې مو د هغه تصوير جوړ شوی دی. دغه تصوير چې ستاسو په ذهن کې دی لکه واقعي آس هماغه شان سر، دنگه غاړه، څلور پښې، څک غوږونه او اوږده لکۍ لري. بل ځای يوه ښکلې سينگار شوې ښځه له اوږدو وينستانو سره وينئ. د ښځې انځور مو هم په همدې بڼه په ماغزو کې خوندي کېږي. کله چې د دغو انځورونو کاپي جوړوئ، کولای شئ چې بدلون پکې راولئ.

د انځورونو په کاپيانو کې د خپلې خوښې بدلون راوستل، د تخيل دريم پړاو دی. مثلاً د آس سر پرې کوئ او پر ځای يې د ښځې سر سربښوئ. بيا د ښاپېريو وزرونه، چې يوازې مو په نکلونو کې اورېدلي دي او هېڅ کله مو ليدلي نه دي، د آس ډډو ته لگوئ، وروسته يو نوم هم ورته ټاکئ مثلاً «براق»، خو دا بدلون يوازې د تاسو په خيالي آس کې راځي او تاسې پوهېږئ چې واقعي آس، هغه چې تاسو ليدلی و، داسې نه دی. دلته «براق» او «آس» ځکه يو نه گڼئ چې «براق» مو د آس له کاپۍ څخه جوړ کړی دی او د «آس» اصلي انځور مو خوندي ساتلی دی.

د مفکورو او باورونو په برخه کې هم تخيل عين کار کوي. مثلاً: دا زما باور دی چې «جمال ښه سپی دی» دا باور د هغو واقعي معلوماتو پر اساس ولاړ دی چې زه يې د جمال په باب لرم. که

وغواړم چې دې موضوع ته د بل سړي له سترگو وگورم ممکن خبره سرچپه شي. مثلاً: "احمد گومان کوي چې جمال ښه سړی نه دی" دلته زه له بل واقعیت سره مخ یم. که چېرې احمد داسې گومان ولري ، نو زما باور "احمد گومان کوي چې جمال ښه سړی نه دی" رښتیا دی پرته له دې چې له اصلي واقعیت سره "جمال ښه سړی دی" ارتباط ولري. لکه څنگه چې د آس د انځور په کاپۍ کې بدلون، د آس په اصلي انځور کې تغیر نه راولي، دلته هم زما په اصلي باور کې تغیر نه راځي. مطلب دا چې د تخیل پر وخت اصلي واقعیتونه او باورونه خوندي پاتې کېږي.

لیسلي وایي هغه میکانیزم چې د تخیل د دویم او درېیم پړاو لپاره پکار دی، یوازې د انسان د ماغزو ځانگړنه ده او حیوانات د تخیل وړتیا نه لري. هغه جینونه (gene) چې د ماغزو د حجرو د جوړښت معلومات د انسان له یوه نسله بل نسل ته لېږدوي، د تخیل میکانیزم هم رانغاړي. که چېرې په دې جینونو کې بدلون راشي نو د ناسم جین لرونکي ماشومان د تخیل استعداد نه شي لرلی. دغه حالت د autism په نامه یادېږي.

د تخیل په بهیر کې انسان دوه ډوله ذهني عملونو ترسره کوي: بل ډول ښودنه (pretence) او د بل د فکر لوستنه (mind reading). پورته په لومړي مثال کې آس بل ډول ښودل شوی "داسې آس چې سړيې د ښځې دی او وزرونه لري". ماشوم چې خلی د چوشک پر ځای کاروي هم له بل ډول ښودنې (pretence) کار اخلي. په دویم مثال کې د بل فکر لوستل شوی دی "احمد گومان کوي چې جمال ښه سړی نه دی". په دې توگه تخیل سړي ته دا زمینه برابروي چې د احتمالاتو او ممکناتو په باب فکر وکړي او د بل انسان

احساسات، عواطف، باورونه او مفکورې هم درک کړي. یعنې د مطلق “دی” پر ځای دا گومان چې “داسې هم کېدای شي” ټول علمي اختراعات او اکتشافات او ټول هنري تخلیقونه د تخیل په برکت رامنځته شوي دي. کیمیاپوه مندلیف چې د عناصرو دوراني جدول یې جوړاوه، په جدول کې یې د ناموندل شویو عناصرو لپاره خالي ځایونه پرېښودل چې وروسته بیا کشف شول خو هغه مهال دا یوازې یو خیال و چې داسې عناصر به هم په طبیعت کې وي. سپوږمۍ ته د انسان ختل، یو وخت کې د خیال په محدوده کې شونې وو خو نن په عمل کې ترسره کېږي. د ممکناتو په اړه فکر د علمي پرمختگونو اساس جوړوي. د نورو د فکر لوستل دا معنا لري چې د نورو پر ځای فکر وکړې او ځان داسې وگڼې لکه هغوی. یا برعکس نور لکه ځان وگڼې. د نورو د احساساتو او مفکورو درک کول په انسان کې د خواخوږۍ، مینې، تفاهم، مذاکرې او د نورو د زغملو توان پیدا کوي. ماشومان به مو لیدلي وي چې په دسمال باندې د نانځکې پوزه پاکوي، بیایې ښکلوي او نازوي یې “جار جار، وږې یې، دا دی زه به درته شیدې درکم” وروسته یا کوم خلی د چوشک په څېر د نانځکې په خوله کې ورکوي او یا یې خپل تي پورې نیسي. دلته ماشوم د تخیل په مرسته د نانځکې ستونزه (لوږه) درک کوي او په حل کې یې ورسره مرسته کوي. په دې توګه وینو چې د ټولنیز ژوند سلامتی هم د تخیل پورې ده. په دې بحث کې څرګنده شوه چې تخیل د بشر په پرمختګ او د غوره ټولنیز نظام په جوړولو کې اصلي رول لوبوي. دا خبره هم جوتې شوه چې هر نارمل ماشوم د تخیل استعداد لري چې باید ښه وپالل شي خو څنګه؟ ماشومانو د کیسو او نکلونو ویل، د هغوی د تخیل د روزلو غوره لاره ده.

د وېرې چاره

ماشومان چې له شپږو میاشتو واورې، گومان کوي چې په محیط کې شته شيان ورته زیان رسوي. په همدې وجه له هر شي څخه وېرېږي. له بلې خوا بني ادم د کنجکاوی حس لري. دغه حس ماشوم اړ باسي چې هر شی وزاموي، لمس یې کړي او په دې توګه خپله پوهه او تجربه پراخه کړي. ماشوم چې د خپل شاوخوا شيان ازمایي، ورته پته لګېږي چې دغه شيان خطرناک نه دي؛ خو هغه وېره چې د ده زړه ته ننوتلې، له منځه نه ځي او په بله بڼه راڅرګندېږي. وروسته بیا ماشوم له تیارې څخه ډارېږي. دا ځکه چې په تیاره کې شيان نه لیدل کېږي او ماشوم له داسې شي څخه وېره پیدا کوي چې لیدلی یې نه شي.

له تیارې څخه وېره په ځینو کسانو کې تر لویښې پاتې کېږي. که د ماشومانو په منځ کې د بلا او د پېریانو کیسې وکړو؛ نو د بلا وېره هم د هغه په زړه کې ننوځي. ماشوم گومان کوي چې بلا د هماغه نالیدونکي شي نوم دی چې دی په لاشعوري توګه ځنې وېرېږي. د ماشوم ذهن دا مني چې په رښتیا هم بلا شته.

ځینې ماشومان بیا د خوب په بستر کې وېرېږي، دوی ته د بلا له ډاره خوب نه ورځي. داسې ماشومانو ته که هر څه ووايي چې بلا نشته، درسره نه یې مني؛ ځکه چې د دوی په ذهن کې بلا شته. په داسې حالاتو کې باید د ماشوم له تخیل څخه کار واخلو او وېره یې له منځه یوسو. هغه داسې چې مثلاً ورته یوه سکه (اوسپنیزه روپی) ورکړو او ورته ووايو چې دا جادويي سکه ده، دا به تا له هر رنګه بلا څخه وساتي. یا که د هغه کوتې رنګ چې ماشوم په کې ځملي، شین وي،

ورته به وايو چې بلا له شنه رنگه ډارېږي، هغه ځای ته چې رنگ يې شين وي، بلا نه شي ورتلای. داسې هم کولای شو چې د خوب خراغ روښانه پرېږدو او که فرضاً د خراغ رنگ سور وي، ورته به وايو چې سره رڼا بلاگانې وژني. د ماشوم وېره د خوشبو په سپرې هم ختمولای شو. په کوټه لږه سپرې ووهئ او ماشوم ته ووايئ چې بلا له دې خوشبويي ډارېږي چېرته چې دغه بوی وي، بلا هلته نه ورځي. ځينې ماشومان د خملاستو پر مهال د لوبو يو شى خپلې خوا پورې نيسي. که داسې وي، کولای شو ماشوم ته هماغسې يوه لوبکۍ ورکړو او ورته دا باور پيدا کړو چې د لوبو دغه شى جادوبيي دی او بلا نه پرېږدي چې ماشوم ته ورنژدې شي.

ماشومانو ته د ځينو دعاگانو ورزده کول هم د هغوی وېره ختمولای شي. که نور څه نه شي زده کولای، همدومره ورته ووايئ چې د خوب پروخت دې کلمه تېره کړي، خداى به يې له هر رنگه بلا څخه وساتي. د وېرې پر مهال د ماشوم ارامول په کار دي. ماشوم په غېږ کې ونيسئ، په دې توگه به هغه ځان خوندي احساس کړي. همدارنگه د ماشوم پام له هغه څه څخه چې دى ځنې وېرېږي، بلې خوا ته واړوئ. مثلاً شرنگونې ورته وشرنگوئ يا د لوبو بل داسې شى چې د ماشوم ډېر خوښېږي، هغه ورته ونيسئ يا د هغه د طبعي خواږه لکه چاکلېټ يا بسکېټ ورته ورکړئ. که ماشوم غټوکی وي، کولای شئ چې ورسره خبرې وکړئ. البته داسې موضوع په اړه ورسره وغږېږئ چې ماشوم ورسره مينه لري او يا ورته په زړه پورې وي.

ماشومانو ته داسې نکلونه او کيسې واوروئ چې اتلان يې له څه شي نه وېرېږي، له هرې ستونزې سره مقابله کوي او بريالي کېږي. دا به په ماشوم کې د مېړانې او مبارزې حس پياوړې کړي.

کاليزه

نن سبا په ښارونو کې ځينې خلک د خپلو ماشومانو کاليزې لمانځي. په کومه ورځ چې يې اولاد زېږېدلی وي، په هماغه ورځ سره مېله کوي. د کاليزې مخصوص کيک اخلي، د ماشوم د عمر د کلونو په تعداد شمعې بلوي، ماشوم بيا شمعې پو کوي او مړې کوي يې مانا دا چې ده د خپل عمر همدومره کلونه تېر کړي دي. بيا چارپه راخلي، کيک غوڅوي. دې سره ټوله کورنۍ چکچکې کوي او مبارکي ورته وايي. په غربي ملکونو کې خو دې ورځې ته مخصوصه سندره هم شته چې ارام موزيک ورسره غږول کېږي او په محفل کې حاضر خلک هم له سندرغاړي سره يو ځای بولي: «مبارک دي کاليزه، مبارک دي کاليزه»

دغه رواج پخوا په موږ کې نه و، د ماشومانو د کاليزې لمانځنه مو اوس له بهرنيانو زده کړې. پخوا په موږ کې باسواده کسان لږ وو، نو د خپلو اولادونو د زېږېدو نېټه اکثره خلکو ته نه وه معلومه. البته خارجيان د لويانو کاليزې هم لمانځي، دوی ان د ژوند تر وروستي کاله پورې هم په خپله کاليزه کې مېلمستيا جوړوي او خپل نژدې دوستان رابولي. هلته څو پورې چې سپی ماشوم يا زلمی وي؛ نو موږ و پلار يې ورته کاليزې لمانځي. بيا چې پخپله لوی او د کار و بار څښتن شو، پخپله يې لمانځي چې بوډا شي بيا يې اولادونه ورته محفل جوړوي او کاليزې يې لمانځي.

خارجيان پوهېږي چې په دې دنيا کې يوازې يو وار ژوند کوو؛ نو بايد خوند ورنه واخلو. ارواپوهان وايي، خوشحالي او خدا زموږ پر روغتيا ښه اثر لري. څوک چې خوشحاله ژوند لري تر غمجنو

کسانو د زړه او فشار په ناروغيو لږ اخته کېږي. د خوشحاليو کسانو اعصاب هم ښه کار کوي او رنگ يې تل غوړېدلی وي؛ نو د نورو ملکونو خلک ځان ته داسې رواجونه او دودونه جوړوي چې خدا او خوشحالي ورسره ملګري وي.

ځينې خلک وايي چې د کاليزو لمانځل د نورو رواج دی، موږ به يې ولې خپلوو؟ خبره دا ده چې هر ښه شی، ښه وي که نورو جوړ کړي وي، که موږ پخپله الوتکه هم غريبانو جوړه کړي؛ خو نن زمونږ حاجيان هم په کې سپرېږي او مکې معظمې ته ځي. کاغذ هم غريبانو جوړ کړي او مطبوعه هم هغوی سازه کړې ده؛ خو نن موږ هم په مطبوعو کې په کاغذ باندې قران چاپوو. که يو رواج ښه او ګټور وي، که د هر چا وي، بايد چې خپل يې کړو او که په خپلو رواجونو کې مو يو غلط او مضر رواج وي، بايد چې پرې بې ږدو. موږ هسې هم په ژوند کې د خدا او خوشحاليو شيبې کمې او د غم او خپګان ډېرې لرو؛ نو بايد د خپل صحت لپاره، داسې رواجونه زيات کړو چې خدا ورپورې تړلې وي. ځکه چې صحت يو نعمت دی او د نعمت ساتنه فرض.

که د خپل ماشوم کاليزه ولمانځو، نو هغه پوهېږي چې راباندې ګران دی. هغه پوهېږي چې موږ يې قدر کوو. ماشوم ته دغه احساس پيدا کېږي چې «زما وجود د مور و پلار لپاره مهم دی» موږ چې په دې رنگ له ماشوم سره مينه وکړو، هغه هم دا زده کوي چې له نورو سره مينه وکړي. کله چې وګړي له يو بل سره مينه وکړي، ټولنه به ښکمره شي، تاوتريخوالی او جنگ جګړې به کمې شي. ماشومان ځان تر لويانو کمزوري او حقير ګڼي. دوی وينې چې هم په بدني او هم په ذهني لحاظ تر لويانو کمزوري دي؛ نو د حقارت احساس کوي. د حقارت دغه احساس يوازې په مينه له منځه ځي. کله چې له ماشوم

سره مينه کوو، نور نو کشر او مشر په منځ کې نه وي، د مينې دواړو خواو ته برابر کسان وي. د ماشوم د کاليزې لمانځل راته داسې موقع په لاس را کوي چې هغه ته خپله مينه وښييو.

موږ کولای شو د خپلو اولادونو کاليزه په خپله طريقه ولمانځو. که کيک نه شو اخيستلی، که مېلمان نه شو رابللي؛ نو د خپلې کورنۍ په منځ کې خو کوچنۍ مېله جوړولای شو. مهمه دا ده چې د خپل هر اولاد د زېږېدو نېټه په کتابچه کې وليکو، هر کال په هماغه ورځ کورنۍ مېله جوړه کړو او هغه ته د کاليزې مبارکي ووايو. په نورو ملکونو کې کورنۍ او ملگري سړي ته د کاليزې په ورځ سوغات ورکوي. موږ که بې وزلي هم يو بيا هم کولای شو ماشوم ته مو يو کوچنی سوغات واخلو. کالي خو هسې هم په کال کې يو وار دوه واري ورته جوړوو؛ نو بهتره به دا وي چې همدغه نوې جامې ورته د کاليزې په ورځ جوړې کړو. که دا نه شو کولای؛ نو د لوبو يو سامان، يو کتاب يا کتابچه خو ورته اخيستلی شو. که بيخي سوغات نه شو اخيستلی؛ نو يوازې د کاليزې د ورځې يادونه هم کافي ده چې «زويه يا لورې! ته پنځه کاله يا شپږ کاله مخکې په همدې ورځ پيدا شوی وي، نن دې پنځم يا شپږم کال پوره شو. مبارک دې وي، خدای دې د سلو کالو کړې»

ماشوم «مه» نه مني

ماشوم چې د دوو کلونو شي، غواړي خپله خپلواکي وښيي. که وغواړي چې دغه ماشومان د يوه کار له کولو منع کړي او ورته ووايي چې «مه، مه کوه»، هغه خپل کار کوي او ستاسو په نهې باندې سر نه ګرځوي. ميندې پلرونه د دې لپاره چې خپل ماشومان له خطرونو وساتي او يا ښه او بد وروښيي، مجبور وي چې ماشومان له ځينو کارونو منع کړي؛ خو اکثره وختونه ماشوم د دوی «مه» نه مني. که دغه «مه» او «مه کوه» په مينه هم ورته ووايي، اثر ورباندې نه کوي.

زموږ خلک په داسې حالت کې معمولاً په قارېږي، ماشوم وهي او يا ورباندې چيغه وهي او هغه ډاروي. له نېکه مرغه د ماشومانو د منع کولو لپاره نورې لارې هم شته چې ښه نتيجه ورکوي:

خپله خبره په بله بڼه وکړه: د دې پر ځای چې ماشوم ته ووايي: «په کوټه کې توپ بازي مه کوه»، ورته وايه چې: «راځه چې د باندې توپ بازي وکړو» يا که ورته ووايي چې: «مه کوه، په کوټه کې او به مه تويوه» هغه به مو په کيسه کې نه شي. خو که ورته ووايي چې: «سړی په کوټه کې مخ نه مينځي، په تشاب کې يې مينځي» هغه به خپل کار بس کړي.

کله چې غواړي ماشوم له يوه خطرناک کار يا شي څخه منع کړي، خپله خبره ورته په مثبت انداز تشرېح کړه، مثلاً: «زه به دې پرې نه ېږم چې په سړک کې ګډ شي، په دې چې موټر به دې ووهي.» خو که

داسې حالت سره مخ يې چې د اوږدې خبرې وخت نه وي، نو نېغ په نېغه به ورته ووايي چې: «د درېږه» يا مثلاً ماشوم د چاپو گيلاس ته لاس وروړي، ورباندې غږ وکړه: «سور دی»

بدیل ورته وښيي: که ماشوم غواړي چې چاره واخلي، بل شی ورته ونیسې. مثلاً ورته ووايه: «کاسه درکړم که کاشوغه؟»، هغه چې په کاشوغه بوخت شو، چاره ایسته کړه. يا که چاکلېټ غواړي خو چاکلېټ ورته تاوان کوي، په دې وخت کې ورته ووايه چې مڼه غواړې که مالټه. د دې عمر ماشومان معمولاً وروستنی شی خوښوي، په دې چې د هغه نوم يې په اخر کې اوږدلی او ذهن کې يې پاتې دی؛ نو که غواړې چې مڼه ورکړې، مڼه ورته په اخر کې ياده کړه: «مالټه غواړې که مڼه»

د ماشوم توجه بلې خوا ته واړوه: دوه کلن ماشومان که سرټمبه دي او په اسانۍ سره له خپلې خوښې نه تېرېږي؛ خو دوی په دې هم پوهېږي چې څنگه له هغه شي څخه چې جنجال جوړوي، بل شي ته توجه واړوي. که په مغازه کې درته ټينگېږي چې فرضاً «هغه الوتکه راکړه» ورته ووايه: «او هو دا څراغونه څومره ښه رڼا کوي. گوره شنه او سره رڼا کوي» ماشوم به په رڼا بوخت شي او ته يې په دې وخت کې د الوتکې له مخې ژر لرې کړه. په دې عمر کې ماشوم ته هر څه په زړه پورې وي او ممکن دغه رنگه رڼا ورته کټ مټ د الوتکې په شان په زړه پورې اوسي.

له موقعيتونو ډډه کول: بهتره ده ماشوم په داسې ځای کې وساتې چې مجبوره نه شي هره گړۍ ورته «مه» او «مه کوه» ووايي. د دې پر ځای داسې خوندي ځايونه انتخاب کړه چې ماشوم په کې ازاده وگرځي، هر څه راوسپړي او د کنجکاوي حس يې ارضا شي. په پرمخ تللي ملکونو کې د ماشومانو کوچني داسې برابرېږي چې هېڅ

خطرناک شی په کې نه وي، غولۍ یې پوست وي او که ماشوم و هم لوبېږي، نه ژوبلېږي. تېره شیان، د ماتېدو شیان، د برېښنا ساکت او داسې نور شیان په کې نه وي. که موږ او تاسې هم یو یا دوه ماشومان ولرو ممکن ورته همداسې کوټه برابره کړای شو خو درځن درځن اولادونو ته یې نه شو جوړولای. په نورو ملکونو کې د ماشومانو لپاره د لوبو خوندي پارکونه هم ډېر دي خو موږ یې نه لرو. که د کور شا و خوا ته مو شگلنه ځمکه وي، د ماشومانو لپاره خوندي ځای په کې جوړېدای شي. البته دا ناممکنه ده چې له ټولو داسې حالتونو ډډه وکړې چې ماشوم ته باید «مه» ووايې؛ خو کمولای یې شي.

په ځینو شیطانیو سترگې پټې کړئ: که وینئ چې د کور مخې ته مو ماشوم په ډنډو کې له خټو سره لوبې کوي، ولې به یې منع کوئ. دا د مور و پلار وظیفه ده چې ماشومانو ته وخت ورکړي چې خپل استعداد وغوړوي، هر شی و سپړي او خپله کنجکاوۍ په کې وکړي نو ماشوم له داسې شیطانیو او لوبو مه منع کوئ چې خطر ورته نه لري. زه هر وخت له خپلې مېرمن سره په همدې لاندې یم. دا له خپلو ماشومانو د لویانو تمه لري، وایي چې هغوی دې منډې نه وهي، شورماشور دې نه کوي، یو بل سره دې غېږه نه نیسي، په انگرې کې دې توپ بازی نه کوي...

څنگه چې غواړې په هماغه انداز یې ووايه: که ماشوم داسې څه کوي چې باید یې منع کړې او د «مه کوه» بدیلونه کار ونه کړي، ماشوم ته نېغه خبره وکړه. په کلکه خو په نرمۍ سره، ځان خپه ونیسه، داسې چې هغه خپله ملامتي احساس کړي. مثلاً: «مه، تېره مه واره» که همدا خبره په دې بڼه وکړئ چې: «مه، زړگيه تېره مه واره»، ماشوم به له خپل کاره منع نه کړي.

هر کله چې ماشوم ته د یوه کار د نه کولو وایي او هغه یې مني، ورته
و موسپړه یا یې په غېږ کې ونیسه او ورته ووايه چې: «شاباس،
خو مره منونکی ماشوم یې»

څنگه ماشومان مطالعې ته وهڅوو؟

يوه ملگري مې شکایت کاوه، چې زوی يې سم درس نه وايي. د ده زوی په دوېم ټولگي کې دی او جومات کې هم سبق وايي. يو وخت کې زما مېرمنې هم همدا خبره کوله، ويل يې: "ته چې په کور کې نه يې، هلکان سبق نه وايي." جمعه زه په کور کې وم. هلکانو ته مې هېڅ ونه ويل، چې درس ووايئ. پخپله مې الماری نه يو کتاب راواخيست او په لوستلو يې لگيا شوم. کتل مې چې زامنو مې هم هر يو خپل کتاب رااخيستی، د کوتې په يوه کونج کې ناست دی او سبق وايي. مېرمنې ته مې وويل: "وگوره! که ته هم هره ورځ يو کتاب يا مجله ولولې؛ نو زامن به دې هم ناغېرې نه کوي."

ماشومان ډېر ځله د لویانو پېښې کوي. که ته سل واړې د يوه کار د کولو ورته ووايې، وبه يې نه کړي؛ خو که پخپله هماغه کار وکړې؛ نو دوی به هم ستا په پېښو لگيا شي. ما خپله دغه تجربه ملگري ته مې هم وويل؛ خو د هغه خبره راته جالبه وه. ويل يې: "زه کله دومره وخت لرم، ټوله ورځ په وظيفه کې يم، ماښام چې کور ته راځم، سترې هلاک غځېږم، د مطالعې حوصله راته پاتې نه وي." ما ورته کړه: خو په زړه پورې کتابونه ولوله، چې سترېا دې هم ورسره لرې شي او خوند هم ځنې واخلي، د کيسو کتابونه واخله، ناولونه ولوله. هغه وويل: "هره شپه په ټلويزيون کې دوه درې سريالونه او ډرامې گورم؛ نو د کيسې کتابونه به ولې لولم؟"

د تنظيمي جگړو پر مهال کابل پوهنتون درې کاله بند و او د بيا خلاصېدو درک يې هم چا ته نه لگېده، چې بيا به خلاص شي که نه. ما نو دغه درې کاله د کتاب مخ نه ولیدلی. پوهنتون چې بيا خلاص شو، په لومړۍ ورځ مو د هضمي سيستم درس و. استاد نوټ راکاوه، د پوهنتون کتابخانه لوټ شوې وه، کتاب نه پيدا کېده؛ نو

استادانو به نوټ راکاوه او موږ به ليکه خو ورځې چې تېرې شوې، د هضمي سيستم نوټ مې ولوست که گورم چې په هاغه اوله ورځ مې ليکلي دي: د ژبې مخاطي غشا زخيمه ده. "ضخيم" مې په "ز" ليکلی و.

زموږ خلک چې له تحصيله فارغ شي بيا له مطالعې سره خدای پاماني کوي. همدا وجه ده، چې که له چا د هغه د مسلک په اړه پوښتنه وکړې، وايي به چې: "ولله ما ان لس کاله مخکې پوهنتون خلاص کړی، اوس مې دا شيان هېر دي." بهرنيان به دې ته متوجه شوي وي، چې انسان لت او هېرجن دی. ځکه خو په بهرنيو موسسو کې هر کال دوه درې وارې د بيا يادولو "refreshing" سيمينارونه جوړېږي. په دې سيمينارونو کې ضروري شيان تکرارېږي او کارکونکي د خو ورځو يا د څو هفتو لپاره مطالعې ته هڅول کېږي. زموږ ځينې ملگري، چې بهر ته تللي دي، وايي هلته چې په بس يا په اورگاډي کې سفر وکړې؛ نو وبه وينې چې اکثر خلک په لاره کې مطالعه کوي، يا به اخبار لولي يا کتاب او يا مجله په غربي ملکونو کې اکثر وگړي هره ورځ اخبار يا ورځپاڼه گوري. ما فکر کاوه، چې هلته اوس ټلويزيونونه ډېر دي، انټرنېټ شته؛ نو ورځپاڼې به څوک نه لولي؛ خو داسې نه ده. دوی ته د ورځپاڼو لوستل د فرهنگ يوه برخه گرځېدلې ده.

موږ هم کولای شو د مطالعې فرهنگ خپل کړو. که نور څه نه وي؛ نو لږ تر لږه د خپلو اولادونو د هڅولو لپاره بايد هره ورځ مطالعه وکړو. هغوی چې موږ ته وگوري، پخپله به هم کتابونه راواخلي، بيا چې لوی شي له مطالعې سره به روږدي وي او د عادت له مخې به هم مطالعه کوي او د مطالعې په برکت به مو ملک آباد شي.

ولې بې جرئته يو؟

زمونږ ډېری ځوانان له بې جرئتي څخه ځورېږي. زه په خپله هم پخوا ډېر بې جرئته وم. ځان سره مې فکر وکړ چې ولې داسې يو؟
بې جرئتي هغه حالت دی چې سړی د ویلو لپاره څه لري؛ خو د ویلو زړه یې نه لري. د خپلو احساساتو څرگندول هم جرئت غواړي. د بې جرئتي بل ډول همدا دی چې سړی خپل احساسات نه شي څرگندولای.

د بې جرئتي اصلي لامل وېره ده. خپله خبره ځکه نه کوو چې خلک راپورې ونه ځاندي چې خلکو ته نا پوه یا بې ادبه ښکاره نه شو. یا مثلاً په مستبدو نظامونو کې د چارواکو یا زورواکو پر ضد ځکه څه نه وایو چې سر ته به مو خطر پېښ شي.

مونږ له دې وېرې چې د خلکو په نظر سپک ښکاره نه شو، اکثره وخت خپل احساسات پټوو. مثلاً په واده کې سندرغاړی زمونږ په طبعه برابره سندره بولي. زړه مو غواړي ورته چکچکې وکړو؛ خو دې ته ګورو چې نور خلک څه کوي. که بل چا چکچکې وکړې، مونږ یې هم کوو، که نورو څه ونه کړل، مونږ یې هم نه کوو. کله کله داسې هم پېښېږي چې د سړي زړه کېږي چې ونڅېږي؛ خو د دې لپاره چې سپک ښکاره نه شي، خپل دغه احساس پر شا تمبوي. البته دا ډول بې جرئتي د ټولنې په باورنو او دود دستور پورې اړه لري او ډېر زیان نه لري؛ خو هغه ډول بې جرئتي چې خپل نظر نه شو بیانولای، مضره ده.

البته باید جرئت او بې حیايي سره غلط نه کړو. که زه د مشرانو په منځ کې خپله معقوله خبره نه شم کولای، دا بې جرئتي ده؛ خو که د

مشرانو پر وړاندې چټياټ وايم، بې ځايه ټوكې او مسخري كوم، دا نو بې حيايي ده.

سړي ولې بې جرته کېږي؟

نا سمه روزنه د بې جرټۍ سبب گرځي. کله چې ماشومان او زلمکي غواړي د يوې موضوع په باب خپل نظر ووايي، موږ ورته وايو: غلې، ستا يې په دې کارو کې څه؟ د لويانو په مجلسونو کې ماشومانو ته د ناستې حق نه ورکوو او که کېناستلو ته يې پرې هم ږدو، د خبرو حق خو بيخي نه ورکوو. زموږ دا ډول چلند د دې سبب گرځي چې ماشومان مو ځانونه کوچني او حقير وگڼي. په دوی که به د حقارت احساس پيدا شي. بيا به په لويېنه کې هم دغه وېره ورسره وي چې که زه خبرې وکړم، نو خلک به راپورې وځاندي.

په ښوونځيو کې هم، که شاگرد د استاد پوښتنې ته ناسم ځواب ورکړي؛ نو استاد يې تحقيريوي چې ته څومره ټمبل يې، ولې درس نه وايي؟ ځينې ښوونکي شاگردان د ټولگي مخې ته يا پر مېز باندې دروي او ټولگيوال ورپورې خندوي. که زده کوونکی قوي روحیه ونه لري، بل ځل يې که درس زده هم وي، د ويلو جرئت يې نه کوي.

څه بايد وکړو چې د بې جرټۍ مخه ونيسو؟

ميندو او پلرونو ته په کار دي چې خپلو بچيو ته د کور پر مسايلو د نظر د څرگندولو حق ورکړي. بلکې دوی بايد په هره چاره کې له خپلو اولادونو سلا وغواړي، کېدای شي د ماشوم نظر ناسم وي؛ خو بايد ورته غوږ ونيسو او ورته ووايو چې ستا خبره په دې دليل سمه نه ده. دا به د هغه د شخصيت پر ودې ښه اغېزه وکړي او جرئت به يې زيات کړي. کله کله داسې هم کېږي چې د ماشوم نظر زموږ تر نظر ښه وي. په داسې وخت کې بايد هغه ته شاباسي ورکړو.

ښوونکو ته هم بویه چې شاگرد ونه رتي، بلکې په پسته ژبه ورته سم ځواب ووايي. ماشومان گومان کوي چې ميندې، پلرونه او ښوونکي يې پر هر څه پوهېږي. ښه به دا وي چې ښوونکي خپل شاگردان له دې غلط فهمۍ راوباسي. بايد شاگردانو ته دا احساس ورکړي چې هېڅوک پوره نه دي، هېڅوک پر هر څه نه پوهېږي، ممکن د هرې پوښتنې ځواب د ښوونکي هم نه وي زده. په دې توگه به شاگردان د ځواب ويلو جرئت پيدا کړي. بيا به دوی په دې نه وېرېږي چې که ځواب مې سم نه و؛ نو زه به ناپوه يا تمبل ښکاره شم. ښوونکي بايد شاگردانو ته دا احساس ورکړي چې ټول خلک يو ډول نه دي. اصلاً هېڅوک تمبل نه دي. ممکن يو شاگرد په نورو درسونو کې ښه تکړه وي؛ خو رسامي يې نه وي زده. بل يو ممکن په نورو مضمونونو کې پڅ وي؛ خو رسامي يې ښه وي. شايد يو شاگرد تر هر څه په سپورت او په لوبو کې تکړه وي. بايد په ياد ولرو چې ټولنه مو په هره څانگه کې تکړه کسانو ته اړتيا لري. هر څوک له خپل وس او استعداد سره سم ټولنې ته خیر رسولای شي.

د خپلې د بې جرټۍ علاج څنگه وکړو؟

که د خپلو خبرو او نظريو د څرگندولو جرئت نه لرئ؛ نو د علاج يوه لاره يې دا ده چې له خپلو خويندو وروڼو او يا ټولگيو الو سره د وينا کولو تمرين وکړئ. له بالنسو څخه ستنېز جوړ کړئ او که په ټولگي کې ياست، د ټولگي مخې ته ودرېږي او په وار سره د يوې ټاکلې موضوع په باب وينا وکړئ. البته د وينا لپاره وار له مخې تياري ونيسئ. تاسې به وگورئ چې په اولو ورځو کې ځينې خبرې چې په زړه کې مو لرلې، د وينا پر وخت مو هېرې شوې دي؛ خو د وخت په تېرېدو او په تمرين سره به مو دغه ستونزه هم لرې شي.

ښه به دا وي چې تر تمرين د مخه، په کور کې د هيندارې مخې ته
ودرېږئ او په لوړ اواز وينا وکړئ.
ممکن گران لوستونکي به په دې اړه نورې تجربې ولري؛ نو هيله
کوم چې د خپلو تجربو حال له موږ او نورو لوستونکو سره هم
شريک کړي.

څنگه به ماشوم له درواغ ویلو راوگرځو؟

سړی معمولاً هغه مهال درواغ وايي چې د یو څه د له لاسه ورکولو وېره ورسره وي. که پوهېږو چې ریښتیا زموږ اعتبار او شخصیت ته تاوان رسوي، درواغو ته مخه کوو. که د خپلې گناه له سزا څخه ډارېږو، درواغ وایو، “چې ما نه ده کړې”. کله چې غواړو ځان تر هغه څه چې یو، ښه وښیو؛ نو درواغ وایو. البته لویان د خپل حقارت د پټولو لپاره هم درواغ وایي. لاپې د درواغو یو ډول دی چې ځینې کسان د خپل حقارت د جبران لپاره ورته مخه کوي.

یوه ورځ زموږ یوه استاد وویل چې: “هغه خبره چې د زړه نه یې وکړئ، خامخا په نورو اثر کوي. تظاهر مه کوئ او درواغ مه وایئ، هڅه وکړئ هغه څه ووايئ چې د زړه له تله یې منئ.” ما وویل: سړی کله کله د نورو له ډاره د زړه خبره نه شي کولای، سړی مجبورېږي چې تظاهر وکړي. ممکن د سړي ځینې خبرې د ټولنې له باورونو او دود دستور سره په ټکر کې وي. استاد وویل: “سړی په داسې حالاتو کې هم کولای شي داسې خبره وکړي، هم یې رښتیا ویلي وي او هم یې د نورو خیال ساتلی وي.”

د درواغ ویلو په مسئله کې دوې خواوې دي، یوه خوا هغه ده چې درواغ وایي او بله خوا هغه چې سړی درواغ ویلو ته مجبوروي. مثلاً ماشوم پیاله ماته کړې ده، که دی ډاډه اوسي چې په دې کار یې نه

رتیو؛ نو درواغ به راته نه وایي. که رییس مو په ریښتیا باندې باور وکړي؛ نو دې ته به نه اړ کېږو چې د خپلې غیرحاضری په خاطر د درواغو پلمه جوړه کړو.

کله کله د نورو بې ځایه تمه هم په سړي باندې درواغ وایي. ته یو بایسیکل لرې چې هره ورځ ورباندې خپل کار ته ځې راځې. همدغه بایسیکل دې لاس او پښې دي. یو ملگری دې دی، هر وخت بایسیکل درنه غواړي، خو وارې یې بایسیکل در خراب کړی هم دی. اوس که ورته ریښتیا ووايي چې بایسیکل ځکه نه درکوم چې خراب به یې کړې، ډارېږې چې درنه خپه به شي؛ نو د درواغو بهانې ورته کوي او بایسیکل نه ورکوي. دلته د نورو بې ځایه تمې تا مجبوروي چې درواغ ووايي.

له بلې خوا ماشومان ډېر څه بلکې هر څه له لویانو زده کوي. کله چې د کورنۍ لویان درواغ وایي، ماشومان هم درواغ ویل زده کوي. موږ اکثراً دغه شي ته پام نه کوو. ماشوم ته نصیحت کوو چې درواغ مه وایه، درواغ ویل بد دي؛ خو پخپله هره ورځ د هغه په مخ کې نورو ته درواغ وایو. په ماشوم باندې زموږ کړنې زموږ تر ویناوو ډېر اثر غورځوي. یوه ورځ زموږ د یوه خپلوان ماشوم ورنه پوښتنه وکړه چې سگرت څکول ښه کار دی که بد؟ موږ یې ځواب ورکړ چې “بد کار دی” هغه وویل: ته خو هر وخت وایې چې ماما دې ښه سړی دی. هغه که ښه سړی دی؛ نو ولې سگرت څکوي؟

دا خو ټولو ته جوته ده چې درواغ ویل هم خپله درواغجن ته او هم ټولنې ته تاوان رسوي. په درواغجن باندې خلک باور نه کوي او په سپک نظر ورته گوري. که درواغ یو مخ نه شو ختمولای؛ نو باید هڅه وکړو چې کم خو یې کړو. که غواړئ چې ماشومان مو په درواغو روږدي نه شي؛ نو باید دغو ټکو ته پام وکړئ:

هڅه وکړئ چې د ماشومانو په مخ کې مو چا ته درواغ ونه وايئ.
ماشوم په وړو گناهونو لکه د لوبنو په ماتولو باندې مه رتئ، په دې
توگه به هغه درواغ ويلو ته نه مجبورېږي.
له ماشوم څخه د هغه تر وسې پورته تمه مه لرئ. په دې توگه به هغه
درواغ ويلو ته هم نه اړ کېږي او پر ځان باندې باوريه هم پيدا کړي.
ماشومانو ته هغه کيسې واوروئ چې رښتيا ويونکي په کې ستايل
شوي او بريالي شوي وي او درواغجن په کې ناکام شوي وي.

Facebook : Electronic Book
Telegram : t.me/Electronic_Book
Instagram : Electronic Book
WhatsApp :0782095511